

I LAISVĖ

Nr. 147(184)

Kazys Ambrozaitis
„I LAISVĖ FONDAS“
IR PILNUTINĖ DEMOKRATIJA

Mindaugas Bloznelis
LIETUVIŲ FRONTO
VADOVAUJANTYSIS CENTRAS

Romualdas Kriaučiūnas
KAIP ORGANIZUOSIMĖS?

Julius Sabatauskas
MORALŪS POLITIKAI
IR POLITIKOS MORALĖ

Rimantas Skeivys
PIRMOJI DEMOKRATIJOS
PERGALĖ LIETUVOJE

Spalis-gruodis / 2004

*Skaidrēja medžiai ir miškai. Vakarīs rūkas
Kasnakt susaisto vienišus medžius.
Rudenē zemē, ī apsiaustā įsisupus,
Įkeičia vējui mirgančius lapus.*

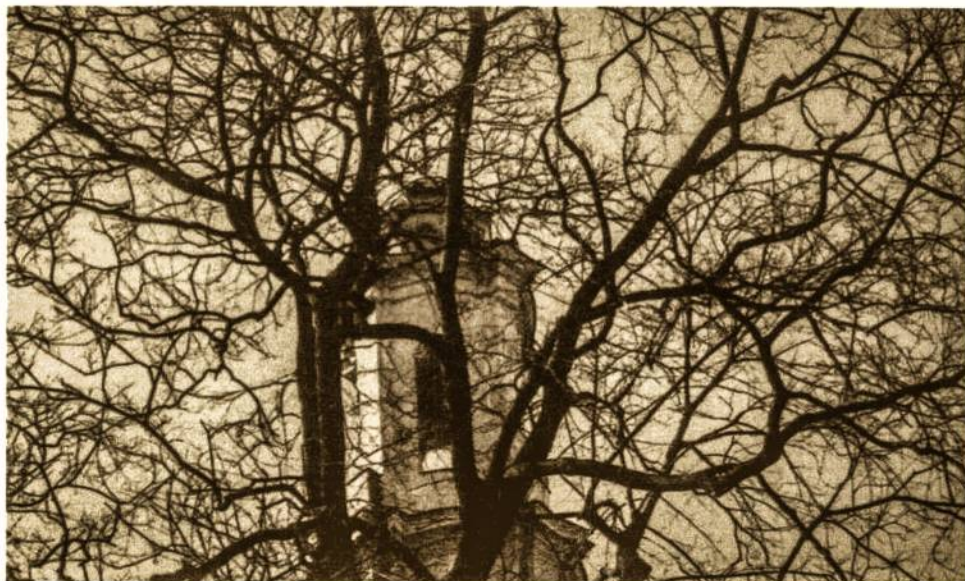
*Skaidrēja dienos, šāla ir šalnoja.
Aukštybių darnai vēl atsiveria pliki laukai.
Pasēja ilgesį lēti ir tamsūs vakarai,
Ir jīs pernakt širdy keroja.*

*Rudens naktis išmoko mus rimties,
Kantrybės mus rudenē zemē moko,
Kantrybės, rudenio tylos ir užmaršties,
Ištinkančios netyčia lyg pirmoką.*

*To užmaršties kilnaus lēmimo
Aukštiniais lapais užbarstyt senas žaizdas,
Kurias primins žvakelės prie pušyno,
Sužimbančios į vakarą kasmēt.*

*Rudens migla išpins sušiauštus zemēs plaukus,
Rudens gēla išbalusius pirštus išties.
Kuždēsim tyliai – mums užtenka
Būties savos iš rankų sunkiai prijaukinamos mirties.*

Gintarė Bernotienė

**Nr. 147(184)
TURINYS**

Redaktoriaus pastabos

- 3 *Aldona Žemaitytė*
MINTYS PO RINKIMŲ

Laikas ir idėjos

- 5 *Rimantas Skeivys*
PIRMOJI DEMOKRATIJOS
PERGALĖ LIETUVOJE
- 16 *Dalia Čiočytė*
KRIKŠČIONIŠKIEJI JONO AISČIO
POEZIJOS MOTYVAI
- 24 *Kęstutis Skrupskelis*
PASIGENDŲ ŠALKAUSKIŠKUMO...
- 29 *Julius Sabatauskas*
MORALŪS POLITIKAI
IR POLITIKOS MORALĖ
- 37 *Karlas Schlögelis*
EUROPA PERSIGRUPUOJA
- 42 *Robertas Grigas*
ARCHETIPINIS KLAUSIMAS
- 43 *Romualdas Kriaučiūnas*
KAIP ORGANIZUOSIMĖS?
- 47 *Vidmantas Vitkauskas*
GYVENTI: MĄSTYTI IR VEIKTI

Lietuvos kultūra

- 57 *Vincas Ruzas*
MEDALIŲ, PINIGŲ
IR APDOVANOJIMŲ KŪRĖJAS
- 61 *RENGINIŲ VAIVORYKŠTĖ*

Praeitis ir dabartis

- 69 *Mindaugas Bloznelis*
LIETUVIŲ FRONTO
VADOVAUJANTYSIS CENTRAS

- 83 *Henrikas Kudreikis*
LIETUVIŠKA SPAUDA
AUSTRIJOJE (1945–1948 m.)

- 86 *Albertas Ruzgas*
IŠ ŽURNALO „Į LAISVĘ“
ISTORIJOS

- 90 *Kazys Ambrozaitis*
„Į LAISVĘ FONDAS“ IR
PILNUTINĖ DEMOKRATIJA

- 95 *Apolonija Nisteliene*
MŪSŲ ISTORIJOS DALELĖ

- 98 *Algimantas Giedrikas*
XX AMŽIAUS „PILĖNŲ“
ATMINIMUI

Krašto pulsas

- 102 *Genovaitė Vaišnorienė*
LIETUVA PASIRINKIMO
KRYŽKELĖJE

- 106 *ADVOKATŪRA –*
DEMOKRATIJOS VERTYBĖ

Renginiai

- 115 *Juozas Baužys*
TAUTIŠKUMO IR TAPATYBĖS
IŠLAIKYMAS

- 120 *Unė Simokaitė*
VASAROS SAVAITĖ KAUNE

Knygų lentyna

- 127 *Vincentas Uždavinsys*
SUTARTIS SU SAVIMI,
arba POLITINIS ANDRIAUS
KUBILIAUS VEIDAS

- 129 *Aldona Žemaitytė*
PER ROMANTIZMO PRIZMĘ

- 133 *Benas Urbutis*
TRYŠ PORTRETAI IDEALO
ŠVIESOJE

Į LAISVĘ leidžia
Lietuviškų studijų centras
(Center for Lithuanian Studies, Inc.) Čikagoje
„Į laisvę“ fondo Lietuvos filialas

Redaktorė:

Aldona Žemaitytė-Petrauskienė

Redakcijos talkininkai:

**Kazys Ambrozaitis, Juozas Baužys, Jonas Kairevičius,
Jūratė Laučiūtė, Petras Plumpa, Kęstutis Skrupskelis,
Vidmantas Vitkauskas, Vytautas Volertas**
Maketuotojas
Saulius Juozapaitis

Š. Amerikoje medžiagą galima siųsti adresu:
„Į laisvę“ 9240 Cliffside Ln.,
Orland Park, IL 60462-7790, USA

Nuotraukos, iliustruojančios R. Skeivio, D. Čiočytės ir K. Skrupskelio straipsnius,
paimtos iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto archyvo.

Spausdina spaustuvė „Morkūnas ir Ko“ Kaune, Draugystės g. 17, LT - 51229
Tiražas 1300 egz.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) - a journal dealing with issues pertaining to the cultural and social development
of Lithuanians throughout the world. „Į LAISVĘ“ is published by the Center for Lithuanian Studies, Inc., Chicago, IL.

„Į laisvę“ žurnalo plėtros direktorius
Vidmantas Vitkauskas

Administratorius Lietuvoje

Vidmantas Zavadskis

Kaunas, Draugystės g. 17, LT - 51229,
tel./faksas (8-37) 45 25 43, el. paštas vidzav.nl@takas.lt

Administratorius Š. Amerikoje

Jonas Prakapas

14 Thelma Dr., Bakersfield
CA 93305, USA

Mintys po rinkimų

Aldona Žemaitytė

Seimo rinkimų rytmetį mūsų rinkiminėje apylinkėje buvo tuščia, tik atsipagirioti trokštanti moteriške blaškėsi po salę kažką murmėdama. Ji čia atėjo įmesti į urną biuletenį, kad po to kur nors už kampo atsiimtų savo užmokestį – butelį pigaus vyno arba alaus, kurį jai pažadėjo dosnios partijos parankiniai. Visi žinome, kokia partija labiausiai papirkinėjo varguolius žmones, lyg tyčiodamasi iš jų nepriteklių. Anot A. M. Brazausko žodžiu, išstartų rinkimų naktį, už kruopų maišelį ar muilo gabalėlį rinkėjai buvo pasiruošę atiduoti balsą populistams. Tie varguoliai kaip niekad buvo aktyvūs, tai jie – kaip nebūtų paradoksalu – rinko mums valdžią. Jie turėjo lemiamą balsą...

Tą rytmetį leidžiantis nuo Užupio kalno, vėrėsi puiki senojo Vilniaus panorama: sidabriniam rudens rūke plaukė bažnyčių bokštai, raudonavo čerpių stogai, tolumoje susiliejo siauri vingiuotų gatvelių plyšiai. O virš to rudeniškai nuščiuvusio grožio rangdamasis aplink bokštus nuo Gedimino kalno pusės sklendė didžiulis oro balionas su užrašu „Lukoil“. Nuo Arkikatedros iki Misionierių – vyniodamasis aplink bokštus lyg klastinga

gyvatė. Ant Rotušės laiptų sužalotu veidu, apdaužytais sparnais sėdėjo gipsinis Vilniaus angeliukas, kurių net keletą miesto dailininkai lyg simbolius išdėliojo aikštėse ir skveruose. Štai dar vienas simbolis, pamaniau. Atsipagirioti trokštanti rinkėja, „Lukoilo“ balionas ir nakties vandalų sudaužytas angeliukas...

Nelinksma ir šiandien, kai jau nutilo partijų rinkiminiai pažadai ir prasidėjo postų dalybos, koalicijų sudarinėjimas. Ir prieš rinkimus, ir net rinkimų naktį nuo aistrų įkaitę politikai vieningai tvirtino, kad populistinė Darbo partija yra neaiškios kilmės, prorusiškos orientacijos ir su ja nebus deramasi dėl jokios koalicijos. Nuo tos partijos, tiksliau, nuo jos vado V. Uspaskich, atsiriboję visi – Andrius Kubilius ir Algirdas Brazauskas, Artūras Zuokas ir Artūras Paulauskas, net ir Kazimiera Prunskienė diplomatiškai tylėjo. Tą naktį ir tuoj po jos kalbėta apie vaivorykštės koaliciją, t.y. apie dešiniųjų ir kairiųjų susivienijimą vardan tos Lietuvos, vardan vertybių, kurios buvo ginamos keturiolika metų, artėjant prie NATO ir ES, prie Vakarų kultūros ir gyvensenos.

Redakatoriaus pastabos

Po savaitės subliuško socialdemokratų pažadai savo rinkėjams – nesidėti į koaliciją su Darbo partija. Pradėjo žlugti vaivorykštės koalicija, nes konservatoriai iš pat pradžių buvo principingi tuo atžvilgiu. Šį žlugimą buvo galima numatyti iš anksto. Godūs postams ir pinigams socialdemokratų vadai pamynė po kojų ne tik savo pažadus ir įsipareigojimus rinkėjams, bet ir dar sykį apsimelavo. Tai jiems ne naujiena. Kalbėdami viena, jie daro kita, tuo artėdami prie R. Pakso ar V. Uspaskicho populistų. Kas jiems darbo, kad V. Uspaskicho atėjimas į valdžią yra dešimt kartų pavojingesnis negu R. Pakso ir kad Darbo partija juos pačius galų gale gali sunaikinti kaip politikus. Šiuo atveju Andrius Kubilius ir Tėvynės sąjunga pademonstravo principų ir vertybinės orientacijos kietumą. Manau, kad taip elgdami jie ne tik pelno pagarbą, bet ir krauna politinę kapitalą ateičiai. Tai vienintelė partija, kuri nesišvaisto tuščiais pažadais ir nemeluoja. Tai iš tikrųjų moralinių politikų morali politika, apie kurią šiame žurnalo numeryje rašo socialdemokratas Julius Sabatauskas, nepabūgęs nepaklusti savo partijai ir pasielgti taip, kaip liepė jo sąžinė. Turbūt dėl to J. Sabatauskas, save iškelęs Alytaus apygardoje, rinkimus laimėjo triuškinančiai.

Vilniaus senamiesčio apygardoje į antrąjį rinkimų ratą išėjo du dešinieji – Petras Auštrevičius ir Jurgis Razma. Gretimoje, Naujamiesčio, apy-

gardoje – irgi du dešinieji. Tai geros tendencijos ženklai. Vilnius, Kaunas, Panevėžys ir kiti miestai, kur gyvena daugiau inteligentijos, kur formuojasi vidurinis gyventojų sluoksnis, po truputį valosi nuo komunistinės praeities, o rinkėjai ima atpažinti tuščių pažadų ir melo bacilas. Praeis dar dešimt metų, į rinkimus ateis nauja karta, užaugusi laisvoje Lietuvoje, neatsimenanti komunistinės nomenklatūros valdymo laikų, nejaučianti jokių sentimentų sovietinei praeičiai. Ji balsuos kitaip negu šiandieniniai varguoliai. Keisis rinkimų rezultatai partijų spektre, taigi keisis ir būsimų Seimų ideologinė sudėtis. Anot Jurgio Razmos, už dešiniuosius dabar balsuoja tie, kurių ekonominė padėtis stabilesnė, kurie turi daugiau inteligencijos ir idealizmo, tvirtesnę moralinę pamatą. Apgaulingi populistų ir socialistų pažadai rinkėjams nedarys tokios žalojančios šių psichiką įtakos tada, kai žmonės pajus tvirtesnę ekonominę gerovę. Tačiau... visa tai ateis, jeigu su „Archangelsko partijos“ pagalba nebūsime ekonomiškai okupuoti didžiųjų kaimynų, kurie niekada nenurims mūsų atžvilgiu, kaip nenurimo per praėjusius kelis šimtus metų; jeigu Lietuvos valdžia pajėgs nesusipykti ir išlaikyti valstybės kursą – į Vakarus.

Tuo ir galima baigti porinkiminius apmąstymus, bet lieka dar viena priedermė – atsisveikinti su savo skaitytojais. Bet apie tai – paskutiniame žurnalo puslapyje.

Pirmoji demokratijos pergalė Lietuvoje

Dr. Rimantas Skeivys

Galimybė viešai reikšti mintis yra įgimta žmogaus teisė. Šios galimybės varžymas brėžia žmogaus laisvės ribas. Ties žodžio laisve susiduria demokratija ir autokratija – skirtingas žmonijos civilizacijos pakopas žymnios politinės sistemos. Demokratija siekia laisvės, lygių galimybių kuo didesniai skaičiui žmonių, išreiškia sąmoningų, aktyvių, gebančių svarstyti ir spręsti piliečių valią. Autokratija suteikia maksimalią laisvę vienam asmeniui ar nedidelei grupei žmonių likusiųjų laisvės suvaržymo ar apskritai jos nebuvimo kaina. Egzistenciniai autokratijos resursai – socialinis visuomenės neišsivystymas, susitaikymas su skriauda ir neteisingumu, dvasinė tamsių ir klusnių žmonių inercija.

Vyraujanti civilizacijos raidos tendencija, ryškiai atsiskleidusi per pastaruosius porą šimtmečių, yra demokratijos įsitvirtinimas pasaulyje, o autokratijos, priešingai, silpnėjimas ir nykimas. Būdingas XIX amžiaus, dar vadinamo liberalizmo amžiumi, bruožas – kovingi demokratiniai judėjimai, daugelyje šalių paskleidę laisvės, ly-

gybės, socialinio teisingumo idėjas, ugde pilietiškumą, pagarbą žmogaus ir tautos teisėms, išklabinę absoliučių Austrijos, Rusijos, Turkijos, Vokietijos monarchijų, viešpatavusių to meto Europoje, pamatus. XX a. demokratijos ir autokratijos kova įgijo kraštutinai apnuogintą pavidalą kaip žūtbutinis laisvės ir totalitarizmo susidūrimas Antrajame pasauliniame ir vadinamajame „šaltajame“ karuose. Kaip žinome, jis pasibaigė totalitarizmo jėgų – komunizmo, fašizmo, Japonijos imperializmo – pralaimėjimu. Demokratija pergalingai įsitvirtino didesnėje Žemės rutulio dalyje.

Lietuva – nedidelė, nuolat besivejanti laiką Europos šalis, dėl nepalankios geopolitinės padėties ne kartą atsidūrusi niokojančių visuomeninių katalizmų centre, kas 30–40 metų žiauriai nukraujuojanti, blaškoma, draskoma, tremiama ir vėl iš naujo antžmogiškomis pastangomis atsiplėšianti nuo žemės, kylanti aukštyn – niekada nebuvo demokratijos ir autokratijos susidūrimo nuošalėje. Mūsų šios Naujųjų laikų istorija – tai nuolatinė

Pirmojo lietuvių dienraščio „Vilniaus žinios“ antraštės faksimilė

tragiška kova dėl laisvės, dėl nepriklausomos valstybės, dėl kiekvieno jos piliečio teisės į darbą ir gerovę, tai kova su smurtu, prievarta ir neteisimumu. Viena pirmųjų šios kovos dėl laisvės ir demokratijos pergalių – lietuviškos spaudos draudimo panaikinimas. Prieš 100 metų – 1904 m. gegužės 7 d. (pagal senąjį kalendorių balandžio 24 d.) Rusijos imperijos ministrų kabinetas priėmė ir caras patvirtino nutarimą grąžinti spaudos laisvę lietuviams¹.

Kodėl spaudos grąžinimas Lietuvai toks reikšmingas? Gal tai tik nepakankamai brandžios tautinės sąmonės liguistai pervertinta praeities refleksija? Ar įžvelgiami bendresni, aktualūs ir Europai, į kurią neseniai įsijungėme, šio įvykio reikšmingumo parametrai?

Lietuviškasis spaudos grąžinimo reikšmės aspektas išsąmonintas dar prieškarinio Lietuvoje.

„Spaudos draudimo gadyne (1864–1904 m.) sunkiu slogučiu buvo prislėgus mūsų tautą. Tačiau ir nupynė ji mūsų istorijai vieną gražiau-

sių vainikų: nedidelė lietuvių tauta – pavergta, neorganizuota, su visai mažu sąmoningų žmonių skaičiumi – stojo į kovą su milžiniška Rusija dėl savo paniekintų teisių; stojo vienai viena ir bekovodama stiprėjo, organizavosi, ugdė pasitikėjimą savimi, žingsnis po žingsnio ėjo į laimėjimą ir pagaliau laimėjo, o sykiu žymiai pasiruošė gyvenimui – nepriklausomybei.“

Tai anų audringo pakilimo dienų liudytojas ir dalyvis, o vėliau nepriklausomos Lietuvos kūrėjas Petro Ru-secko žodžiai?

Spaudos grąžinimas reiškė lietuvių tautos jėgos ir gyvybingumo pripažinimą. Jis parodė, jog Rusijos imperijos pastangos surusinti 1795 m. užgrobtą kraštą ir jo gyventojus pavirsti stačiatikiais liko bevaisės. Priešingai, po baudžios panaikinimo ekonomiškai sustiprėję Lietuvos ūkininkai, įveikdami daugybę kliūčių – suvaržymus pirkti žemę, mokesčių didinimą, lietuvių kalbos ir lietuviško švietimo slopinimą, katalikybės persekiojimą, intensyvią kolonizaciją, apgy-

Laikas ir idėjos

vendinant krašte rusus, ne tik atsilai-
kė prieš brutalią svetimos galios ag-
resiją, bet ir sukūrė, užgrūdino, paren-
gė Naujesiems laikams pačią lietuvių
tautą – nepavaldžią unijinės Lenkijos
ir Lietuvos Respublikos tradicijoms
bei luominės visuomenės gyvenimo
normoms ir sąlygotumams.

Šiandien, nelengvai atitokstant
nuo pusę amžiaus trukusios dar žiau-
resnės sovietinės rusų okupacijos, aki-
vaizdu, jog Rusija niekada nebuvo at-
sisakiusi ir, regis, negreit atsisakys už-
mačių viešpatauti Lietuvoje. Rusija
taptų taikinga tik tapusi demokratine,
tačiau demokratija sunkiai leidžia šak-
nis šioje nuo amžių pripažįstančioje tik
prievarta, bizantiškai totoriškoje rudųjų
ir baltųjų meškų šalyje. Rusijos demok-
ratėjimas – globalinės svarbos proce-
sas, ir kiekvienas, net menkiausias, po-
stūmis, kuris greitina ar stiprina šią
evoliuciją, vertintinas kaip Europos ir
net viso pasaulio civilizacijos sėkmę
sąlygojantis veiksnys. Šiuo atžvilgiu
lietuviškos spaudos draudimo Rusijos
imperijoje panaikinimas įgyja kitą mat-
menį – demokratijos plitimo ir įsitviti-
nimo despotiškuose Rytuose vertę. Ji
kur kas svarbesnė, nei esame įpratę
manyti, mąstydami tik apie savąjį lie-
tuvišką lauką.

Lietuviškos spaudos draudimo pa-
naikinimą galima laikyti pirmu sėkmin-
gu demokratijos „iš apačios“ prover-
žiu iki tol nepajudinamai monolitinėje
Rusijos imperijos patvaldystėje. Tai
buvo nesustabdomai artėjančių demo-
kratinių permainų ženklas. Netrukus po

pralaimėto karo su Japonija įsiplieskusi
1905 metų revoliucija Rusiją iš abso-
liučios pavertė pusiau konstitucine
monarchija. Šiame poslinkyje įžvelgia-
mas ir į kovą dėl teisių pakilusios Lie-
tuvos, aktyviai dalyvavusios 1905–
1907 metų įvykiuose, indėlis.

Kokios buvo demokratijos plitimo
prielaidos, sąlygos ir apraiškos XIX a.
pabaigos–XX a. pradžios Lietuvoje?

Pagrindinė demokratiją Lietuvoje
skleidžianti jėga buvo lietuvių tautinis
išsivaduojamasis judėjimas, visa jėga
pasireiškęs spaudos draudimo dešimt-
mečiais. Šiuo laikotarpiu pirmą kartą į
Lietuvos istoriją kaip lemiamą jėga įžen-
gė iš paprastų kaimo žmonių kilusi lie-
tuvių šviesuomenė ir lietuviškumą iš-
saugojusi smulkioji bajorija. Nebebu-
vo tenkinamasi, kaip XIX a. pradžioje,
lietuvių kalbos, praeities, tautosakos,
papročių vertinimu ir kėlimu. XIX a.
antrojoje pusėje lietuvių tautinis judė-
jimas tapo kitoks – įsisąmonino tautų
apsisprendimo teisę ir reikmę kurti ne-
priklausomą tautinę valstybę³.

Lietuvių tautinis judėjimas buvo
demokratinis pačia savo prigimtimi, jį
palaikė ir rėmė platūs gyventojų
sluoksniai – „liaudis“, nors pastarasis
terminas ne visai tikslus, tinkamiau
vartoti terminą „tauta“ arba tarptauti-
nį „nacija“. Revoliucingąjį „trečiąjį luo-
mą“ Lietuvos sąlygomis sudarė ūki-
ninkai, amatininkai, smulkūs dvarų ir
valstybės įstaigų tarnautojai, dvarų
kumečiai ir samdiniai, darbininkai, na
ir, žinoma, gimnazijose bei universite-
tuose besimokanti jaunuomenė –

Laikas ir idėjos

„Vilniaus žinių“ steigėjas Petras Vileišis

moksleiviai ir studentai. Demokratinė sąmonė tautinio judėjimo dalyviams atrodė savaime suprantamas dalykas, ją lėmė sveikas protas, natūrali įvykių seka, tai nebuvo išprotauta, dirbtinai iš šalies atnešta mąstysena.

Demokratinį lietuvių tautinio judėjimo pobūdį patvirtina neigiamas dvarininkų požiūris į jį. Lietuvos aristokratija geriausiai atvejais buvo jam tik pasyviai prijaucianti, dažniausiai – priešiška ir svetima. Ši santykių yra paliudijęs vienas šio luomo atstovų, demokratinį pažiūrų teisininkas Mykolas Römeris. Dauguma Lietuvos bajorų, nurodo jis, buvo nelaisvi nuo savo kilmės, ji sąlygojo jų mąstymą ir idėjas⁴. Kultūros ryšiais susijęs su Lenkija, gimęs ir augęs lenkiškoje, ta-

čiau etnografinėje Lietuvoje gyvenusioje šeimoje, Mykolas Römeris neslepia ir pats lietuviškam judėjimui jaunystėje buvęs abejingas, tik stebėjęs jį suvokdamas, jog „*tai esanti liaudies, demokratiškoji srovė*“. Apsispręsti tapti Lietuvos piliečiu jam padėjo demokratiniai įsitikinimai, kurie jo atveju buvę perdėm knyginės kilmės, t. y. intelektualios refleksijos rezultatas. „*Demokratiškieji obalsiai ir idėjos, kurias išpažindavom, buvo mūsų asmeninio, intelektualinio darbo produktai, vien tik jaunystės ilgėjimuši ir idealų pasekmės. Mūsų demokratiškumas anaipatol nebuvo klasinės kilmės atspindys, neišsiplėtojo jis mumyse organiškai gyvenimo apytovoms padedant, neiščiulpėm jo iš pačių liaudies reikalų, kurių dargi nepažindavom. Savo demokratiškumą patys sau susidarėm ir visu jaunystės karščiu pamylėjom.*“⁵

Demokratinis lietuvių tautinio išsivaduojamojo judėjimo pobūdis nelaikytinas išskirtiniu reiškiniu. Vakarų Europos šalyse, daugeliu atvejų išsaugojusiose nenutrūkstamą valstybės suvereniteto tradiciją, demokratija plėtojosi kaip vidinis visuomeninių santykių atnaujinimo poreikis. Tauta tose šalyse buvo integrali, teisėta, natūraliai vyraujanti visuomenės dalis. Demokratizacijos procesas Vakarų Europos šalyse vyko kaip tikėjimo, filosofijos, pasaulėžiūros perversmas, vienu, kaip antai Prancūzijoje, išsiveržęs 1789 m. Didžiąja revoliucija, kitur, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, pa-

Laikas ir idėjos

sukęs visuomeninio kompromiso ieškojimo, luominių interesų suderinimo, santarvės linkme.

Vidurio ir Rytų Europos demokratėjimas vyko kitaip. Autokratinės monarchijos, XIX a. vyravusios rytinėje Europoje, viena vertus, neturėjo sėkmingai ilgesnį laiką gyvavusių asmens ar vietinės bendruomenės teisinės apsaugos tradicijų. Kita vertus, jos buvo daugiatautės, jų valdantieji sluoksniai vykdė aršią tautinių mažumų diskriminavimo ir asimiliavimo politiką. Demokratijos plitimas Vidurio ir Rytų Europos šalyse buvo susidvejinęs. Reikšdamasis kaip kova dėl parlamentarizmo ir žmonių pilietinių teisių, jis kartu reiškėsi ir kaip tautinis išsivadavimas, kaip kova dėl tautų teisės į savarankišką egzistenciją bei tautinio tapatumo išsaugojimą. Pastarasis aspektas išliko aktualus iki mūsų dienų. Tai liudija Balkanų tautų nesantaika, lėmusi Jugoslavijos subyrėjimą, ar įnirtingas čekėnų priešinimasis Rusijai, siekiant apginti Ičkerijos respublikos laisvę.

„Europos žandarų“ vadinama carinė Rusija XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo vienas tvirčiausių autokratinio valdymo ramsčių. Patvaldytė idealiai atitiko Rusijos dvarininkų, stačiatikių cerkvės ir įtakingo slavofilų judėjimo siekius, kurių politinė išraiška buvo agresyvi imperialistinė ekspansija ir oficialiai proteguojamas rusiškasis nacionalizmas. Patvaldiškoji Rusija siekė suburti po caro egida slavų tautas, pajungtąsias – tiek kitalabių, tiek neslavų – surusinti, pa-

versti stačiatikiais, panaikinti tautinį tapatumą, o jų gyvenamuosius kraštus paversti „исконно русскими землями“, kaip, pavyzdžiui, Stalino laikais buvo pasielgta su Mažąja Lietuva – dabartine Kaliningrado sritimi, nors Priegliaus upės baseine slavai niekada negyveno...

Lietuvių tautinio išsivadavimo judėjimo siekis ginti tautos teises plėtojosi su analogiškais lenkų, latvių, estų, ukrainiečių, gudų, Užkaukazės bei kitų Rusijos imperijos engiamų tautų siekais. Tautinių judėjimų intencijos atblokti despotišką Rusijos patvaldytės užmačias kirtu į pačią autokratinio režimo šerdį ir kartu su rusų demokratinių sluoksnių plėtojamos akcijomis diegė ir ugdė Rusijos imperijoje liberalizmo idėjas, skelbė politinę tautų lygybę, reikalavo parlamentinės partijų kovos forma spręsti skirtingų visuomenės sluoksnių konfliktus ir nesutarimus.

Didžiausias lietuvių tautinio išsivadavimo judėjimo indėlis demokratizuojant autokratinę carinės Rusijos režimą – politiniai 1905–1907 metų revoliucijos Lietuvoje reikalavimai, paskelbti 1905 m. gruodžio 4–5 dienomis (pagal senąjį kalendorių lapkričio 21–22 d.) susirinkusio Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimuose. Pareikalauta Lietuvai autonominės savivaldos, potencialiai slėpusios būsimos nepriklausomybės idėją. Pareikalauta visuotinio, lygaus, tiesioginio, slapto, neskiriant lyties, tautos ir tikėjimo, balsavimo teisės. Pareikalauta lietuvių

Laikas ir idėjos

kalbos vartojimo viešajame gyvenime, lietuviškų pamaldų bažnyčiose, lietuviškų mokyklų.

Demokratinis 1905 metų revoliucijos pobūdis buvo visiškai akivaizdus viešajai pasaulio opinijai. Jungtinėse Amerikos Valstijose leidžiama „Vienybė lietuviškų“ 1905 m. Nr. 47 rašė: *„Rusijoje eina kova prieš caro autokratiją. Kaip tos kovos pasekmėje, jei bus laimėta, ir mes, lietuviai, atgausime laisvą, neprigulmingą Lietuvą su prezidentu ir seimu Vilniuje.“*

Carizmas įstengė nuslopinti 1905–1907 metų revoliuciją, tačiau ji neliko be pasekmių. 1905 m. spalio 17 d. Nikolajus II paskelbė būsimus konstitucinio Rusijos imperijos valdymo principus ir pažadą sušaukti tautos atstovybę – Valstybės Dūmą. Caro manifestu pirmą kartą istorijoje Rusijos gyventojams buvo suteiktos sąžinės, asmens, žodžio, susirinkimų ir sąjungų laisvės, Dūmai suteikta įstatymų tvirtinimo teisė bei teisė kontroliuoti vyriausybės veiksmų teisėtumą⁶.

Lietuva neiškovojo savivaldos. Po revoliucijos nuslopinimo spaudos cenzūra tapo dar griežtesnė. Tačiau apskritai visuomeninis gyvenimas pamažu darėsi laisvesnis. Ėmė veikti lietuviškos švietimo, kultūros, ūkinės veiklos organizacijos, stiprėjo politinės partijos. Pradėjo leisti šaknis parlamentarizmas. Į 1906–1917 metais veikusias I–IV Rusijos Dūmas Lietuvoje buvo išrinkta ir Lietuvos interesus gynė 22 lietuviškųjų gubernijų atstovai⁷. Demokratinė jų orientacija

buvo visiškai akivaizdi. Lietuviai Dūmoje reikalavo teisės vartoti lietuvių kalbą valdžios įstaigose, teismuose, mokyklose, neluominės savivaldybės, taikos teisėjų institucijos įvedimo Lietuvoje, rėmė Rusijos demokratizavimą skatinančias iniciatyvas.

Rusijos patvaldytė Lietuvai buvo priešiška išorės jėga, tautinis išsivaduojamasis judėjimas pirmiausia buvo prieš ją nukreiptas. Pačioje Lietuvoje jam teko spręsti ir kitus uždavinius. Tautinio išsivaduojamojo judėjimo intencionalumas čia reikėsi kaip konservatyvaus mąstymo įveikimas, kaip dvasinio Lietuvos žmonių atsinaujinimo impulsas. Svarbiausia, ką tautinis išsivaduojamasis judėjimas aktualizavo ir išugdė Lietuvoje – tai demokratinė lietuvių tautos pasaulėžiūra. Baudžiavos užguitai, tapusiai pasyvia, į melancholišką būties meditaciją, kaip rodo tautosaka, linkusiai mūsų tautai jis įdiegė aktyvios laikysenos, veržlumo, praktiškumo daigus. Štai čia išvelgiamas tiesioginis kovos dėl lietuviškos spaudos poveikis demokratiškos nuostatų ir elgesio normų formavimuisi. Draudžiamų leidinių spausdinimas, platinimas ir skaitymas pirmiausia buvo reali veikla, t. y. konkreti akcija – viena svarbiausių tautinio išsivaduojamojo judėjimo žygių ir darbų sklaidoje. Siekdama konkrečių, realiai įgyvendinamų tikslų, ji patraukė savęsp gausybę šalininkų ir rėmėjų. Dar daugiau. Knygnešystė, nelegalus spaudos gabenimas, slaptosios mokyklos įgijo aukštą etinę motyvaciją. Gabenti iš

Laikas ir idėjos

Prūsų lietuviškas knygas, slėpti jas nuo įtarių žandaro ar popo akių, mokyti lietuviškai skaityti, remti knygnešius bei visokius „kriaučiaujančius“, „meistraujančius“ ar kitaip prisidengiančius kaimų „daraktorius“ tapo visuotiniu garbės reikalu. Lietuvybė iš knyginių Liudviko Rėzos, Simono Stanevičiaus, Simono Daukanto, Liudviko Jucevičiaus abstrakcijų dėl nelegalios spaudos tapo moraline norma, praregėjimu, sąmonės nušvitimu, inspiravusiu perkainoti vertybes, paskatinusiu atsirasti, anot Juozo Tumo-Vaižganto, „protams-naujienoms“, ėmusiems sklaidyti apatijos ir nevilties sutemas, į kurias buvo nugrimzdusi Lietuva po 1863 metų sukilimo pralaimėjimo.

Apie tai, kaip buvo organizuojama nelegalios lietuviškos spaudos leidyba, kaip plėtėsi knygnešystė, kaip veikė ir kokių rezultatų davė blaivybės sąjūdis, slaptosios mokyklos, jau daug ir išsamiai įvairių tyrinėtojų rašyta, šie dalykai plačiai nušviesti, tad norėtūsi paryškinti tik bendrąją veiklos kryptį, išskirti svarbiausius momentus, vienaip ar kitaip veikusius demokratinės sąmonės formavimąsi.

Nelegalios lietuvių spaudos iniciatorius, kaip žinome, buvo Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Tai vienas iškiliausių lietuvių tautinio atgimimo veikėjų. Prieš keletą metų išėjusioje monumentalioje Vytauto Merkio studijoje „Motiejus Valančius“ duotas konkretus ir tikslus jo veiklos, puoselėjant lietuvių tautos atgimimą, įvertinimas.

„...Valančius pirmasis (išskyrus M. Akelaičio epizodą) ėmėsi draudžiamo lietuviško kultūrinio ir ganytojiško darbo. Jis sukūrė slaptą lietuvių spaudą, galingiausią lietuviybės ugdymo ir pasipriešinimo rusifikacijai priemone: rašė beletristinius kūrinius, religines politines brošiūras, religines knygas, jas savo lėšomis Mažojoje Lietuvoje leido, sukūrė pirmą knygnešių organizaciją, kuri rūpinosi, kad ši spauda slaptai plistų Didžiojoje Lietuvoje. Drauge vyskupas rūpinosi augančios lietuvių kartos raštingumu – skatino slaptųjų mokyklų kūrimąsi.“⁸

Kad ir kaip būtų sunku susieti su racionaliu ir pragmatišku Motiejaus Valančiaus ganytojiškos veiklos stiliumi – pradiniu laikotarpiu vyraujantis nelegalios lietuviškos spaudos bruožas yra katalikiškasis pietizmas, sumišęs su skriaudos, persekiojimo, reikmės priešintis pojūčiu, tautinio tapatumo (žemaitiško ir lietuviško) įsisąmoninimas. Didesnę nelegalių leidinių dalį sudaro maldaknygės, katekizmai, katalikybės gynimo raštai, hagiografija ir kita tikybinė literatūra⁹. Krikščionybės kankinių legendos, žiaurių persekiojimų kupina Bažnyčios istorija, sodriu ir tvirtu Motiejaus Valančiaus žodžiu sujungta su valstietiška Lietuvos kaimo žmonių mąstysena, kasdienės buities realijomis, aitrino maldingų skaitytojų mintis, vertė daryti analogijas su brutalia Rusijos imperijos tikrove, žmonės ėmė skirti save kaip nekaltai kenčiančiųjų ir persekiojamųjų bendriją, sąmonės gėlmė-

Laikas ir idėjos

se telkėsi atjauta, solidarumas ir teismo tvirtybė.

Kitam nelegalios lietuviškos spaudos plėtotės tarpsniui davė pradžią pasirodęs pirmas įtakingas pasaulietinis žurnalas „Aušra“ (1883–1886). Nors vyravo romantinė lietuviybės suvokimo ir adoravimo motyvacija, per trumpą laiką žurnalas išplėtė nelegalios lietuviškos spaudos akiračio lauką, buvo aprėptos svarbiausios gyvenimo sritys, imta kelti ir svarstyti aktualius lietuviškosios būties klausimus. Svarbiausia – lietuviškai veiklai „Aušra“ sutelkė naująją, pobaudžiaviniais laikais subrendusią šviesuomenę.

Trečiąjį tarpsnį žymi liberalaus politinio žurnalo „Varpas“ (1889–1905) prisistatymas. Nuo jo pasirodymo prasidėjo partinė lietuviškosios sąmonės diferenciacija. Šalia liberaliosios susiformavo krikščioniškosios demokratijos („Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“, 1890–1896; „Tėvynės sargas“, 1896–1904) ir socialistinės demokratijos („Lietuvos darbininkas“, 1896–1899; „Darbininkų balsas“, 1901–1906) spauda. Lygiagrečiai kūrėsi demokratijos principais programos ir praktinę veiklą grindusios politinės partijos. 1896 m. įsikūrė Lietuviškoji socialdemokratų partija, 1902 m. – Lietuvių demokratų partija, 1905 m. – Lietuvių krikščionių demokratų sąjunga.

Esminis momentas, turėjęs ypač didelę reikšmę demokratinei lietuvių tautos sąmonei formuotis, buvo tai, jog nelegali lietuvių spauda leista be

cenūros. Ar rusiška, ar lenkiška, ar vokiška, ar galų gale sava – lietuviška, cenūra visada yra laisvos minties varžymas, diegiąs paklusnumą valdžiai ir baimingą nuolankumą autoritetui. Nelegali spauda itin svarbiu tautinio atgimimo laikotarpiu suteikė tautos dvasinių galių išsiskleidimo erdvę. Nelegali lietuvių spauda buvo spontaniškas, juridškai neapibrėžtas žodžio laisvės dvelksmas, padėjęs Lietuvos žmonėms suvokti save kaip tautą ir kaip piliečius, padėjęs identifikuoti demokratijos sąvokų turinį, užgrūdinęs, paruošęs atremti žlungančio autokratijos pasaulio ir gimstančio demokratijos pasaulio konfliktų ir susidūrimų skleidžiamas grėsmes. Būtent todėl, kad žodžio laisvė, nevaržoma nuomonių ir pažiūrų raiška, jau buvo tapusi natūralia, savaime suprantama visuomeninio bendravimo norma, toki gilią pasišlykštėjimą daugeliui Lietuvos žmonių kėlė sovietmečiu komunistinės autokratijos įdiegta vadinamoji „autocenzūra“ – nuostata pačiam kontroliuoti pagal tai, su kuo, kur ir kada bendrauji, viešai reiškiamas mintis. Autocenzūra – subtilus, sunkiai pastebimas reiškinys, tačiau tai lakmusas, išduodantis autokratinę visuomeninės sistemos spalvą.

Lietuviškos spaudos draudimas pasibaigė taip, kaip ir tegalėjo baigtis – draudimo atšaukimu. Tai reiškė, kad žlugo Muravjovo Koriko, K. Kaufmanno, P. Orževskio, M. Sergejevskio, I. Kornilovo, A. Hilferdingo, A. Milo-

Petro Vileišio rūmai Vilniuje (dabar Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

vidovo ir daugelio kitų aršių „obrusitelių“ pastangos paversti Lietuvą *Ceepo*—*Западный край*, o jo gyventojus — stačiatikiais. Rusija buvo pradėjusi keistis. Despotišką carizmo autokratiją ėmė skvarbyti laisvė ir demokratiją nešantys Naujieji laikai. Tautinis išsi-

vaduojamasis judėjimas ne tik sušiuolaikino Lietuvą, jis įtraukė ją į demokratines permainas Vidurio ir Rytų Europoje skleidžiančių šalių avangardą.

Grįžkime prie to, nuo ko pradėjome šį straipsnį. Koks žodžio laisvės, kaip būtinos pilietinės teisės, išisąmonini-

Laikas ir idėjos

mo laipsnis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvos demokratėjimo procesuose?

Kovojant dėl lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo, žodžio laisvės reikalavimas tiesiogiai nebuvo keliamas. Žodžio laisvė, leidžiant ir platinant nelegalią spaudą, buvo realiai, t. y. veiksmu, įgyvendinama. Žodžio laisvės siekinys kaip iracionali implikacija tvyrojo neįvardytų kovos dėl lietuviškos spaudos motyvų ir intencijų erdvėje.

Neįmanoma jokia veikla, jei jos neinspiruoja laisvos valios ir apsisprendimo aktas. Nelegali lietuviška spauda *de facto* rėmėsi žodžio laisvės principu ir tai buvo šio principo juridinio įteisinimo užuomazga, žodžio laisvės virtimo konstitucinės teisės norma pradžia.

Kada pirmąsyk pareikalauta žodžio laisvės Lietuvoje?

Pranas Čepėnas nurodo šį reikalavimą atsiradus 1905–1907 m. revoliucijos metu.

1905 m. kovo 23 d. Lietuvos šviešuomenės atstovų susirinkimas Vilniuje paskelbė demokratinių pertvarkymų programą, kurioje vienas pirmųjų įrašytas „Žodžio, spaudos, susirinkimų, draugijų laisvės, asmens ir buto neliečiamybės“ siekis¹⁰. Žodžio laisvės reikalauta gausiai valstiečių rašytose peticijose carui¹¹.

Garsiajame spalio 17 d. manifeste caras pažadėjo suteikti Rusijos gyventojams žodžio laisvę. Lietuvoje iškart ja pasinaudota laidojant caro po-

licijos ir kariuomenės apšaudytos visuotinio streiko demonstracijos Vilniuje aukas. Laidotuvėse dalyvavo keliasdešimt tūkstančių žmonių, ir nei kariuomenė, nei policija nebedraudė oratoriams sakyti kalbų¹².

Žodžio laisvė Lietuvoje buvo ir brendo įveikdama Rusijos patvaldystės kulkų užtvaras.

Iki 1917 metų vasario revoliucijos žodžio laisvė Rusijos imperijoje galėjo reikštis tik griežtai cenzūros prižiūrима. Dar griežtesnė cenzūra slėgė Lietuvą kaizerinės vokiečių okupacijos metais. Laisviau atsikvėpti tapo įmanoma tada, kai šalis atkūrė nepriklausomybę. 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Taryba, remdamasi tautų apsisprendimo teise, paskelbė atkurianti „nepriklausomą demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“¹³.

Nepriklausomybės paskelbimas buvo milžiniškas Lietuvos žingsnis demokratijos link, bet tai nereiškė, kad įtampa tarp demokratijos ir autokratijos išnyko. Lietuvoje niekada nestigo (ir, regis, dar ilgai nestigs) autokratinio valdymo šalininkų. Demokratinių ir autokratinų nuostatų kova paženklintos skirtingos žodžio laisvės funkcionavimo traktuotės prieškario Lietuvos konstitucijose, tačiau jos net iš tolo negali būti lyginamos su carinės Rusijos ar kaizerinės Vokietijos įstatymuose įteisintais žodžio laisvės apribojimais.

Dabartinėje, dar kartą nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje žodžio laisvė tapo visuomeninio gyvenimo

Laikas ir idėjos

norma, demokratinės šalies plėtotės saugikliu. 1992 m. priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija skelbia:

„Žmogus turi turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.

Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.“ (25 straipsnis)¹⁴

„Masinės informacijos cenzūra draudžiama.“ (44 straipsnis)¹⁵

Artėja prie vidurio antrasis atkurto nepriklausomybės dešimtmetis, laisvosios rinkos ir asmens iniciatyvos pagrindais persitvarkė ir stiprėja Lietuvos ekonomika, šalis tapo visateise NATO ir Europos Sąjungos nare, ta-

čiau rusiškos autokratijos besiliginčios praeities jėgos dar negreit susitaikys su Baltijos valstybių laisve. Tai rodo vis nauji visuomeninio gyvenimo sukrėtimai ir išbandymai, lyg siautėjančio okeano bangos, vienas po kito griūvantys ant dar nesustiprėjusių Lietuvos valstybingumo sienų. Viešumas, teisė į informaciją, galimybė gyvuoti ir reikštis nuomonių įvairovei yra galin-ga demokratiją palaikanti ir skleidžianti jėga. Mąstant apie ydas ir negeroves įveikiančią žodžio laisvės galią, verta retsykais mintimis nusikelti į anuos tolimus laikus, kai Lietuvoje tik buvo pradėjusi klostytis šiuolaikinė demokratinė sąmonė. Prieš 100 metų pergale pasibaigusi kova dėl lietuviškos spaudos yra žodžio laisvės Lietuvoje pradžia, rusiškosios patvaldystės atsitraukimas, liudijantis bręstant demokratiją dar viename – baltiškajame Europos pakraštyje.

Nuorodos:

- 1 Pranas Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 1, Vilnius: Lituanus, 1992, p. 250–251.
- 2 Petras Ruseckas, „Spaudos draudimo gaidynė“ // *Knygnešys, 1864–1904*, red. P. Ruseckas, t. 1, 2-oji laida, Kaunas, 1938, p. 5.
- 3 Pranas Čepėnas, cit. veik., p. 270.
- 4 Mykolas Römeris, „Lithuania“. // *Aušrinė*, 1912, nr. 15, p. 55.
- 5 Ten pat.
- 6 Pranas Čepėnas, cit. veik., p. 331.
- 7 Ten pat, p. 430.
- 8 Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 783.

- 9 Vaclovas Biržiška, „Senujų lietuviškų knygų istorija“. // *Vaclovas Biržiška, Knygotyros darbai*, Vilnius: Pradai, 1998, p. 308; Vaclovas Biržiška, „50 metų spaudos laimėjimo sukaktį minint (1954)“, ten pat, p. 350.
- 10 Pranas Čepėnas, cit. veik., p. 312.
- 11 Ten pat, p. 318.
- 12 Ten pat, p. 338.
- 13 *Lietuvos aidas*, 1918, vasario 19.
- 14 *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, Vilnius, 1994, p. 10.
- 15 Ten pat, p. 17.

Krikščioniškieji Jono Aisčio poezijos motyvai

Dr. Dalia Čiočytė

Svarstant krikščioniškuosius Jono Aisčio tekstų motyvus, pirmiausia kviesčiau suklusti ties vienu laiško fragmentu. Jį cituoja prof. Vytautas Kubilius monografijoje, skirtoje Jonui Aisčiui. Jono Aisčio žodžiai iš šio laiško, rašyto karo metais, skamba taip: „... aš noriu prieš jį parkrist ant kelių su visu patyrimu ir galia, ir kalbėti taip, kaip galima kalbėti su Dievu, /.../ aš noriu kalbėti nuogas ir basas – nuošaliai“¹. Įsiziūrėkime į raktinius šio teksto žodžius. Kalbėti „nuošaliai“ reikštų: privačiai. Kalbėti „nuogam/basam“ – dviprasmiškas pasakymas. Jis reikštų kalbėti be socialinių kaukių, remiantis į vidinę tikrovę, – arba, kaip pasakytų Antanas Maceina, krikščioniškoje egzistencijos atvirybėje transcendencijai. Kita vertus, „nuogumo/basumo“ metafora turi ir nuolankumo prasmę, rodo kūrinio nusizeminimą Kūrėjo akivaizdoje. Tačiau nuolankumą Aistis derina su žmogaus, kaip Dievo kūrinio, *didybės* sąmone: įsidėmėtina laiško frazė „su visu patyrimu ir galia [kalbėti su Dievu]“. Išties: jei jau su Dievu nekalbė-

Jonas Aistis 1967 m. V. Mykolaičio-Putino minėjime JAV

sime atskleisdami visą savo galią, tai su kuo gi? (Ne su kiekvienu žmogumi galime kalbėti „su visu patyrimu ir galia“.) Tačiau įprastinė krikščionybės didaktika, apibūdindama religinį santykį, paprastai skatina tik nuolankumą Dievo akivaizdoje. Teologiškai tai nėra išsamu, nes krikščionybė, sudarydama visas sąlygas žmogiškojo asmens skleidimuisi, teigia nuolankumo

Laikas ir idėjos

ir orumo dermę. Jonas Aistis būtent šią dermę tiksliai įvardija: žmogus Dievo akivaizdoje *basas ir su visa savo galia*. Stebėtinas šio netrafaretiško pasakymo modernumas (nepažeidžiantis teologinės logikos) ir autentiškos religinės patirties gelmė.

Religinės poeto patirtys, be abejo, sudaro pagrindą krikščioniškiems jo poezijos motyvams. Tačiau poezijoje intymaus religinio išgyvenimo tikrumas yra derinamas su literatūrinės tikrovės sąmone. Tai yra Jonas Aistis parodo, jog poezija – iš žodžių padaryta tikrovė; eilėraštis nėra religinės (ar kitokios egzistencinės) patirties kopija, o jos interpretacija. Kitaip tariant, eilėraštis – lyg patirties apibendrinimas, įvertinimas, aiškinimas. Tai patirties nuoroda, ir toji nuoroda yra meistriškai gražus „daiktas“. Jonas Aistis esė „Poesis et veritas“ (iš rinkinio „Apie laiką ir žmones“, 1954) rašė: „Eilėrašty reikia ieškoti meniškos tiesos, o ne ko kito“². Meistro kūryba turi žaismės pradą.

Jono Aisčio lyrikos pasaulėvaizdžiu svarbi krikščioniškųjų viduramžių vaizduotė. Jos ženklai neretai traktuojami kaip „kaukė“, žaidimas. Antai mirtis – tai raita Giltinė žiojinčiom akivietėm; šiuo įvaizdžiu poetas mėgaujasi, jį stilingai ironizuodamas leksikos bei intonavimo niuansais:

*Iš kažkur šalta mirtis atjoja:
Barška kaulai, dalgis žvanga,
Ir gyvenimas kaip šuo po kojų
Cypia susirangęs („Imago mortis“)³.*

Jonas Aistis (dešinėje) ir Antanas Miškinis

Eilėraštyje matome viduramžišką mirties visagalybės sąmonę, tačiau ji moderniai varijuojama: ironija, humoras, sceniškumo efektas kuria perspektyvą, mirties grasumo reginį aprėpiančią ir pranokstančią. Šiuo atveju estetiškas atsitolinimas prasmingai rezonuoja su krikščioniškąja amžinybės perspektyva (*sub specie aeternitatis*).

Jono Aisčio poezijos pasaulyje matome ir riterį Parcivalį (eil. „Persevalis“), ir jo damą, lyrinio pasakotojo žaismingai traktuojamą su neoromantiniu skepsiu (ji „kojomis pamynė tuos šventus jausmus“; p. 107).

Viduramžių literatūros personažai (Parcivalis, Tristanas ir Izolda, šventieji...) suvokiami kaip archetipiniai, nurodantys bendrąsias egzistencines situacijas. Antai eilėraštyje „Hidalgo“ donkichotiškas siekimas atrasti Šventą Gralį (taurę, iš kurios, anot krikščioniškų padavimų, per paskutinę vakarienę gėręs Kristus) suvokiamas kaip nepaaiškinamas metafizinis ilgesys, niekur erdvėlaikyje nepasotinamas ir sekinantis:

Laikas ir idėjos

*Palauš kelionė tavo galią,
Vėl melą tiesoje atrasi,
Ir liksi vėl be Švento Gralio,
Kely išvargęs ir išgesęs.
Ir niekad niekur nesusiils,
Tikėsi vėl, ir vėlei apsilvils,
O bus širdis tokia pailsus
Ir toks stiklinis tavo žvilgsnis... (p. 113).*

Nėra žemėje to, kas galėtų visiškai patenkinti žmogų, – tokia šiame eilėraštyje matomo Don Kichoto prasmė.

Egzistencinės prasmės klausimų kontekste liūdnam apmąstoma Vakarų kultūros kaita, krikščioniškosios tradicijos lūžis:

*Manei – yra prasmė ant kryžiaus kybot,
Manei, yra prasmė ir kraujas lieti.
Bet kas tavo dalia nūnai didžiutuš?
Praėjusių dienų tu palikuonis...
Nuo saulės bėgai, tarsi nuo raupsuotos,
Ir štai liūdi, kaip psalmės pelikonas („Andai“, p. 57).*

Vėlgi: greta svarios refleksijos apie gyvenimo prasmę matome ir atsainumo, žaismės poetiką, ją varijuoja autoironiškas rimas „palikuonis“ – liūdintis psalmės „pelikonas“ (aliuzija į *Ps 102, 7*: „Aš esu panašus į tyrumos pelikaną“; – J. Skvirecko vert.).

Peizažas J. Aisčiui yra tekstas, *verba visibilia* (peizaže „krauju rašytas Šventas Raštas“; eil. „Anapus

saulės“, p. 72), sulig krikščionybės pasaulėvokai svarbia analogiška mąstysena, suponuojančia atitikmenis tarp fizinės, moralinės ir dvasinės tikrovių. Eilėraštyje „Kaip Šekspyro tragedijoj“ matome įdomų metanaratyvą, t.y. gaubiamąjį kalbėjimą, kalbėjimą poezijoje apie poezijos prigimtį. Jonas Aistis gretina gamtines ir poetines metaforas:

*Keistuoliai mes naktį žvaigždes nosisagstome,
Kad čia tarp raidžių jos žydėtų dar naktį, dar žaliajį...
Ar ne šviesus dangus ir be to, ir be žodžių paliegėlių!
Kai žinai, kad kraują vakare daugiau nei Šekspyro tragedijoj
(p. 67).*

Kaip matome, gamtinės ir poetinės metaforos gretinamos pastarųjų „ne-

naudai“: jos tesančios blankoka gamtos metaforizuojamosios galios imita-

Laikas ir idėjos

cija. Žodžiai imituoja peizažą, o patys peizažas yra gilesniojo būties klotis metafora. Vakaro peizažą Aistis kuria modifikuodamas barokinį *teatro uždangos* įvaizdį (religinei baroko žmogaus vaizduotei svarbi *teatro* metafora – itin įdomi, semantiškai daugiaaklodė: teatras kaip Dievo žmogui rodomi paveikslai, teatras kaip žmogaus gyvenimas iki uždangos nusileidimo, teatras kaip viešasis, karjeros gyvenimas, ir t.t.; *kylanti, prasiveriantis teatro uždanga* nurodo ribą

*Tai vakaras ir tai tikra agonija,
Tai galas kažkokios graudingos pastoralės.
Už šilo spinduliai nusilpo bekyšodami
Ir, tartum skęstančio ranka, paniro.
Ir medžiai, šermenų giesmes giedodami,
Pravirko, ir, lyg vargonai, gaudė girios* (p. 104).

Saulėlydis regimas kaip agonijos metafora, turinti Otto Spenglerio fatališkos baigties konotacijų. Panaši poetinė situacija eilėraštyje „Anapus saulės“: „Anapus saulės, anapus

*Antai tenai ant vakaro raudono
Vaidenasi man Kristus dyvinai:
Tos rankos, kojos, tas atvertas šonas,
Tie erškėčiuoti smilkiniai* (p. 73).

Kaip scenoje sudvejintu subjekto žvilgsniu matomas ir regėjimo Kristus kaip kalbinamasis, ir subjektas, kalbinantysis. Kristaus prašoma vėl apsi-reikšti, ir prašymas formuluojamas taip, kad krikščionybės tradicijoje patsai implikuoja atsakymą: kartojamas, primygtinai varijuojamas stebuklo prašy-

tarp erdvėlaikio ir anapusinės tikrovės. Jono Aisčio citata: „Prasiskiria vakaro mantijos sunkus kruvinas ak-somas, / Ir saulė krauju prakaituoja, it Kristus Alyvų Darželyje“ (p. 67). Vakaras suvokiamas kaip metaforizuojantis Kristaus kančia; *Saulė* Biblijoje – pagrindinė Dievo metafora („Dievas yra /.../ saulė“, *Ps 84, 12*). Vakar-o ir Kristaus kančios paralelė plėto-jama ne viename eilėraštyje, epicen-trinėje „Pastoralėje“ matomos emoci-jos orbitoje:

marių krašto, / Kraujų taku kas kry-žių neša...“ Eilėraštyje „Antai tenai“ meistriškai instrumentuotas pirmasis posmas metaforizuoja mistinį re-gėjimą:

mo motyvas kuria aliuziją į skeptišką Biblijos nuostatą „ženklą iš dangaus“ atžvilgiu (žr. *Mt 12,39* ir kt.). Eilėraščio Kristaus atsakymas yra tylus verks-mas, primenantis dostojevskišką tylų pabučiavimą Didžiojo Inkvizitoriaus le-gendoje („Broliai Karamazovai“). Įtaigi intonavimo dinamika, pauzės kalba:

Laikas ir idėjos

*Ateiki, atlankyk pirma, nei teisi!
Paklydome, surizgo mūs keliai...
Sakyk, o Viešpatie, ar Tu ateisi?
Pravirko vakaras, ir Kristus verkė taip tyliai... (p. 74).*

Eilėraščio regėjimas žaidybiškai dėstomas iš peizažo elementų, paryškinant, jog tai, žinoma, yra iš žodžių padaryta gamta. Šiuo požiūriu pana-

šus eilėraštis „Septynios psalmės“. Jis turi paantraštę „Saulėlydžio croquis“, ir eilėraščio peizažas išties primena tapybinį eskizą:

*Ten voratinklių šilkinės gijos,
Ten vakaras – žaizda, ten kraujas alma,
O saulėj tvyro aštrūs kalavijai –
Septyni sopuliai, septynios psalmės!
Niūniuoja vėtra giesmę gailių,
Vaitoja gilios jūrų marių gelmės,
O ten, gelmėse, miega mano meilė –
Septyni sopuliai, septynios psalmės.*

*Bet mariom pulkas karžygių atjoja,
Aštriais kardais kapoja aukso šalmus... (p. 136).*

Natūrinio vakaro įspūdis fiksuojamas, žaidybiškai varstant metaforas ir jų transformacijas: vakaras – žaizda – kraujas – medinė tautodailės Madona su septyniais kalavijais/sopuliais, psalmės sopulingumas – sopulio gėlmė ir saulėlydžio jūros gėlmė, grakščiai autoironiški romantiškos meilės „sopuliai“ – pasakų karalaitė – pasakų kardai... Eilėraščio kalbantysis tarsi atsitolina nuo šio poetinio eskizo ir „primena“, kad metafora yra metafora: „Tai vakaro, ne mano žaizdos gyja, / Ne vakaro, tai mano kraujas alma“, – poetiškai reflektuojamas švytuojantis prasmės mirgėjimas tarp peizažo ir interpretuojančiojo patirties.

Jono Aisčio draugiškas šaržas

Laikas ir idėjos

Tokia religinės patirties poetika primeina garsiąją Sokrato formuluotę apie analogijos prigimtį: tai, kas sakoma, nėra visiškai tai, kas norima pasakyti, tačiau susiję su tuo, kas norima pasakyti. (*Kodėl?.. – suvokiama, kad nesuvokiama...*) Jono Aisčio poezija reflektuoja pati save, pastangą nusakyti nenusakomą metafizinę pajautą.

Karo ir pokario eilėraščiuose, re-

flektuojančiuose tautos istorines negandas, pilietinės pareigos sąmonė tarytum išsėlina poetinę žaismę, nors pastarosios apraiškų matyti ir šiame kontekste. Tėvynės ir jaunystės praradimo nostalgija атаustoje kaimo gegužinių vizijoje (sonetas „Gegužinės“) besimeldžiančiųjų scena netikėtai parodoma Marijos statulos ar ikonografinio atvaizdo žvilgsniu:

*Seklyčioje, tarp vaško ir žiedų
Jaukaus slaptingo kvapo, ir maldų,
Stovėjo Dievo Motina, pamynus
Po kojų mėnesį ir žalčio narsą,
Stebėdama jaunimo veido varsą,
Vargų palaužtą senį ir žolynus...*
(p. 294).

Eleginę subjekto nuotaiką nusako užuomina apie *Stabat Mater* situaciją („stovėjo Dievo Motina“); fonetinė simploka „varsą – vargų“ žaismingai varijuoja idėją apie gyvenimo praeinamumą, jaunystės ir senatvės tarpusavio artumą.

Apskritai tautos istorinės ir egzistencinės patirties interpretavimas yra reikšmingas Jono Aisčio kūrinių krikščioniškumo aspektas. Eil. „Lietuvės“ Dievo Motina transformuojama į medinį tautodailės įvaizdį ir į lietuviškos moters paveikslą:

*Taip veidai pilkėja, medis taip nulyjamas,
Ir nelieka ženkle sopulio taip didžio,
Tik širdyje tvyro aštrūs kalavijai jums,
Prie varpstelių skausmas Motinos po kryžium*
(p. 176).

Itin iškalbi ir savita poetinė sąsaja tarp nulyto skulptūros medžio ir kūrinio nurodomai kultūrai būdingos santūrios, nedramatizuotos reakcijos į skausmą. Madoniškos motinos ir 1941 metų eilėraštyje „Sukilėliams“ motinų,

kurių sūnūs žuvo antisovietiniame 1941 m. Birželio sukilime, sielvartas maironiškai interpretuojamas biblinėje pietos, mirties miego ir prisikėlimo situacijoje:

Laikas ir idėjos

*Neverkit, motinos, kapus apstoję,
Neliekit ašarų gailių nūnai -
Tėvynei mūsų auštantį rytojų
Atskleidusieji miega mūs sūnai /.../
Jie iš visų plačiųjų kapinynų
Visi kaip vienas žygiui prisikels... (p. 261).*

Kitame eilėraštyje Birželio sukilimo tematika („Pažiūrėkit“) vėlgi romantiškai formuojama nukryžiuotos Lietuvos vizija (Lietuva „ant kryžiaus medžio kybo / darganų ir vėtrų šiurpulingam ūžime“; p. 263).

Varijuojant romantinę tėvynės personifikavimo tradiciją, Lietuva gretinama su Sopulingąja Dievo Motina, kuriant eilėraščio „Mater Dolorosa“ poetinę magiją.

Kuriami maldos žanro eilėraščiai, išsakantys metafizinio tėvynės apleistumo pajautą („Malda“, 1944: „O Viešpatie, pažvelki mūsų žemėn, / Kaip ją mina koja svetima, skaudi, / Kaip mūs akys ir dangus aptemę / Ir kaip skausmo kupina širdis...“; p. 275; „Malda“, 1949. Pastarasis tekstas suponuoja paradoksinę Dievo bausmės sampratą: bausmė – tai atsisakymas bausti, neįsiterpimas į žmogaus laisvę, kuri yra ir laisvė vykdyti blogį: „Kodėl nūn, Viešpatie, esi rūstus ir kietas?“; p. 385). Sonetas „Ateidavo, paklupdžiusi ne kartą...“: kančios lašas, perpildęs jos taurę, nutraukia kūrinio subjekto skundą, skaidrina dvasią ir suteikia naujų jėgų kentėti: „Tačiau, kai liejos taurė sklidina, / Kartojo švisdama širdis mana: / O fiat, Domine, voluntas tua!“ (p. 367) – t.y. pagal krikščioniško paradokso lo-

giką subjektui atrodė sunku todėl, kad buvo dar per maža kančios: mes dažnai nežinome, kiek galime išverti. Skundo malda gretinama su krikščionišku nuolankumu Dievo valiai ir viltimi.

Tyrinėjant Jono Aisčio *eseistikos* krikščioniškuosius motyvus, išryškėja bendruomenės akcentas. „Milfordo gatvės elegijose“ (1967) įžvalgiai ir vėlgi teologiškai tiksliai suvokiama, kad tikičiųjų bendruomeniškumas – lyg lakmusas, nurodantis tikėjimo gilumą. (Prisiminkime, kad krikščionybės atsinaujinimai, kurių vienas – XX a. modernioji katalikybė, akcentavo atsigrėžimą į pradžią, į pirmųjų krikščionių tikėjimą ir ypač jų tarpusavio bendravimą.) Tautos istorinių nesėkmių priežastis Aistis mato ne tik išorėje, bet ir vidiniame tautos gyvenime, būtent bendruomeniškumo stygiuje. Tai drąsi, aktuali mintis, vėlgi akcentuojanti žmogaus orumą: „Reikia jausti savo vertę. Padorumo ir visa ko. Turiu galvoje padorumą prieš savo tautą ir jos ateitį“ (t. 2, p. 371).

Žmogaus prigimtis suvokiama kaip mišri (turinti gėrio ir blogio pradų), tačiau gėrio pradams sleistis svarbi gera valia ir malonė, o blogis tarpsta savaime (*piktžolių* metafora). Ar įmanomas tautoje žmoniškas sutarimas,

Laikas ir idėjos

bendruomeniškumas, artimo meilė? „Juoba šiais laikais, kai savo tarpe tolydžio vis sunkiau susikalbėti. Ir ne tik tai mums, visiems. Ir čia, tėvynėje, ir žmonijoje“ (t. 2, p. 332). „Gal žmogus žmogui vilkas yra natūrali ir normali būseną? Gal jis kitaip nesugeba ir negali?“ (t. 2, p. 370).

Tautos bendruomeniškumo galimybė tikima, remiantis Bažnyčios dogma. Tikėjimo išpažinime Aistis išryškina bendruomeniškumo išpažinimą: „Skamba skliautuose tikėjimo tiesų išpažinimas arba credo: /.../ Tikiu į Dievą Tėvą, Visagalį, dangaus ir žemės sutvėrėją... Ir mes tikime bendruomene, bet tikėjimas reikia žodžiais ir darbais išpažinti. Neišpažintas tikėjimas yra mirusi raidė, pabaltintas karstas, pilnas puvešių ir pūlių... Stebiu susirinkusią bendruomenę ir galvoju: kiek čia netikėlių, kiek čia atvirų tikėjimo priešų, kiek piktžodžiautojų...“ Tačiau nesileidžiama į piktinimąsi: „Ir štai Tu juos priimi ir neatstumi, kaip ir mane nusidėjėli. Kaip gera, kad nieko neatstumi“ (t. 2, p. 331).

Jonas Aistis formuoja krikščionišką linijinio, į tikslą nukreipto laiko sampratą („Bendruomenė turi būti dinamiška ir lanksti, ne atsirėmusi į iner-

Aistis su Miškiniais Alpėse (1938 m.)

tiškus principus ir dėsnius. Praeitį, nors jinai ir kažin kaip būtų didinga ir brangi, reikia priimti kaip kažką netobula ir neišbaigta, kas mums pagal teisę ir prievolę reikia išstobulinti ir išbaigti“ (t. 2, p. 397) ir kviečia „dažniau mums pakelti balsą į Tretįjį Dievybės asmenį ir maldauti proto bei sandoros...“ (t. 2, p. 332).

Nuorodos:

- 1 Vytautas Kubilius. Jonas Aistis. Vilnius, 1999, p. 62.
- 2 Jonas Aistis. Raštai. Chicago, 1993, t. 2, p. 284.

- 3 Jonas Aistis. Raštai. Chicago, 1988, t. 1, p. 119; puslapis nurodomas tekste, toliau cituojant iš šio tomo.

Pasigendu šalkauskiškumo...

Prof. Kęstutis Skrupskelis

Jau kelias vasaras atostogauju Lietuvoje, skaitydamas prieškarinio spaudą. Man įdomus, tarp kitų, tęstinumo klausimas: kiek iš tikrųjų sovietmetis pakeitė mūsų gyvenimą. Klausimas per platus, tad turi likti be atsakymo. Tačiau skaitydamas užtinku įdomių ir bent mane gerokai stebinančių reiškinių. Pavyzdžiui, ketvirtajame dešimtmetyje tarp išsilavinusių katalikų ateitininkų veikė gana sąmoningas ir platus feministinis sąjūdis, kurio pagrindinis reiškėjas buvo prof. Prano Dovydaičio įsteigtas žurnalas *Naujoji Vaidilutė*. Vardas keistokas, bet įsigilinus atrodo tinkantis, nes žurnalas skatino moteris nesitenkinti namų dievais, bet atsiduoti ir tautos dievų tarnybai. Nustebau, kad tarp feministinių rašinių radau ir paties Pr. Dovydaičio straipsnį „Gražiai korpu-lentingų moterų vaidmuo gyvenime“.

Bevertydamas anų laikų feministinius raštus užtikau kitą sakinį, kuriuo ir pradėsiu savo mintis apie asmenybės vaidmenį valstybės ir tautos istorijoje. Alina Skrupskelienė, ateitininkė, senojo VDU Teologijos-filosofijos fakulteto studentė, būtent St. Šalkauskio, V. Mykolaičio-Putino, J. Ereto mokinė, 1934 metais rašo: „Mes (ji

turi galvoje lietuves moteris) *labai nedaug turime tikrai iškilių asmenybių, tokių moterų, kurios būtų populiarios visuomenėje, kurios turėtų visos tautos pasitikėjimą ar būtų pasižymėjusios savo mokslo darbais*“.

Amerikos kultūros tyrinėtojai dažnai vartoja terminą, kurį bandysiu su-lietuvinti: „viešas intelektualas“. Tokie būtų asmenys, iškilę akademinėje visuomenėje savo mokslo darbais, tačiau kartu sugebantys reikštis platesnėje visuomenėje ir formuoti didesnio būrio viešąjį kalbėjimą, daryti jam įtaką. Citatos autorė, manau, tarp moterų pasigedo kaip tik tokių viešų intelektualų, būtent asmenybių, pasižymėjusių savo mokslo darbais, bet kartu besidžiaugiančių tautos pasitikėjimu.

Amerikos kultūros istorijoje tokių asmenybių buvo. Tarkim, filosofas Johnas Dewey, kuris aiškiai lėmė Amerikos liberalizmo – dabar beveik visai išblėsusio – socialinę programą, dvidešimtojo amžiaus pradžioje padėjo kurti dar ir dabar veikiančias civilinių teisių bei akademinės laisvės gynimo organizacijas ir visiškai pakeitė pedagoginę mintį. Jo įtaka jaučiama ir šian-dienos Lietuvoje vykdant mokyklų reformas.

Laikas ir idėjos

1925 m. pavasarį Pajesy. Iš kairės: V. Mykolaitis-Putinas, J. Paltarokaitė-Šalkauskienė, Tamulytė-Vainauskienė, Asevičiūtė-Avižonienė, E. Kvedaraitė-Mykolaitienė, A. Petrauskaitė-Skrupskelienė, J. Ambrazevičius-Brazaitis, prof. St. Šalkauskis

Tą Lietuvos prieškarį gerokai skaidrinant – visi mes nutolusių praeitį skaidriname, – atrodo, būta, bent tarp vyrų, asmenybių, viešų intelektualų. Kas užaugino mūsų Fronto bičiulių steigėjų kartą, kas išugdė J. Brazaitį, Z. Ivinskį, A. Maceiną, Pr. Dielininkaitį? Atsakydami turime paminėti kelias mums visiems žinomas pavardes.

Juozas Eretas, elegantiškai apsirėgęs, nors ir nebūtinai didelis mokslininkas, juos mokė vakarietiško miesto gyvenimo. Norint įsivaizduoti J. Ambrazevičiaus-Brazaičio studentavimo dienų pramogas, reikia įsivaizduoti kuklų, bet skoningai įrengtą saloną, o prie pianino viena kolegė skambina kurį nors Beethoveno kūrinį. J. Ambrazevičius, Pankauskas ir dar būrelis studentų bei studenčių (visi nevedę), vieni atsisėdę, kiti į pianiną atsirėmę, kavą gerdami, klausosi. Muzikai pasibaigus kažkas paskaito savo eilėraščių,

apsakymėlių. Taip, tarp kitko, gimė literatų „Šatrijos“ korporacija. O čia nematomas veikia J. Eretas, iš kaimų susirinkusiems studentams rodantis, kad šitaip gyvena kultūringi, išsilavinę, vakarietiški miestų gyventojai.

Nedrąšius kaimo vaikus studentus J. Eretas įtikino, kad gerti kavą ir klausytis klasikinės muzikos yra vakarietiška, miestietiška, gero, išlavinto skonio ženklas.

Be abejo, juos formavo ir geografas Kazys Pakštas, taip pat, kiek jį atsimenu iš vėlesnių laikų, elegantiškos išvaizdos ir laikysenos. Kaip ir J. Eretas, išvaizda ir elgesiu visuomenei save pristatydamas panašiai, kaip teatro režisierius scenoje pristato savo kūrinį. Pakštas, įsivaizduoju, buvo gana kosmopolitiška asmenybė, ir studentus, besiveržiančius iš liaudiško uždaramo, turėjo traukti kaip tik tuo. Jis studentus barė už žydų krautuvių iš-

Laikas ir idėjos

kabų teplojimą, bet kartu formavo patriotinę nusiteikimą ir optimizmą. Jo šiandien truputį naiviai skambantis šūkis – pasukime Lietuvos laikrodį šimtą metų į priekį – tada rado atgarsį. Kad pirmoji frontininkų karta per *Dvidešimtą amžių* intensyviai propagavo krašto elektrifikavimą, tikriausiai buvo K. Pakšto įtakos vaisius. Profesorius skleidė nuotaiką, tam tikrą įsitikinimą, kad tokie globalūs projektai yra vertingi ir įmanomi.

Tačiau įtakingiausias turėjo būti Stasys Šalkauskis. Didžiulio intelekto žmogus, jis kaip akademinės filosofijos Lietuvoje pradininkas, akademinėi filosofijai davė mažiau, negu sugebėjo. Nepaisant kai kurių donkichotiškų užmojų, Šalkauskis sugebėjo formuoti studentų galvosena, taip įsikverbti į jų protus, kad šie pradėjo šalkauskiškai mąstyti, tikriausiai patys to net nesuvokdami. J. Ambrazevičiaus studentavimo metais būriai studentų turėjo radikalai persilaužti, atsisakyti kaimiškos, „gaspadoriškos“ galvosenos ir sąmoningai kurti protavimu bei žiniomis grįstą pasaulio supratimą. Tai jiems daryti padėjo St. Šalkauskis. Tų dienų spaudoje daug kalbėta apie ugdymą: pavyzdžiui, A. Skrupskelienė, pasigedusi ryškių asmenybių moterų, be jokio svarstymo kaltina ugdymą. Ir toli gražu ne ji viena. Ugdymo motyvas nuskamba dažnai: jeigu kas negerai, tai ženklas, kad mums reikia geresnio ugdymo. Spėju, kad tai šalkauskiškas akcentas. Arba vėl – J. Ambrazevičius-Brazaitis dažnai kalbėdavo apie

tylų, pozityvų, kuriantį darbą. Manau, kad tai šalkauskiška.

Tada buvo ryškus polinkis svarstyti, spręsti principų šviesoje. Minėtosios feministės svarstė, rašė, diskutavo apie jų pareigas šeimoje ir kaip jos galės reikštis visuomenėje, neapleisdamos savo vaikų, kurių kultūrinimas (tiek elgesio, tiek jų lietuviškumo, tiek europietiško) buvo pirmoji lietuvių katalikių motinų užduotis. Pavyzdžiui, lyginant *Naująją Vaidilutę* su dabartine *Ateitimi* kontrastas akivaizdus. Pirmojoje vyravo kultūrinimo, kultivavimo, ugdymo metaforos, o dabartinėje daugiau kalbama apie sveikatą, terapiją, laisvai besireiškiantį jausminį gyvenimą. *Naujosios Vaidilutės* feministės protavo. Jos mėgino savo gyvenimą formuoti, remdamosi tiksliau apibrėžtomis sąvokomis, principais. O dabartinėje *Ateityje* vyrauja atsitiktinai atsiradusių nusiteikimų išraiška. Manau, to meto ateitininkų spauda buvo šalkauskiška. Jo įtaka dabartinei *Ateičiai* yra minimali. Šalkauskiškas ateitininkškumas išėivijoje išnyko natūraliai, Lietuvoje augusiai kartai ilgainiui išmirus. Paskutinis ryškesnis atstovas gal buvo Juozas Girmius. Sovietinėje Lietuvoje šalkauskiškumas – protaujantis bei laisvas savo gyvenimo krypties pasirinkimas – buvo sunaikintas.

Viešieji intelektualai, asmenybės veikia viešąjį kalbėjimą, įvesdami tam tikras sąvokas ir tam tikrą nusiteikimą: anais laikais – optimistinę pažiūrą į Lietuvos galimybes bei polinkį protauti, viską svarstyti principų švie-

Laikas ir idėjos

soje. Jie visuomenę mokė, kaip elgtis, kaip viešumoje rodyti gerą skonį. Tai buvo neatskiriama jų veiklos dalis.

Ar dabartinėje Lietuvoje randame ryškių asmenybių, viešų intelektualų, būtent žmonių, sugebančių sujungti svarbius mokslo darbus ir tautos – platesnės visuomenės – pasitikėjimą? Manau, kad tikriausiai yra, nors mums juos pastebėti ir jų įtaką suprasti gali būti sunku. Tai geriau padarys mūsų vaikaičiai, kai mūsų jau nebebus.

Klausimas turi tris aspektus. Ar viešų intelektualų yra? Ar jų įtakai skleisti yra pakankamai priemonių? Šalkauskis, Eretas, Pakštas savo įtaką skleidė per spaudą ir ateitininkus. Ir trečias aspektas: ar yra pakankamai imlių žmonių, atvirų intelektualinių aristokratų įtakai?

Viešojo intelektualo vietos siekiančiųjų tikrai yra. Gal labiausiai čia sekasi kai kuriems istorikams, apie kuriuos rašo didžioji spauda, kurie kartais rodomi per televiziją. Bet nesu tikras, ar jie suranda imlių klausytojų. Pavyzdžiui, vieno istoriko pastaba apie visą mūsų istoriją persekiojantį atsilikimą mūsų išeivijoje susilaukė gana kritiškos reakcijos. Išeivijoje dar vyrauja apgultos tvirtovės mentalitetas, polinkis viską vertinti kaip puolimą, nuo kurio reikia gintis. Šiaip ar taip, neatrodo, kad mūsų istorikų įtaka būtų nuolatinė, ilgalaikė, viena kryptimi visuomenę formuojanti. Tai daugiau epizodiški proveržiai. Gal nuolatinei įtakai nėra priemonių, gal pačios asmenybės kol kas per silpnos...

Viešaisiais intelektualais norėtų būti liberalai, *Santaros–Šviesos* žmonės. Tačiau, manau, jie per daug linkę prisiminti dar nuo caro laikų užsilikusias ideologines sąskaitas. Gal Lietuvos liberalai ilgainiui subręš, gal jiems pavyks atsikratyti išeivijos liberalų kovingumo? Tačiau intelektualų liberalų judėjimas Lietuvoje žengia dar tik pirmuosius žingsnius.

Tarp mūsų yra intelektualų, rašytojų, filosofų, kurie randa visuomenėje platesnį atgarsį. Tačiau keletas iš jų yra gana destruktivūs. Jie visuomenės netelkia ramiam, pozityviam darbui, bet pataikauja tiems, kurie dar serga senų dienų nostalgija ir bijo vakarietiškos ateities.

Asmenybių, viešųjų intelektualų, įtaka turėtų būti visuomenę ugdanti. Pagrindinė jų paskirtis, manau, yra priversti visuomenę protauti, o ne į viską „gaspadoriškai“ reaguoti. Svarbiausias jų darbas – skatinti gyvenimo raiškų analizę, kuriant ir skleidžiant analitiniam protavimui pritaikytas sąvokas. Gal mūsų visuomenė dar nepriaugo ligi analitinio protavimo, o gal skurstame, nes šiais kultūrinės demokratijos laikais kiekvienas save laikome didžiausiu autoritetu.

Keli pavyzdžiai. Prieš kelerius metus daug kas juokėmės iš pasigyrimo apie senus, gerus laikus, kada ant plyno lauko buvo galima statyti plunges. Juokėmės teisingai, nes tai buvo pasakyta ne laiku ir ne vietoje. Tačiau niekur neradau moderniomis ekonominėmis žiniomis grįsto plungių statyto-

Laikas ir idėjos

jų vertinimo. Manau, tai pasakęs asmuo dar galvojo kaimiškai, gospadoriškai: turiu paršą – gerai; vilkas paršą sudraskė – blogai. Įdomu, kad A. Sniečkaus veikla, jį teisinant ir giriant, kartais ir dabar apibūdinama kaip „gaspadoriška“. Tačiau toks gospadoriškas plungių statymas buvo vienas iš Sovietiją žlugdančių veiksmų. Ir nepastebėjau ženklų, jog Lietuvoje šiaandien apie tai būtų mąstoma. Norėčiau, kad atsirastų keli autoritetingi ekonomistai, kurie visuomenėje ugdytų modernios – nebe kaimiškos – ekonomikos procesų supratimą. Norėčiau, kad atsirastų ekonomikos istorikų, kurie viešai analizuotų Sovietų Sąjungos žlugimo priežastis ir ekonominius Sovietijos bankroto padarinius. Manau, apie tai dar per mažai mąstome.

Kitas pavyzdys. Tarp mūsų plačiai pasklidusi nuostata, kad esame morališkai žlugusi tauta, kad esame savižudžiai, žmogžudžiai, vagys, aferistai, girtuokliai. Prieš kurį laiką išeivijos spauda kaip mūsų degradacijos pavyzdį nurodė pasakojimą apie jaunuolius, kurie tyčia spyrė ant šaligatvio padėtą elgetos kepurę ir išbarstė suelgetautus centus. Štai kokie mes esame! Retai matau mūsų spaudoje pastangų suprasti Lietuvos kriminogeninę būklę. Ar ji tikrai tokia baisi? Kokios yra priežastys, kokie vyksta socialiniai procesai? Tokį labiau analitinį padėties vertinimą retai kur randa. Tarp kitko, skaitant prieškarinio spaudą susidaro įspūdis, kad nusikalstamumui sovietmetis didelės įta-

kos neturėjo. Ir tada buvo nemažai žmogžudysčių, savižudybių. Ir anais laikais po kelių dienų girtavimo mėgdavo kirviais vienas kito galvas kapoti arba vakaruškose muštis išlaužtų tvorų lentomis. Kaimynai prieš karą mėgdavo keršydami vienas kito trobesius padegti. Norėtusi ir šia tema rasti gerų sociologų straipsnių. Jeigu tokių būtų, juos pirmiausia turėtų skaityti mūsų žurnalistai, nes pas mus, kaip ir kitur, nusikaltimais lengviau patraukti skaitytojų dėmesį.

Trečias, paskutinis pavyzdys. Dar nespėjo mūsų universitetai atsikratyti sovietinių varžymų, kai juos užklupo vis didėjanti biurokratizmo banga. Nustebau, kad sudaryti prestižinių leidinių sąrašai, rodos, Europos Sąjungos parengti, kad kiekvienam akademiniam laipsniui nurodomos skaičiais išreikštos normos: kiek monografijų, kiek straipsnių prestižiniuose žurnaluose, kiek mokymo priemonių atitinkamo rango dėstytojas turi parengti per metus. Prieškario fabrikuose toks darbas buvo vadinamas „akordiniu“. Tuo pačiu metu universitetai mažiau ugdo, daugiau rengia švairių profesijų darbuotojus. Ir vėl norėtusi, kad atsirastų kažkas, kuris Seimo nariams girdint viešai kalbėtų apie platesnę universitetų paskirtį, apie akademinę laisvę, apie humanitarinio išsilavinimo pranašumus. Tokie pokalbiai turėtų plėtoti seną aforizmą, mano gerokai pakeistą: ugdykite save, kad neliktumėte gospadoriai. Tačiau be viešų intelektualų visuomenės ugdymas sunkiai sekasi.

Moralūs politikai ir politikos moralė

Julius Sabatauskas

Immanuelis Kantas yra pasakęs, jog politika yra praktinis teisės mokslas, o moralė, nors ji savaime yra praktika, – teorinis. Todėl „negali būti jokio ginčo tarp politikos, kaip praktinio teisės mokslo, ir moralės, kaip teorinio“. Objektyviai (teoriškai) iš tiesų taip ir yra: tarp moralės ir politikos nėra jokio nesutarimo, tačiau „subjektyviai (dėl žmonių egoistinių polinkių, bet jie neturi būti vadinti praktika, kadangi nėra pagrįsti proto maksimomis) šis prieštaravimas lieka“. Svarbu tai, kad politika negali kištis į moralės sritį ir peržengti moralinių imperatyvų.

Jauną mūsų šalies demokratiją sukrėtė ir Prezidento apkalta, ir korupcijos Seime skandalas. Apkaltos metu valstybė išlaikė demokratijos egzaminą, o šiuo metu laikome politinės sistemos stabilumo egzaminą. Apkaltos metu tauta buvo pasidalijusi į dvi stovyklas: vieni už apkaltą, kiti – prieš. Kilus Seimo narių korupcijos skandalui, visuomenė nesusiskaldė. Taigi susiduriame su skirtingu visuomenės moralinių principų taikymu. Apkaltos me-

tu žiniasklaidoje buvo akcentuojama, jog Prezidentas neteisėtai suteikė pilietybę, bandė daryti įtaką privačių įmonių veiklai, o Seimo narių korupcijos atveju kalbama apie pinigus, kurie galėjo būti mokami Seimo nariams už tam tikrų įstatymų priėmimą.

Kiekvienas individas skirtingai įsivaizduoja ir supranta politinį procesą, tokį supratimą lemia individo socializacija. Moralė yra tiesiogiai susijusi su vertybėmis, individo vertybės formuojasi veikiamos tradicijų, šeimos, draugų, aplinkos, žiniasklaidos, mokyklos ir t.t. Moralė – tai visuomenės sąmonės forma: žmonių elgesį reguliuojančios normos ir principai. Visuomenės elgesio normos įtvirtintos Konstitucijoje bei kituose teisės aktuose. Teisė kinta pagal visuomenėje susiklosčiusias naujas elgesio normas. Pačios normos dėl įvairiausių veiksnių taip pat kinta. Visuomenės elgesio principai dažniausiai nėra užfiksuoti teisės aktuose, šie principai gali būti sąlygoti tiek tradicijų, tiek religijos. Elgesio principų nesilaikymas nebūtinai sukelia teisinės pasekmės,

o elgesio normų pažeidimas užtraukia teisinę atsakomybę. Tačiau politikoje tiek moralinių normų, tiek moralinių principų pažeidimas sukelia ir politines pasekmes.

Kiekvienas žmogus nusižengimą moraliniams principams ar moralinėms normoms vertina ir interpretuoja asmeniškai, pagal savo moralinius principus ir pagal tai, kaip jis įsivaizduoja politiką. Noriu paminėti kelias visuomenėje vartojamas klišes: „Seime visi vagys“ arba „politika yra nešvarus reikalas“. Pagal jas dalis visuomenės vertina arba įsivaizduoja patį politinį procesą. Moraliniai principai yra kelrodis tiek politikams, vykdančiams politiką, tiek rinkėjams, kurie gali vertinti ir politikus, ir jų vykdomą politiką remdamiesi moraliniais principais. Apkaltos metu visuomenė buvo susiskaldžiusi, o Seimo narių korupcijos skandalo metu ji beveik vieninga, nes mano, kad Seimo nariai kalti, nors teismo sprendimo nebuvo. Tokia situacija leidžia daryti išvadą, jog visuomenės apsisprendimui didžiausią įtaką turi padaryto nusikaltimo suvokimas ir supratimas. Žmonėms iš tiesų buvo sudėtinga suprasti teisinius išvedžiojimus Prezidento apkaltos metu, o korupcijos atvejį visuomenei ypač lengva suprasti.

Apžvelgiant dabartinę Lietuvos politinę kultūrą, visų pirma turiu atkreipti dėmesį į kai kuriuos ją formuojančius veiksnius. 1988 metais Lietuvoje žlungant sovietiniam režimui pra-

sidėjusi transformacija turėjo esminę reikšmę Lietuvos politinei kultūrai. Nors okupacijos metu tautinis mentalitetas ir buvo išsaugotas, tačiau per einamuoju laikotarpiu labai kito visuomenės požiūriai, politinės orientacijos, vertybės, mąstysena, elgsena bei prioritetai. Vėlesni valstybės institucijų veiksmai irgi lėmė svarbius Lietuvos politinės kultūros pokyčius. Būtent visuomenės orientacijų į politinius objektus pasiskirstymas ir atspindi visuomenės politinę kultūrą.

Politinė kultūra yra sudėtingas ir nevienareikšmis fenomenas, taip pat tai yra svarbus politinės sistemos elementas. Nuo politinės kultūros tipo priklauso ir demokratinės sistemos stabilumas: tose šalyse, kur vyrauja tradiciškai susiformavusi aktyvių piliečių politinė kultūra, demokratija yra stabili. Šalyse, kur vyrauja pasyvi politinė orientacija, demokratijos stabilumas yra mažesnis. Lietuvoje vyrauja mitologizuotas požiūris į politinius įvykius bei procesus, jis atspindi žemiausią politinės kultūros lygį. Esant žemai politinei kultūrai, Lietuvoje ryškėja didelis rinkėjų nepastovumas, vienuose rinkimuose tie patys rinkėjai remia dešinėsios ideologijos politines partijas, o per kitus rinkimus – jau kairiosios ideologijos partijas. Šiuo metu atsirado dar viena tendencija: vietoj tradicinių sisteminių partijų rinkėjai pradeda remti antisistemines.

Taigi mitologizuotas politinių įvykių ir politinio proceso supratimas

Laikas ir idėjos

neleidžia rinkėjui tinkamai pasinaudoti savo moraliniais principais. Tokią situaciją siečiau su per mažu Lietuvos piliečių švietimu, savimonės ugdymu, įsitraukimu į politinę bei visuomeninę veiklą. Didelę kaltės dalį priskirčiau politinėms partijoms, kurios per kiekvienus rinkimus rinkėjams sužadina nepagrįstus ir nerealius lūkesčius. Politinio proceso mitologizavimas racionalų pasirinkimą padaro sunkiai įmanomą. Rinkėjų manymu padarytas racionalus pasirinkimas atspindi politinio proceso nesupratimą, todėl Lietuvoje rinkimus dažniausiai laimi tie, kurie daugiau žada. Tačiau nereikia pamiršti ir protesto balsavimo, kuris yra nekompetentingo valdymo padarinys.

Silpstanti tautos dvasia

Jei kas nors imtų vardyti visas Lietuvą kankinančias problemas, susidarytų gana ilgas jų sąrašas. Tai ir nedarbo augimas, ir korupcija, ir sveikatos apsaugos, vaikų švietimo, jaunulių mokslo spragos, protų nutekėjimas į užsienį ir dar gausybė kitų. Miestuose didėja nedarbas ir socialinė diferenciacija, kaimas neapsigina nuo skurdo ir neišmanymo, ką daryti su dar turima karve: ją parduoti ar dar melžti. Skaitydami laikraščius sužinotume apie korupciją visuose valdžios lygiuose, apie sparčiai augantį savižudybių skaičių. Pastarasis rodiklis liudija, kad dalies žmonių psichika ne-

beatlaiko dabartinio gyvenimo pokyčių ir jų dvasinės jėgos jau ant išsekimo ribos, nors jie ar jų tėvai puikiai atlaikė tautos genocidą, brandų socializmą bei pirmąją komunizmo fazę. Gal buvome stipresni ir dėl to, kad mus valdė priešas. Bet dabar valdo mūsų visų demokratiškai išrinkta sava valdžia. Tai kodėl valdant priešui buvome dvasiškai stipresni ir atlaikėme visus 50 metų, o dabar, kai mus tik 14 metų valdo visos tautos demokratiškai išrinkta valdžia, palūžome? Kodėl mūsų žmonės nusivylė valdžia, kurią patys išsirinko? Atsakymas nėra trivialus. Vieni dėl valdžios krizės kaltino V. Landsbergį ir konservatorius, kiti – A. Brazauską ir buvusius komunistus, treči su begaliniu pasitikėjimu ir meile žiūrėjo į trečiąsias jėgas, tarsi į mesijus. Aš drįstu tvirtinti, kad esmė ne pavardės, o politika, kuri gali įkvėpti žmonėms pasitikėjimą arba jį atimti. Per pastarąjį dešimtmetį pasitikėjimas valdžia buvo atimtas iš žmonių ne užsienio valstybių ar jų spec. žvalgybų, bet pačios valdžios. Tai įvyko dėl to, kad valstybės vyrai užmiršo ar net nežinojo, kas yra moralinė politika. Nes tik tokia politika patikės Lietuvos žmonės. Tik tokia politika skatina žmones susikaupti ir atlaikyti kasdien ant jų galvų griūvančias naujas negandas. Jie žino: valstybė daro viską pagal turimas išgales, kad gyvenimas gerėtų, o nelaimių ir stresų būtų mažiau. Todėl politikos moralumas yra bazinė problema, o ne-

darbas, sveikatos apsaugos bėdos ar korupcija yra tik išvestinės. Nedarbas – dar didesnis – buvo pokario metais, apie socialinę apsaugą tada buvo galima tik pasvajoti, miškuose aidėjo šūviai, nuo jų krito vyrai, verkė jų motinos ir žmonos. Bet tautos dvasia nenusilpo. Mat politika buvo ne mūsų, o okupantų, todėl jos moralumas ar nemoralumas neturėjo daug įtakos mūsų sąmonei. Dabar valdžia sava, todėl nuo jos vykdomos politikos moralumo priklauso ir požiūris į ją, ir pasitikėjimas jos žodžiais bei veiksmais. Jei žmonės mąstys, kad politika yra morali, jie supras, jog šiandien negali būti kitaip, o prieš akis švies tikėjimas, kad rytoj, po savaitės, po mėnesio bus kitaip.

Moralios politikos kriterijai

Bet reikia apibrėžti, ką vadinsime moralia politika ir kokie yra jos kriterijai. Mėgindami atsakyti į šį esminį klausimą, turime apibrėžti, ką suprantame žodžiu „politika“ ir kokia moralinių nuostatų visuma yra mūsų objektas.

Pradėkime nuo politikos. Ją galima apibrėžti įvairiai. Plačiaja prasme politika yra geriausio sprendimo suradimas iš visų galimų. Yra ir krikščioniškas politikos apibrėžimas: politika – tai kilni artimo meilės išraiškos forma. Tačiau mes kalbame apie politiką siaures-

ne, pragmatine prasme, todėl geriau tiktų toks politikos apibrėžimas: politika – tai veiklos sfera, kurios esmė yra valstybės valdžios įgijimas, išlaikymas ir panaudojimas. Tad norint ją panaudoti vieniems ar kitiems tikslams, pirmiausia reikia ją įgyti ir išlaikyti.

Kur kas sudėtingiau pasirinkti tinkamą moralės apibrėžimą. Enciklopedijose moralė apibrėžiama kaip kurio nors laikotarpio, kurio nors žmonių sluoksnio doros principų visuma. Jei prisiminsime seniausius laikus, tai moralės principų visuma buvo nusakyta Dekaloge. Vėliau atsirado ir kitų principų, pavyzdžiui, nusakomas fraze „*ad maiorem Dei gloriam*“. Šis principas leido atsirasti inkvizicijai ir vartoti smurtą prieš eretikus. Žinoma, kaip ir komunistinė bei fašistinė moralės, nuvariusios į aną pasaulį daug milijonų žmonių. Dar atsimername ir komunizmo statytojų moralės kodeksą – nevykusią dešimties Dievo įsakymų kompiliaciją. Todėl pasirenkant doros principų visumą belieka pasikliauti demokratinių valstybių patyrimu, savo patyrimu ir nuojauta.

Politikos ir moralės santykiai visada ir visur buvo sudėtingi. Sakoma, kad politika dažnai prasilenkia su morale, todėl ji vadinama nešvaria, nors ji pati nėra nei švari, nei nešvari. Nešvarią ją padaro žmonės, atsidūrę prie valstybės vairo. Keturioliktojo Dalai Lamos nuomone, „*jei politika užsiima blogi žmonės, neturėdami geros motyvacijos, linkę apgaudinėti, tuo-*

Laikas ir idėjos

met ji, be abejo, tampa blogiu“. Politikai dažnai sako: „*Mums tauta suteikė mandatą ir mes vykdome jos valią*“. Tačiau Levas Karsavinas iliuzija pavadino tautos valią, kaip ir tautos valdžią. Jei yra taip, tai iš tiesų politikai vadovaujasi savo ar savo politinės partijos valia ir motyvacija. Todėl kai, anot Dalai Lamos, yra gera motyvacija – nuoširdumas ir padarumas – politika tampa priemone tarnauti visuomenei.

Gera žinomas politinio realizmo principas, kurio esmė – politika ir moralė yra du absoliučiai nesuderinami dalykai. Šios koncepcijos šalininkai teigia, jog politinė akcija yra esminė norma, kuri panaikina bet kokias užuominas apie moralės principus. Ryškiausias šios koncepcijos puoselėtojas buvo Makiavelis. Jos šalininkams būdingi tokie elementai kaip veidmainiavimas, melas, apgaulė ir kiti su morale nesuderinami veiksmai.

Istorija žino daug mėginimų suderinti politiką su morale. Viduramžiais mėginta siekti, kad absoliutus valdovas, monarchas, būtų doras. Tada ir jo politiniai sprendimai būsią dori. Kitas mėginimas – kontroliuoti politiką ir politikus per religiją. Tokių mėginimų yra ir dabar – prisiminkime islamo ir judaizmo fundamentalistus. Demokratinėse šalyse politiką padaryti moralia mėginama įstatymais, reglamentuojant politikų veiksmus ir panaudojant valdžios padalijimo principą.

Politikos ir moralės sintezė dar nėra iki galo baigtas procesas, ir visiškai neaišku, ar jis bus toks ateityje, nes kinta tiek pačios politikos išraiškos formos, tiek ir moralės principų visuma. Tačiau galima pamėginti įvardyti kelias bazines moralios politikos tiesas. Prisiminkime jau cituotą gana apibendrintą Dalai Lamos sentenciją: „*Jei politika užsiima blogi žmonės, neturėdami geros motyvacijos, linkę apgaudinėti, tuomet ji, be abejo, tampa blogiu*“. Jei sutiksime su teiginiu, kad blogi žmonės daro politiką blogiu, t.y. nemoralia, tai moralios politikos propaguotojai turi patys tentinti tokį kriterijų. Kodėl politikui ar politinei partijai – moralios politikos propaguotojams – būtina patiems būti moraliesiems? Atsakymas labai paprastas: politikui ar jo partija niekas netikės, jei jie propaguos aukščiausius idealus, o paaškęs, kad patys nesilaikė ar nesilaiko tų normų, kurias perša kitiems.

Moralus politikas – tai vienas iš bazinių moralios politikos kriterijų. Jis būtinas, jei norime politiką laikyti moralia, bet jo nepakanka, kad politika būtų tokia ir būtų. Juk galima turėti nepriekaištingą (ypač praeityje) reputaciją, bet atėjus į valdžią sakyti visuomenei tik pusę tiesos, ją visai nutylėti ir teikti visuomenei tik tą informaciją, kuri, politikų nuomone, visuomenei naudinga ir kelia pačių politikų prestižą. Jei vis dėlto laikysime,

kad makiaveliška politika nėra morali, ir taip pripažinsime, jog morali politika negali remtis apgaule, tai galėsime suformuluoti kitą bazinį moralios politikos principą.

Kitu moralios politikos kriterijumi laikyčiau tiesos sakymą. Ir nesvarbu, ar ta tiesa maloni rinkėjo ausiai. Iš tiesų ar gali politika būti morali, jei iš anksto žinoma, kad sakoma netiesa? Net jei netiesa sakoma motyvuojant aukščiausiais valstybės interesais. Neretai politikai, norėdami patraukti į savo pusę daugiau rinkėjų, žarsto pažadus, patys žinodami, kad jie nerealūs ir negali būti įvykdyti. Ar galima tokią politiką laikyti moralia, jei jos tikslai siekiami apgaulės būdu? Manau, kad atsakymas yra vienareikšmis.

Nors tiesa visada yra bejėgė grumtynėse su galia, ji pasižymi savotiška stiprybe: kad ir ką sumanytų pasaulio galingieji, jie nesuranda jokie patikimo tiesos pakaitalo. Tiesa negali būti politinė, ji greičiau yra antipolitinė. Mėginimų padaryti tiesą politinę taip pat būta praeityje. Pakanka prisiminti Hitlerio ar Stalino laikus.

Bet kurioje demokratinėje visuomenėje yra institucijos, kurioms tiesa ir tiesumas visados buvo aukščiausias kalbos ir elgesio kriterijus. Viena iš tokių institucijų yra teismai, kurie kaip valdžios šaka ar kaip tiesioginis teisės įgyvendinimas turi būti rūpestingai saugomi nuo socialinių ir poli-

tinų jėgų. Jei kiekvienas savęs paklaustume, ar taip yra, manau, visi sutiksime, kad dar ne. Mes turime faktų, kaip viena valdžia griaua kitos valdžios, šiuo atveju teisminės, autoritetą. Matėme, kaip tam tikri politikos veikėjai viešai agitavo nevykdyti teismo įsiteisėjusio sprendimo.

Kita institucija yra universitetai, kuriems valstybė patiki mokslinti piliečius. Pasaulio politikai pripažino, kad, be nešališkumo, reikalingo įgyvendinti teisei, valstybei reikalingas institutas, esantis už politinių kovų arenos ribų.

Ar galime šiandien teigti, kad spauda yra tiesos sakytoja? Atsakymas nevienareikšmis. Faktų paviešinimas yra sveikintinas. Bet nereti atvejai, kai spauda atrenka faktus, palankius jos redaktorių politinei konjunktūrai, ir nutyli tuos, kurie nepalankūs. Aš jau nekaltu apie komentarus, kurie, suprantama, atspindi jau ne pačius faktus, o jų interpretacijas. Nekaltu ir apie spaudos daromą spaudimą teismams. Šia prasme Lietuvos spauda dar netapo sakančia tiesą „ketvirtąją valdžią“. Bet ir pati spauda, turėdama įstatymu įteisintą savireguliacijos mechanizmą, juo naudojasi neefektyviai ir taip menkina savo prestižą. Ar gali kas nors iš mūsų rasti „The Guardian“ ar kito Vakaruose leidžiamo solidaus dienraščio analogą Lietuvoje?

Kodėl taip yra? Atsakymą rasime prisiminę, kad Lietuvos laikraščių rin-

Laikas ir idėjos

ka maža, gyventojų vidutinis sluoksnis, kuris ir yra pagrindinis rimtų laikraščių skaitytojas, dar siauras. Vaikydami pelno laikraščiai rašo konkrečioms interesų grupėms. Žinomi atvejai, kai kuris nors dienraštis Lietuvoje, būdamas žymaus politiko šešėlyje, stengiasi diskredituoti to politiko oponentus. Tai būdingas amorališkos politikos junginys su amoralia spauda.

Bet grįžkime prie moralios politikos. Juk galima turėti *švarias rankas* ir sakyti tik tiesą. Bet ar to pakanka, kad politika būtų morali? Reikia atsakyti į klausimą, koks yra politikos tikslas. Jei tikslas yra paimti valdžią ir ją išlaikyti savo rankose, to dar maža. Reikia atsakyti į klausimą, kam reikalinga valdžia. Ar tam, kad patiems valdžios vyrams, jų draugams ir pažįstamiems būtų geriau, ar kad būtų geriau kuriai nors santykinai nedidelei visuomenės daliai, ar kad būtų geriau daugumai gyventojų? Mūsų keturiolikos metų naujausioji istorija rodo, jog į valdžią einama dėl to, kad ją būtų galima naudotis. Tegul kalba pavyzdžiai. Vienas iš jų galėtų būti valstybės tarnautojų parinkimas. Jau nekalbu apie tokias politines figūras kaip ministrai ar jiems tolygūs. Kalbu apie eilinius valstybės tarnautojus. Atrodytų, kad jie turėtų būti parenkami pagal jų kompetenciją, mokėjimą dirbti, sugebėjimą spręsti valstybės ir piliečių problemas ir norą tai daryti. Turėtų būti visiškai nesvarbu, į kokį par-

tinį susirinkimą jie eina po darbo ar už ką balsuoja. Deja, praktika parodė, kad nauja politinė valdžia stengiasi pakeisti visus buvusiuosius savais žmonėmis, dėl to valstybės valdymo aparatą krečia nuolatinis drugys. Ne-manau, kad valdžios paėmimą ir jos išlaikymą savo rankose laikant galutiniu tikslu galima kalbėti apie moralią politiką. Tačiau jei valdžia yra ne tikslas, o tik priemonė siekti tikslo, tai politikos moralumas priklausys nuo to, kokį tikslą užsibrėšime. Jei tikslas yra kurios nors išskirtinės visuomenės dalies poreikių tenkinimas kitos visuomenės dalies sąskaita, tokia politika negali būti morali. Jei politikos tikslas pagrįstas visuomenės solidarumo principu, tai tik tokia politika laikytina moralia.

1940 metų birželio mėnesį Lietuvos kariuomenei buvo įsakyta nesi-priešinti okupantams, manant, kad taip bus išsaugota daug gyvybių. Gyvybių buvo prarasta kur kas daugiau. Tai nemoralios politikos pavyzdys. 1990 metų politikų siekis atgauti nepriklausomybę buvo ir absoliučios Lietuvos žmonių daugumos siekis. Todėl to meto politika, atvedusi į Nepriklausomybę, yra puikus moralios politikos pavyzdys. Dabar mes nepriklausomi ir visiems norėtusi gyventi geriau. Deja, nuo pat 1990 metų ekonominė politika buvo palanki toli gražu ne visiems. Tokios politikos padarinys – labai padidėjo žmonių diferen-

ciacija pagal pajamas, katastrofiškai auga bedarbių ir savižudžių skaičius. Jau matome, kad ir mokslas tampa turtingesnės visuomenės dalies privilegija; taip pradėdame naikinti dar neatsiskleidusius talentus, skurdindami tautos intelektą. Ar galima politiką laikyti moralia, jei ji tarnauja tik nedidelei visuomenės daliai? Manau, kad ne.

Todėl dar vienas bazinis moralios politikos kriterijus turėtų būti toks: atėjimo į valdžią ir buvimo joje tikslas – tolygus visuomenės vystymasis. Šis principas lemia ir priemonių pasirinkimą siekiant tolygaus visuomenės vystymosi. Galima pasirinkti priemones, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodytų skirtos visuomenės tolygiam vystymuisi skatinti, bet jų autoriai sulaukia visiškai netikėtų rezultatų. Pagaliau reikia atsakyti ir į klausimą, ar bus morali politika, jei bus sakoma tik tiesa, o valdžia bus naudojama daugumos žmonių gerovei kelti. Tačiau jei priemonės, kuriomis naudojama kilniems tikslams, bus amoralios, tai ar bus morali pati politika? Pasaulyje būta nemažai pavyzdžių, kai politikos tikslas buvo be priekaištų, bet priemonių jam pasiekti moraliomis niekaip nepavadinsi.

Iš istorijos žinome ir kitų faktų, kada vardan pačių kilniausių tikslų buvo griebiamasi apgaulės, smurto, durklo ar nuodų. O ir nūdienoje yra atvejų, kai priimami įstatymai vien tam, kad būtų atkeršyta ar susidorota su savo oponentais ar kitaip neįtikusiais žmonėmis. Taigi galime tvirtinti, kad tokie tikslai, kaip antai valstybės galių didinimas, jos vientisumo išlaikymas ir kt., yra labai svarbūs visuomenine prasme, nepriekaištingi ir pagirtini. Tačiau pačių tikslų visuomeninė svarba ir nepriekaištingumas – tai tik būtina, bet jokiū būdu nepakankama moralios politikos sąlyga. **Todėl ketvirtasis moralios politikos kriterijus – tai pats politinių tikslų siekimo priemonių arsenalas turi būti moralus.**

Apibendrinamas siūlau apibrėžti, kokia politika yra laikytina moralia. Ji bus morali, jei politikos tikslas:

- įtvirtinti valstybingumą solidarizuojant visuomenę,
- siekimas sakyti tik tiesą,
- siekimas naudoti tik moralių priemonių arsenalą.

Kai šių principų nesilaikoma, tokia politika dažniausiai tampa valstybės laidojimo politika.

Straipsnis parengtas remiantis pranešimu, skaitytu 2004 m. liepos 30 d. Kaune

Europa persigrupuoja

Prof. Karlas Schlögelis

Kai lankydamasis Vakarų ar Pietų Vokietijos universitetuose pasakau, kad nuo Berlyno iki Lenkijos sienos yra tik 80 km arba nevisa valanda kelionės traukiniu, susiduriu su didele nuostaba. Žmonės turi įvairių, net labai keistų, įsivaizdavimų, kas yra „už Berlyno“. Nuostaba, vis dar kylanti po pirmųjų kontaktų „su Rytais“, rodo, kiek mažai Vakaruose žinoma apie Rytus. Daugelis apstulbsta pirmą kartą apsilankę Krokuvoje. Negali patikėti savo akimis, išvydę Varšuvos dangoraižius. Kad Krokuva yra vienas seniausių universitetinių miestų, kurį reiktų gretinti su Paduja, Oxfordu ir Heidelbergu, vakariečiai suvokia tik apsilankę šiame mieste. Beveik niekas nežino, kad Latvijos sostinė Ryga kartu su Briuseliu ir Barselona buvo vienas iš europinio Jugendo stiliaus centrų. Dauguma vakariečių būna sužavėti, pagaliau apsilankę Sankt Peterburge (buvusiame Leningrade), ir klausia, kaip gali būti, kad šis Europos kultūros centras yra taip toli už Vakarų Europos horizonto. Tokios nuostatos vyrauja ne tik

vidutinio piliečio sąmonėje, bet ir tarp aukščiausio lygio Europos politikų. Europa suvokiama visų pirma kaip Vakarų Europa.

Kai kalbama apie naująją Europą, pirmiausia galvojama apie Briuselį, Strasbūrą, Liuksemburgą ar Mastrichtą, o ne apie Prahą, Varšuvą ar Budapeštą, nors kaip tik čia kilo bendros Europos idėja. Ir beveik niekas nepagalvoja apie Kijevą, nors šis miestas kadaise buvo „visų Rusijos miestų motina“, slavų krikščionybės centras. Europos pažinimas yra labai asimetriškas: Rytų europiečiai daug labiau domisi Vakarų Europa nei vakariečiai – Rytų Europa. Milijonai lenkų, čekų, rusų paskutinį dešimtmetį keliavo po „tą kitą“ Europą ir patys susirinko informacijos apie Europą, o panašaus judėjimo iš Vakarų į Rytų Europą nebuvo. To priežastis yra ne tik tai, kad Vakaruose yra geresnė infrastruktūra ar kad Vakaruose yra daugiau dėmesio vertų objektų, o tai, kad vakariečiai nelabai domisi Rytais ir jiems trūksta žinių apie Rytų Europą. Net jei įsitikinimas, kad Rytai yra labiau „atsilikę“ ir ne tokie

Laikas ir idėjos

modernūs, ir yra iš dalies teisingas, jis vis tiek negali būti pateisinama priežastis kurti fantazijoms apie Rytų Europą. Paskaičius pranešimus spaudoje, iš tiesų susidaro įspūdis, kad Rytuose vyrauja chaosas ir bausis nusiakalstamumas, todėl atvykus į Rytus tikrai keista matyti, kad ir čia vaikai lanko mokyklas, suaugę dirba ir gyvena savo, kartais gal ir nelengvą, gyvenimą. Trumpiau tariant, kad ir į Rytus nuo Berlyno yra Europa, kita Europa, kurią dar reikia pažinti.

Rytų ir Vakarų Europa jungiasi. Atsiranda nauja koordinacinių sistema. Griuvus geležinei uždangai ir Berlyno sienai visiškai pasikeitė Europos koordinacinių sistema. Berlyne matau automobilių su Latvijos, Rusijos, Ukrainos ir, aišku, Lenkijos valstybiniais numeriais. Sutrumpėjo atstumai. Miestai, anksčiau buvę visai svetimi, tapo kaimyniniais miestais. Dabar per penkias valandas gali iš Berlyno nukeliauti į Prahą ar Varšuvą, per dvi – į Ščeciną ir Poznanę. Pasikeitė siūlomų skrydžių kiekis ir kokybė. Šiandien jau galima nusukti ir į kai kuriuos Rusijos provincijos miestus. Didėjančios susisiekimo galimybės sujungia Europą. Pats galiu stebėti šį procesą, nes gyvenu Vokietijos ir Lenkijos pasienyje, kur dar iki 2004 m. gegužės 1 d. driekdavosi 60 km vilkikų eilė, kurioje galėjai rasti visą Europą: mašinas iš Barselonos ir Helsinkio, iš Neapolio ir Vilniaus, iš Roterdamo ir Sama-

ros, iš Teherano ir Londono. Susidaro nauji transporto maršrutai ir koridoriai, atsiranda naujos sienos. Didžiosios sienos – geležinės uždangos – nebeliko, tačiau atsirado naujų, mažesnių. Keliaujantysis iš Berlyno į Sankt Peterburgą per Baltijos valstybes kerta mažiausiai keturias sienas vietoj anksčiau buvusių dviejų.

Pokario Europos centras, jos ašis buvo geležinė uždanga, siena, dalijusi Europą ir sąlygojusi jos dviejų polių geografiją. Sieną buvo pagrindinis padalytos Europos tvarkos principas. Dabar situacija pasikeitė. Europa pasidalijo į savo senus, istoriškai susiklosčiusius regionus: iš dalies civiliu ir taikiu būdu, kaip Čekoslovakijoje ir Baltijos šalyse, iš dalies prievartos ir smurto keliu, kaip Jugoslavijoje ir buvusioje Sovietų Sąjungoje ir galbūt net Vakarų Europoje, kur visai netikėtai vėl kilo nacionalinės, savarankiškos valstybės troškimas. Europoje kaip niekad anksčiau išryškėja istoriškai skirtingi regionai. Šiaurės Europa aplink Baltijos jūrą – Hanzos veikiamas susiformavęs regionas, susivienijus Europai išgyvenantis stebėtiną atgimimą. Baltijos jūros regione galima svajoti apie Honkongo stebuklą: ta svajonė gyva dvigubame mieste Kopenhagoje-Geteborge, Kaliningrade (Karaliaučiuje) ir didžiausioje miestų aglomeracijoje prie Baltijos jūros – penkis milijonus gyventojų turinčiame Sankt Peterburge.

Laikas ir idėjos

Pietų Europa – vartai į svarbiausią regiono metropoliją – Stambulą. Nepaisant skirtingų religijų, šis regionas jungia dalį Juodosios jūros valstybių, Egėjo jūros sritį ir Balkanus nuo Bukarešto iki Sofijos. Net ir Rusijos pietuose, Kryme ir Ukrainoje, jaučiama stipri Osmanų – Europos metropolio – įtaka. Ir svarbiausia šiame regione, mano manymu, yra ne islamizmas, bet modernizacija ir dvylikos milijonų gyventojų metropolio – Stambulo – jėga.

Rytų Europa tikraja to žodžio prasme – Rusijos Federacija, Baltarusija ir Ukraina. Ir čia ryškėja naujos proporcijos. Manau, kad be abejonių galima teigti, jog Maskva tampa globaliniu Eurazijos miestu, tačiau ir Minskas bei Kijevas atliks svarbų vaidmenį, taps savo regiono modernizacijos centrais.

Ir pagaliau Vidurio, arba Centrinė, Europa – regionas, kurį apibrėžti ne taip paprasta. Jis bene labiausiai nukentėjo nuo Europos padalijimo, tačiau dabar vėl sparčiai jungiasi. Šiam regionui priskiriami miestai: Milanas ir Viena, Budapeštas ir Bratislava, Varšuva ir Vilnius, Lvovas ir Krokuva, Praha ir Miunchenas. Vidurio Europai didelę įtaką darė XX a. patirtis. Svarbiausi reiškiniai, formavę ir deformavę esminius šio regiono požymius, – komunizmas ir nacionalizmas – nenukrito iš dangaus, jie susiformavo iš krizės, kurią išgyveno Europa, tačiau šių politinių judėjimų centrai buvo di-

delės imperijos – Rusija ir Vokietija. Totalitariniams režimams reikia didelės visuomenės. Tuomet sugriuvo visas sudėtingas ir trapus atskirų valstybių pasaulis, visuomeninė ir kultūrinė regiono santvarka. Karas, genocidas, deportacijos, socialinė revoliucija labai pakeitė šį tarp dviejų frontų esantį regioną. Vidurio Europos gyventojų patirtis paženklinta Dachau ir Vorkutos bei dviejų frontų: Hitlerio tankų armijos ir Berijos sankcijas vykdančių milicijos dalinių. Toji dviguba šio regiono patirtis turėjo savo kainą. Nebuvo aišku, kas teisus ir prie ko prisijungti, nes galėjai būti išduotas, pasirinkęs bet kurią pusę. Senosios visuomenės klasės buvo eliminuotos, valstybių gyventojai homogenizuoti, kultūros nacionalizuotos/internacionalizuotos/unifikuotos. Prieškario visuomenės žlugimas lėmė naujo socialinio solidarumo atsiradimą. Regiono visuomenė tokia, kokia ji yra dabar, susiformavo šios socialinės revoliucijos, su visais jos regresyviais, represyviais ir retrogradiniais bruožais, dėka. Suvienodinimas, įvilkimas į uniformas, niveliacija, neigiamos selekcijos procesai, tradicinių visuomenės klasių panaikinimas buvo reiškiniai, pakeitę šiandieninę centrinę ir rytinę Vidurio Europą.

Nepaisant tragiškos XX a. istorijos, sunaikinusios esminius vienijančius Vidurio Europos elementus, pvz., žydų ir vokiečių diasporą, šiame re-

gione išliko bendros istorijos ir bendrų tradicijų suvokimas, vaidinantis svarbų vaidmenį ir šių dienų modernizacijos procese. Vakarų Europa su savo centrais Briuseliu, Liuksemburgu, Strasbūru, Londonu, Paryžiumi, Amsterdamu ir svarbia ekonomine ašimi, nuo Mančesterio einančia per Reiną ir Frankfurtą prie Maino iki Marselio, Barselonos ir Turino, pokario metais tapo dinamišku Europos vienijimosi centru ir greičiausiai toks bus ir ateityje. Tam tikra prasme šis regionas yra Amerikos transatlantinio pasaulio pakrantė Europoje, kaip kadaise Helada prie Romos imperijos valdomos Viduržemio jūros.

Pietų Europa, kur per amžius plukė ir plaka senosios Europos širdis, yra Vakarų pasaulio centras. Čia išvardijau ne visus regionus, tačiau juos apžvelgdamas norėjau parodyti, kad ši daugiapolė Europa visą laiką buvo įvairialypė ir kad mes turėtume atsižvelgti į tuos skirtumus bei į Europą veikiančią išcentrinę jėgą, bet taip pat galime remtis jos stiprybe.

Savo mintyse turėtume nusibrėžti naują mentalinį Europos žemėlapi. Europa – ne statistiniais duomenimis ir kilometrais matuojamais atstumais, o kolektyvine atmintimi, nacionalinėmis traumomis ir lūkesčiais apibrėžiama sąvoka, ypač kalbant apie sunkius ir slegiančius santykius, pvz., tarp Vokietijos ir Rytų Europos tautų. Po šimtmečius trukusio sėkmingo ir įkve-

piančio bendradarbiavimo XX a. pradedęsi destrukcija sunaikino Vokietijos kultūrinių ryšių tinklą. Po Vokietijos sukulto karo ir viešpatavimo 1939–1945 m. ankstesni santykiai tapo negalimi. Net ir pusę amžiaus trunkantis taikos laikotarpis negali iš atminties ištrinti patirtų traumų. Karas, persekiojimai, okupacinis režimas, pasaulėžiūrų kova, paminanti visas anksčiau galiojusias normas, genocidas ir kaip atsakas į visas šias blogybes – trėmimai bei etniniai valymai paliko gilius pėdsakus. Tačiau, kita vertus, kiekviena karta susikuria savo pasaulio vaizdą ir savaip vertina praeitį. Nauja šių dienų patirtis kuria kitą istoriją. Jaunoji dabartinių europiečių karta piešia savo Europos žemėlapi. Ir dabartis čia vaidina daug svarbesnį vaidmenį nei jaunimui tik iš pasakojimų žinoma praeitis.

Rytų nebeliko, o kartu neišvengiamai išnyksta ir senieji Vakarai. Europos, kokia ji buvo visą pokario laikotarpį, atsiradimą sąlygojo pasaulio padalijimas. Pokario Europa buvo prieštaravimų tarp „demokratijos ir diktatūros“, „kapitalizmo ir socializmo“, „laisvės ir priespaudos“ regionas. Taip vadinosi ideologiniai dviejų pasaulių, dviejų skirtingų „gyvenimo būdo“ formų egzistavimo kodai. Žemyno padalijimas lėmė jo dvasinę ekonomiką, sąlygojo alternatyvų atsiradimą arba jų nebuvimą. Visose situacijose reikėjo ieškoti sprendimo.

Laikas ir idėjos

Pagrindiniai žodžiai pokario Europoje buvo „arba“, „vienareikšmiškumas“, „taip arba ne“. Ir štai Rytų nebeliko. Tai, kas atsirado vietoje jų, nėra nei sena, nei nauja. Tai yra kažkas, ko jau nebėra, ir kažkas, ko dar nėra. Tai jau ne diktatūra, bet dar ir ne demokratija, o veikiausiai „demokratūra“. Dingo vienareikšmiškumas. Nebeliko Vakarų prieš Rytuose. Barbarai, be kurių Vakarai tikriausiai nebegali gyventi, dabar jau yra kitų pasaulio kraštų gyventojai. Senieji Vakarai buvo savotiškas antipasaulis: antiryčiai, antikomunizmas. Nebeliko veidrodžio, į kurį žvelgė Vakarai.

Naujoji Europa formuojasi ne Dzeuso aukštybėse, o ant žemės. Vykstant šiam procesui galėtume kai ko pasimokyti iš Rytų. Pastarąjį dešimtmetį Rytų Europos gyventojai patyrė didelį perversmą ir patys jame dalyvavo, nors bijojo, kad jis baigsis baisia politine ir socialine katastrofa. Išskyrus žiaurius karus Jugoslavijoje ir Kaukaze, iš esmės tas perversmas buvo taurus ir humaniškas. Nors drastiškai ir netgi brutaliai pasikeitė visuomenės gyvenimo sąlygos, nebuvo sukilimų, maištų ar karinių konfliktų. Žmonės

pademonstravo aukščiausio lygio visuomeninę drausmę, politinę išmintį ir kantrybę. Susidūrę su beveik beviltiškomis kasdienio gyvenimo situacijomis ir staigiais gyvenimo sąlygų pokyčiais, išliko ramūs, nepuolė į isteriją bei paniką ir sugebėjo kūrybiškai improvizuoti. Ši auganti Europa nėra identiška su strateginiais Briuselio, Liuksemburgo ir Strasbūro planais. Tuose planuose vis dar kalbama apie „Europos plėtrą“. Šioje formuluotėje slypi įvairios iliuzijos. Visų pirma Europos Sąjungos plėtra nėra Europos plėtra, nes Europa yra ir tai, kas neįeina į Europos Sąjungą. Ir rytinė Europa yra Europa. O vakarinis „Europos branduolys“ iš Rytų Europos galėtų pasimokyti pasitikėjimo institucijų sugebėjimu atsinaujinti, pilietinės visuomenės aktyvumo ir individų stiprybės bei improvizacinių sugebėjimų. Kaip rodo ir Lenkijos pavyzdys, Rytų Europos gyventojai pademonstravo, kad esminės ir reikšmingos permainos, kurių svarbą suvokia ir kurių nori tauta, gali būti vykdomos kartu su ja. Toks pasitikėjimas pilietinės visuomenės iniciatyva yra svarbi naujosios Europos sėkmės sąlyga.

Iš vokiečių kalbos vertė
Jūratė Pieslytė

K. Schlögelis yra Viadrinos universiteto Frakfurte prie Oderio profesorius, geopolitinių Europos problemų tyrinėtojas. Praėjusių vasarą Nidoje jis dalyvavo diskusijoje „Kultūrinė ES plėtros į Rytus dimensija“.

Archetipinis klausimas

Kun. Robertas Grigas

Esame tauta, valstybė ir žmonės, kuriems laisvė – ne teorinė, ne vien filosofinių svarstymų problema, o mūsų egzistencijos, mūsų kūno ir kraujo klausimas.

Skaudžiausias vaikystės okupuotoje Lietuvoje išgyvenimas buvo savųjų savanoriškas laisvės atsisakymas (tariamasis) gerovės naudai. Deja, ne tik milicininkai 1972 m. per *Kauno pavasarį*, daužydami ilgaplaukių jaunuolių galvas į sieną, šaukė: „Kokios laisvės, piemenys, jums pritrūko?! – sotūs, apsirengę, mokslas, šokiai...“ Svajojantiems apie Nepriklausomybę, *neprotingai maištaujantiems* taip kalbėjo ir sėkmingai prisitaikę, susitaikę, sovietmečiu pakenčiamai įsikūrę giminės, kaimynai, kolegos ir viršininkai darbovietėse...

Štai čia – kad ir kaip banaliai skambėtų – archetipinis iš sotaus Egipto į laisvės dykumą išėjusios (*neatsakingų svajotojų išvestos*) tautos klausimas. Čia glūdi šaknys, šaltinis apsisprendimo mūsų tautiečių, bendrapieliečių, balsavusių už R. Paksą, šių metų rudenį balsavusių už kokią nors Darbo partiją, už kokį nors gelbėtoją iš Archangelsko...

Žymusis katalikų filosofas Anta-

nas Maceina manė, kad laisvės ir gerovės siekiai iš esmės nesuderinami, kad tai kiekvieno mūsų asmeninio vertybinio pasirinkimo reikalas, kad šios vertybės neigia, eliminuoja viena kitą.

Vakarų liberalizmo ir demokratijų pasaulis, kurį mes sovietmečiu viltinškai (o okupantai – pašaipiai) vadiname „laisvuju pasauliu“, tvirtina ir tarsi savo būtimi iliustruoja, kad tai suderinama ir privalo būti suderinta.

Tačiau ar tai „laisvasis pasaulis“, kuris patogiai nutyli Čečėniją ir Tibetą, kuris teisuoliškai auklėja Latviją, Estiją dėl vadinamųjų „rusakalbių persekiojimų“, kuris Europos Sąjungos teisinėse institucijose priteisia buvusiems KGB veikėjams iš Lietuvos valstybės kompensacijas už dalinės, neryžtingos liustracijos – liustracijos parodijos – jiems esą padarytas skriaudas?..

Kur toji neapčiuopiama riba, kai laisvės ir gerovės perteklius pradeda naikinti pats save? Sunkūs klausimai. „Sunki laisvė“, kaip pavadinta viena prof. Vytauto Landsbergio knyga. Dievas, įkvėpęs žmonėms laisvės ir tiesos troškimą, telydi mus patvarių, išliekančių atsakymų ieškojimuose.

Kaip organizuosimės?

Dr. Romualdas Kriaučiūnas

Organizuotis – tai sudaryti struktūrą, susisteminti, sutvarkyti, įsteigti, įkurti, jungti koordinuotai veiksmingai visumai.

dovavimą yra grupės pasitikėjimo užsitarnavimas ir išlaikymas. Tai pasiekama ne dirbant grupei, bet dirbant kartu su grupe.

Du populiarūs mitai

Reikia daugelio asmenų siekiant veiksmingumo. Netiesa! Daug grupių veikia, turėdamos mažai narių, bet didesnės grupės jais pasitiki. Pagrindinė grupė privalo išmokti, kaip sudaryti koalicijas, ir esant reikalui turi sugebėti prisišaukti kitas, didesnes grupes. Nesirūpinkite, jeigu į svarbų susirinkimą atvyksta tik saujelė žmonių. Svarbu iš pagrindinės grupės nieko neišjungti ir žinoti, kaip įtraukti mažiau prijaučiančius šalininkus. Praleidžiančius susirinkimus reikia telefonu, el. paštu ar bendralaiškiais informuoti, palaikyti ryšius.

Kitas mitas: **reikia specialaus apmokymo, norit suorganizuoti veiksmingą grupę.** Netiesa! Vieni iš sėkmingiausių organizatorių yra asmenys, artimai susipažinę su atstovaujamos visuomenės poreikiais ir galintys juos kitiems aiškiai pristatyti. Raktas į va-

Svarbiausia – pasitikėjimas

Pradedant organizuoti reikia surasti ir kartu suburti pagrindinę žmonių grupę, branduolį. Tą pagrindinę grupę turi dvi paskirtis: nubrėžti aiškius tikslus ir nutarti, kaip grupę praplėsti, kad joje būtų atstovaujama kuo daugiau skirtingų nuomonių. Tokiu atveju grupės teisėtumo ir patikimumo klausimas negalės būti keliamas. Grupės sudėtis, aišku, padės apibrėžti tikslus bei siekius. Ilgainiui grupės sudėtis ir jos tikslai gali pasikeisti ir pasikeičia.

Prielaidos

Prieš grupei susikristalizuojant ar sudarant galutinius tikslus, svarbu dažnai išsakyti prielaidas ir grupę jungiančius bendrus tikslus.

Laikas ir idėjos

Dirbant su institucijomis (valdžios įstaigomis, organizacijomis ir t.t.), pirmiausia reikia prisiminti vadinamąjį Petro principą: didelėse organizacijose susiformuoja biurokratinė hierarchija ir asmenys dažnai atsiduria aukštesnėse pozicijose, viršijančiose jų sugebėjimus. Kitais žodžiais tariant, vien dėl to, kad kas nors turi imponantiškai skambančius titulus, dar nereiškia, kad jie tikrai žino, apie ką kalba.

Antra, mūsų visuomenė susideda iš institucijų, kurios buvo sukurtos tam tikrais visuomeniniais tikslais. Yra išmintinga strategija priimti tų nusistovėjusių institucijų aptartus tikslus, ypač jeigu tikslai yra palankūs tavo grupės tikslams arba nėra jiems priešingi. Tavo grupės propaguojamų tikslų ar siekių sėkmė daug priklausys nuo parodymo, kaip esamos institucijos nesugeba atlikti savo užsibrėžtų tikslų. Aišku, tavo grupei reikia sugebėti parodyti, kad ji tuos tikslus gali pasiekti veiksmingiau ir gal net pigiau. Teisėtumas yra permainos raktas.

Trečia, visada svarbu atsiminti, kad siekiant visuomeninio pokyčio yra dvi bet kokio išpareigojimo plotmės. Viena plotmė – emocinis išpareigojimas. Tai kyla iš jausmo, jog kažkas yra negerai ir tikrai norima ką nors daryti, kad padėtis pasikeistų. Taip pat yra intelektualinė plotmė, įprasmintą gerai apsiskaičiusio, daug nusimanančio, susirūpinusio intelektualo. Grupės sėkmei reikia abiejų rūšių individų. Per didelis vienos ar kitos

plotmės akcentavimas nuves į netinkamai apmąstytą ir prastai suplanuotą strategiją. To padarinys – mėgėjiškos pastangos ką nors pakeisti. Tai kartais vadinama „analizės paralyžiumi“ (angliškai „paralysis by analysis“) – daug gražių minčių be veiksmo. Rezultatai gali būti nesėkmingi, o tada pasunkės galimybės ateityje vėl ką nors suorganizuoti.

Ketrios pagrindinės dalys

Kai jau yra suorganizuota grupė (tas procesas gali trukti savaites ar mėnesius), reikia keturių dalykų prieš pradėdant bet kokią veiksmą. Jeigu nors vieno iš tų keturių elementų neturima, grupė pasikliaus klasiškais sąvairaus mechanizmais (racionalizacija, peiliu į nugarą, atpirkimo ožiu, naujų komitetų sudarymu), kad išvengtų veiksmo. Tie keturi pagrindiniai dalykai yra:

Viltis. Grupė turi tikėti, kad jos pastangos, laikas ir darbas duos norimų pokyčių.

Drąsa. Grupė turi būti pasiruošusi akistatai ar susidūrimui.

Strategija. Grupė turi labai aiškiai suprasti, kaip turi būti pasiekti norimi tikslai.

Tikslai. Grupė turi aiškiai suvokti, ką norima pakeisti.

Grupės vadovas turi visą laiką suvokti jos dinamiką. Pastebėjęs, kad grupė pradeda racionalizuoti, pagaliau

Laikas ir idėjos

į savo ratus kaišioti, ieškoti atpirkimo ožio ar savyje susipriešinti, vadovas turi kuo greičiau nuspręsti, kurios iš tų keturių dalių trūksta, ir ją grupėn vėl įvesti.

Įvykdymas

Grūpei susiformavus – išryškinus savo tikslus ir nusprendus imtis veiksmo – reikia laikytis šešių taisyklių. Jos leis pasiekti norimų rezultatų.

1. **Būti ten, kur reikia** – t.y. sužinoti, kada ir kur sprendimai yra daromi, ir pasirūpinti, kad reikiami asmenys būtų tame susirinkime ar posėdyje. Tai gali reikšti, kad vienas asmuo posėdžius ar susirinkimus lanko kurį laiką, kad žinotų, kas vyksta. Atėjus tinkamam momentui, į posėdį ar susirinkimą pasikviečiama didesnė grupė asmenų. Taip pat reikia įsipareigojimo gerai suprasti esamą sistemą. Nėra smagu būti tinkamoje vietoje, bet netinkamu laiku, arba būti netinkamoje vietoje ir pražiopsoti svarbų nutarimą.
2. **Būti gerai informuotam** – svarbu, kad grupė būtų užsitarnavusi teisėtumą. Tai reiškia turėti tikslią informaciją ir sugebėti kuo protingiau ją perduoti. Net ir mažiausias perdėjimas arba nežymus faktų supainiojimas gali suteršti gerą grupės vardą ir taip panaikinti jos teisėtumą.
3. **Reikia mokėti skaičiuoti** – demokratinėje visuomenėje tai reiškia, kad dauguma vyrauja. Grupė, užsiangažavusi ir gerai informuota, turi žinoti, kiek balsų reikia, kad būtų priimta kokia rezoliucija, įstatymas, potvarkis ar sprendimas. Grupė turi įvertinti sprendėjus ir tada išdėstyti argumentus, kurie apeliuotų į pagrindinius sprendėjus. Kartais tai reikš, kad reikės daryti kompromisus. Tai turėtų būti iš anksto grupėje aptarta kaip dalis planuojamos strategijos. Sprendėjai prieš formalų balsavimą taip pat gali galimus balsus apskaičiuoti. Kažkas yra pasakęs, kad politikieriai gal nemoka skaičiuoti, bet visi moka skaičiuoti. Svarbu parodyti, kad tavoji grupė yra teisėta, gerai informuota ir atstovauja platesnei balsuotojų bazei. Anksčiau ar vėliau šiame procese reikės parodyti savo grupės svorį ir stiprumą. Gali reikėti parodyti didelį ir platų tavo grupės propaguojamų pozicijų užnugarį. Jau iš anksto tam reikia ruošti ir telkti koalicines pajėgas.
4. **Neleiskite savęs įbauginti** – nori ar nenori, tačiau nusistovėjusi sistema yra bauginanti. Turime net patarlę, kad prieš vėją nepapūsi!.. Norint prieiti prie kokio biurokratinio „svarbuolio“, kartais reikia praeiti pro dvi sekretores, pro tris duris, kol atsirandi prieš sprendėją, sėdintį už didelio rašomojo

Laikas ir idėjos

stalo. Posėdžiaudami jie visi sėdi kartu prie apskrito stalo, pakelto ant platformos. Juos apspitę įvairaus plauko biurokratiniai specialistai-patarėjai. Jeigu pašalietis nori jiems ką pasakyti, jam reikia ateiti į priekį, ten stovėti ir kalbėti į mikrofoną, kuris iškreipia balsą ir sukelia nerimą. Neleiskite, kad visa tai jus įbaugintų. Ilgainiui tas jausmas išblės, jeigu būsite gerai informuoti, turėsite reikiamus balsus ir jeigu jūsų paramos grupė tame posėdyje kartu dalyvaus.

5. **Nepriimkite „ne“ atsakymo.** Ne-reikia tikėtis, kad naujos mintys ir sumanymai, nors ir įtikinantys bei gražūs, bus iš karto priimti. Iš tikrųjų reikia tikėtis piktų ar pašiepiančių klausimų ir nesistebėti, jeigu prašymas bus atmestas. Labai svarbu suvokti ir suprantamai kitiems išaiškinti, kaip tas reikalas siejasi su tos organizacijos (agentūros, ministerijos ir t.t.) aptartais tikslais. Reikia parodyti, kad tavo siūlomas variantas yra geresnis ar pigesnis. Taip pat galima išvengti priekaišto, kad siūlymas kainuos daugiau pinigų. Tokiu atveju reikia priminti, kad daugiau lėšų nepra-

šoma, bet tikimasi, jog bus peržiūrėti kiti projektai ir jiems suteiktos pirmenybės.

6. **Pasitikrinti.** Visos grupės pastangos gali nueiti niekais, jeigu nebus pasitikrinama ar užbaigiama, kas buvo pradėta. Iš tikrųjų, grupė, ką nors laimėjusi, gali išnykti. Už keleto savaitių ar poros mėnesių viskas grįžta į normalią vagą ir gali būti sunku grupę atgaivinti, nes ji prarado viltį. Visuomenei pakeisti reikia kur kas daugiau laiko. Tai ilgas procesas. Nepainiokime laimėjimo su pralaimėjimu. Kartais laimėjus iš tikrųjų pralaimima, o pralaimėjimas gali būti labai geras dalykas. Po tam tikro laiko grupės vadovas pamatys, kad pats procesas, grupėje dalyvaujančių asmenų garbingumas, orumas yra svarbiau negu vieno ar kito pasikandžiojimo laimėjimas ar pralaimėjimas.

Keletas šių patarimų kad ir nepri-tyrusiam visuomenės nariui gali duoti reikiamus įrankius ir priemones ką nors suorganizuoti. Ne be reikalo yra sakoma, kad „kur du stos, visados daugiau padarys!“

KUR DU STOS, VISADOS DAUGIAU PADARYS!

Gyventi: mąstyti ir veikti

„Į laisvę“ fondo studijų savaitių Lietuvoje apžvalga

Vidmantas Vitkauskas

1990 m. pabaigoje išeivijos lietuvių ir Lietuvos visuomeninių jėgų pastangomis buvo įkurtas „Į laisvę“ fondo lietuviškai kultūrai ugdyti filialas Lietuvoje. Pirmąją filialo valdybą sudarė – Liudas Dambrauskas (pirmininkas), Vidmantas Valiušaitis (sekretorius), Vaidotas Daunys, Mindaugas Bloznelis, Arvydas Juozaitis. Vėliau filialo valdymo organai buvo pertvarkyti, įkurta taryba ir valdyba. Tarybos pirmininku tapo L. Dambrauskas, valdybos – V. Valiušaitis. Į valdybą buvo deleguoti centrinės „Į laisvę“ fondo vadovybės atstovai – dr. Kęstutis Skrupskelis ir dr. Kęstutis Gimius.

1992 m. pradžioje buvo išrinkta nauja filialo vadovybė: taryba – V. Valiušaitis (pirmininkas), J. Kairevičius (sekretorius), nariai – V. Daunys, V. Katkus, M. Bloznelis, dr. K. Skrupskelis, dr. K. Gimius; valdyba – I. Mišūnas (pirmininkas), T. Majauskas (vicepirmininkas), V. Zavadskis (sekretorius). Pagal „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo Statutą filialo taryba ir valdyba renkama kas dveji metai.

2000–2002 metais filialo tarybą sudarė: J. Kairevičius (pirmininkas), A. Dragūnevičius, dr. K. Skrupskelis, P. Kimbrys, J. Laučiūtė, V. Vitkauskas, A. Žemaitytė. Fondo filialo valdybos pirmininkas Vidmantas Vitkauskas. Šiuo metu į tarybą išrinkti Vidas Abraitis, Jonas Kairevičius (pirmininkas), Gražina Mareckaitė, prof. Kęstutis Skrupskelis, Vidmantas Vitkauskas (antrą kartą perrinktas valdybos pirmininku) ir Aldona Žemaitytė–Petrauskienė (sekretorė). Filialo tarybos nariu iki netikėtos mirties buvo ir prof. Vytautas Kubilius.

„Į laisvę“ fondo filialas nuo pat savo įsikūrimo pradžios organizavo ir organizuoja įvairius Lietuvos ir užsienio lietuvių kultūrinius renginius, minėjimus, knygų pristatymus, knygų leidybą ir kt. Svarbiausias filialo ren-

ginys – vasaros studijų savaitė, tęsianti prasmingą išeivijoje susiklosčiusią studijų savaitių tradiciją. Studijų savaitių metu analizuojamos ir svarstomos Lietuvos istorijos bei politikos aktualijos, daugiausia dėmesio

Laikas ir idėjos

skiriant krikščioniškosios moralės, rezistencinės atminties, tautinių vertybių ir pilnutinės demokratijos idėjų puoselėjimui. Kiekvieną kartą studijų savaitėse buvo aptariamos ir tuo metu aktualiausios Lietuvos politinio, ekonominio gyvenimo problemos, projektuojamos krašto ateities raidos perspektyvos.

Per fondo filialo gyvavimo laikotarpį Lietuvoje jau buvo organizuota dvylika politinių ir istorinių studijų savaitių (šiemet XIII surengta Kaune). Studijų savaitės kiekvieną kartą būdavo organizuojamos vis kitoje vietoje. Taip buvo siekiama ne tik kuo plačiau paskleisti „Į laisvę“ fondo idėjas, bet ir įtraukti į fondo veiklą aktyviausius Lietuvos provincijos miestuose bei miesteliuose gyvenančius bendraminčius. Studijų savaitės sulaukdavo ne tik vietinių gyventojų dėmesio, bet ir pritraukdavo daug žinomų Lietuvos politikos, mokslo, kultūros ir visuomenės veikėjų. Kiekvieną kartą į studijų savaites atvykdavo nemažas tautiečių būrys iš užsienio.

Pirmoji studijų savaitė buvo organizuota 1992 m. Vilniuje ir Nidoje. Jos tema: „Pilnutinė demokratija: idėjos, realijos ir perspektyvos“. Renginio atidarymas vyko Vilniaus menininkų rūmuose, dalyvaujant Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos–Atkuriamojo Seimo pirmininkui prof. Vytautui Landsbergiui, kitiems parlamento nariams. Po V. Valiušaičio, prof. V. Landsbergio, dr. K. Ambrozaičio ir dr. A. Da-

mušio įžanginių sveikinimo žodžių pranešimus skaitė V. Natkevičius (apie kultūrinę autonomiją), dr. M. Bloznelis (apie tautinių ir krikščioniškųjų vertybių įtaką Lietuvos vidaus politikai), dr. K. Girnius (apie pilnutinės demokratijos idėjų pritaikymo galimybes valstybės gyvenime) ir kun. V. Kazlauskas (apie politikos dvasingumą ir moralę). Vakare Verkių rūmuose renginio dalyviams buvo surengtas pobūvis, kuriam vadovavo poetas V. Dainys. Kitą dieną renginio dalyviai dviem autobusais išvyko į Nidą, kur dalyvaujant įvairių laikų Lietuvos ir išeivijos politikams, kultūrininkams bei visuomenės veikėjams dar kelias dienas, pajūvairindami jas poezijos ir muzikos vakarais, posėdžiavo ir diskutavo.

Pirmosios studijų savaitės pranešimų ir diskusijų mintys susumuotos į savotišką rezoliuciją, kurios autorius buvo dr. A. Damušis. Šios mintys nenustoja savo vertės ir dabar, nuo pirmosios studijų savaitės praėjus dvylikai metų. Verta kai kurias šios rezoliucijos mintis prisiminti.

Vertindamas politinę demokratiją, studijų savaitėje svarstytas mintis apibendrinamas A. Damušis konstatavo, kad politinės demokratijos sistemoje suvereni valstybės valdžia priklauso pačiai tautai. Ji reikiama subalansuota trijų valdžios institucijų sistema: įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisines.

Konstitucija saugo piliečių teises nuo valdžios pareigūnų savivalės, iš-

Laikas ir idėjos

reiškia tautos fizinį bei kultūrinį tapatumą ir laiduoja jo išsaugojimą.

Vadovaujantis pilnutinės demokratijos principais politinių partijų diferenciacija turėtų būti paremta ne religiniais-ideologiniais skirtumais, bet ūkiniais-socialiniais pagrindais, tuo įvairiais keliais siekiant visiems piliečiams ūkinės, kultūrinės ir dvasinės gerovės.

Kalbant apie krašto socialinę-ekonominę demokratiją konstatuojama, kad tautos pajamų įstangus didinimas ir krašto bendrosios ūkinės gerovės kėlimas, nepažeidžiant asmens pirmenybės principo, yra vienas pirminių socialinės demokratijos rūpesčių.

Lietuvos pramonei tampant vyraujančia ūkio šaka reikia stengtis išvengti didelių užsienio monopolijų bei koncernų investicijų. Į naujų įmonių kūrimą būtina įjungti savus specialistus (...). Sutartys su užsienio firmomis turėtų būti pasirašomos tik gerai patikrinus. Toks atsargumas reikalingas apsisaugoti nuo socialinio ir ūkinio darbo jėgos išnaudojimo bei užsienio verslininkų pelno nuslėpimo metodų (...).

Ir politinėje, ir socialinėje pilnutinės demokratijos praktikoje turėtų reikštis ne smulkios frakcijos, ne dešimt, dvidešimt, bet trys, keturios stiprios partijos.

Kitaip nei politinėje ar socialinėje demokratijoje, kultūrinės demokratijos išraiška grindžiama sąmoninga kiekvieno asmens pasaulėžiūra. (...) Pasaulėžiūrinius įsitikinimus žmogus

jautriai gina, jei reikia, dėl jų kovoja, nes tai yra asmens laisvės reikalas. Tai reiškia – žmogus nori ir privalo turėti teisę pagal savo įsitikinimus ne tik mąstyti, bet ir gyventi.

Pilnutinė tarptautinė demokratija daug dėmesio skiria antivalstybiniais uždaviniais ir išėivijos vaidmeniui išryškinti. Tarptautinės demokratijos reikšmę pasauliniu mastu išryškino Franklinas Rooseveltas ir Winstonas Churchillis Atlanto chartoje, kurioje numatytos lygios sąlygos visoms tautoms ir valstybėms naudotis prekyba ir pasaulio žaliavomis, siekti visų tautų tarpusavio ūkinio bendradarbiavimo bei socialinio saugumo, užtikrinti tautų teritorijos neliečiamumą (...).

Todėl tokios vizijos rėmuose patriotiškos išėivijos vaidmuo yra ypač svarbus ir vertingas: visais būdais remti Lietuvos stiprėjimą ir įsijungimą į laisvę branginančio pasaulio ekonominę ir kultūrinę sistemą.

Pirmosios studijų savaitės dalyvių nuomone, šis renginys pavyko puikiai. Jame dalyvavo ne tik daug žinomų veikėjų iš Lietuvos, bet ir apie 20 tautiečių iš užsienio. Renginys sulaukė valdžios ir žiniasklaidos dėmesio. Studijų savaitės metu nemaža laiko buvo skiriama ir kultūriniais bei pramoginiams reikalams.

Sėkmingai pavykusi pirmoji studijų savaitė tapo tradicija ir buvo organizuojama kiekvienais metais.

Antroji studijų savaitė vyko 1993 metais Birštone. Studijų savaitės te-

Laikas ir idėjos

ma – „Lietuvos nepriklausomybei 75 metai“. Dalyvių pranešimuose ir diskusijose buvo svarstyti pilietinės visuomenės ir pakantumo ugdymo, kultūros, švietimo, žiniasklaidos, ekonomikos, politikos klausimai.

Ir šį kartą studijų savaitės metu buvo kalbama ne tik apie krašto praeities raidos aspektus, praradimus sovietinės okupacijos metais, bet ir apie įvairius to meto viešojo gyvenimo pasiekimus bei skaudulius, Lietuvos ūkio pertvarkymo perspektyvas. Buvo iškelta ir pilietinės visuomenės puoselėjimo, įvairių nepriklausomų organizacijų kūrimo, kaip savotiško saugiklio tarp valdžios ir asmens, svarba.

1994 m. trečią kartą tokia studijų savaitė vyko Mastaičiuose (Gariavoje). Jos tema – „Lietuvos politinė kultūra“. Savaitėje dalyvavę prelegentai kalbėjo apie Lietuvos politinio gyvenimo, ekonomikos ir kitų sričių sunkumus, moralinių nuostatų stoką, opozicinių grupių vienybės problemas, didėjančią visuomenės apatiją. Buvo paminėta ir rezistencinio žurnalo „Į laisvę“ penkiasdešimties metų sukaktis. Istorikei Nijolei Gaškaičiai įteikta pirmoji „Į laisvę“ fondo Rezistencijos premija už Lietuvos anti-bolševikinės ir antinacinės rezistencijos tyrimų darbus.

Po paskaitų ir diskusijų studijų savaitės dalyviams, kaip ir kiekvieną kartą, buvo organizuotos išvykos į Juozo Lukšos-Daumanto žuvimo vietą, partizanų kapinaites Digriuose, ap-

lankyta Juozo Lukšos gimnazija Gariavoje ir ten esantis muziejus, surengtas Bernardo Brazdžionio kūrybos vakaras dalyvaujant pačiam poetui ir kt.

Apibendrinant trečiąją studijų savaitę akcentuota, jog „žvilgtelėjus į Lietuvą jos vienu 1993–1994 metų fone ir artimiausioje perspektyvoje, pastebėtas tolydžiai gilėjantis politinių jėgų polarizavimas (ypač tarp vadinamosios kairės ir dešinės), kurį lemia santykiai su Rytai, smunkantis krašto ūkis, kitos aplinkybės. Lietuvai, kaip ir kitoms pokomunistinėms valstybėms, būdingas ne politinių partijų ir grupių sutarimas, sveika konkurencija, o nuolatinis karas, kurį visuomenė (bent didžioji jos dalis) vis labiau ima vertinti kaip nuogą valdžios siekimą ar kuo ilgesnį jos išlaikymą. (...) Būsimų rinkimų (nesvarbu, kada jie vyktų) akivaizdoje ypač svarbu: demokratinės ir nepriklausomybinės orientacijos partijų bei politinių grupių vienybė, santykiai su elektoratu, taip pat kandidatūrų veiksnumas, jų skelbiamų programų realumas ir aiškumas“. Lietuvos partijų gyvenimo dramos viena iš priežasčių buvo įvardytas jų tapatinimasis su asmenimis, neretai nesubalansuotos populistinės programos.

Kalbėtojų daugumos nuomone, šiandieninės Lietuvos būklė – politikoje, ekonomikoje, teisėtvarkoje bei teisėsaugoje, administracijoje ir kitoje srityse – tiesiogiai ir netiesiogiai lemia per 50 okupacijos metų iškreipta individo kultūra, aiškiai nesuvok-

Laikas ir idėjos

tos moralinės nuostatos ar jų stoka, dar ryškūs vadinamojo socialistinio gyvenimo likučiai, apibūslusios krikščioniškosios tradicijos.

Svarstant santykius su užsienio lietuviais, sukakus 50 metų nuo paskutinio didžiojo išsiskyrimo (1944-ųjų vasarą), buvo vienbalsiai konstatuota, kad „abiejų lygiateisių vienos tautos dalių bendravimas (...) dar nepasiekė deramos būklės. Tebevyksta ilgas ir nelengvas susipažinimo procesas“.

Susirinkusieji daug dėmesio skyrė antibolševikinės ir antinacinės rezistencijos bei jos istorijos klausimams. Atvirai buvo įvardytos oficialios Lietuvos valdžios tendencijos menkinti ar iškraipyti ilgametį Lietuvos pasipriešinimą okupacijai.

Ketvirtoji studijų savaitė buvo organizuota 1995 metais Kaune – „Lietuva: valstybė ir visuomenė 1990–1995 m.“ Iškilmingas studijų savaitės atidarymas prasidėjo Kauno rotušėje vyskupo S. Tamkevičiaus invokacija. Renginio atidaryme dalyvavo aukšti Bažnyčios hierarchai, Kovo 11-osios akto signatarai, Seimo, Kauno savivaldybės tarybos nariai, spaudos atstovai. Ir šioje studijų savaitėje vyravo jau tradicinėmis temomis tapusios paskaitos bei diskusijos – politika, ekonomika, kultūra. Nemaža vietos šioje studijų savaitėje buvo skirta teisėtvarkos ir teisėsaugos klausimams nagrinėti. Buvo pagerbtas prieš metus mirusio filosofo Juozo Girmiaus

atminimas, surengta filosofo gyvenimo nuotraukų parodėlė.

Pirmoji jubiliejinė – penktoji savaitė vyko 1996 m. Telšiuose. Jos tema – „Lietuvos keliai ir kryžkelės 1990–1996 m.“ „Į laisvę“ fondo vadovas dr. Kazys Ambrozaitis, kalbėdamas studijų savaitės atidarymo metu, tarp kita ko, pasakė: „Demokratijoje pasirenkame laisvus kelius tiesos ieškojimui. Nevaržomi galime konstatuoti, ar tie keliai tebeturi kliūčių, ar audros išversti medžiai dar tebeguli ant tų kelių ir trukdo pažangai. (...)“

Pilnutinės demokratijos idėjos temomis jau kalbame penketą metų. Ne visi tada apie pilnutinę demokratiją buvo girdėję, kiti buvo pamiršę. Esame dėkingi tiems, kurie tą idėją įvertino ir padėjo perkelti į atsikuriančią Lietuvą, rekomenduodami įjungti į laisvėjančios Lietuvos laiką, pastatyti šalia kitų idealų, įskaitant ir krikščioniškų valstybės pamatų statymą. (...)

Tačiau gyvenimas išmokė būti atspariems visokiems vėjams. Pasikalbėjimai ir studijos vyksta prieš pat momentą, kai Lietuvos piliečiai iš naujo, demokratiškai spręsdami Lietuvos likimą ir savo ateitį. (...) Diskutuodami apie demokratiją ir pilietinę valstybę palinkėkime, kad valstybė nusilenktų žmogui, kad išrinktieji į valdžią žmogui tarnautų, bet ne vien tik valdytų. Mada dabar kalbėti apie duoną, bankus, krašto gerovę. Tačiau kalbėdami prisiminkime, kad sociali-

Laikas ir idėjos

nės demokratijos idėja yra pagrindinė mūsų socialinės veiklos kryptis, kalbanti už socialinį teisingumą visiems! Bendroji gerovė yra aukščiau už atskirų grupių interesus“.

Studijų savaitės metu vėlgi buvo kalbama apie Lietuvos padėtį ir perspektyvas, svarstoma, kaip per penkmetį po kraštą pasklido „Į laisvę“ fondo idėjos. Buvo paminėta RAINIŲ ŽUDYNIŲ 55-METIS, aplankytas RAINIŲ MIŠKELIS, TELŠIŲ KATEDRA, ŠATRIJOS KALNAS. Kaip visuomet, nuotaikingose vakaronėse visus uždegdavo nenuilstantis dr. Petras Kisielius iš Čikagos. Visą studijų savaitę nuoširdžiai visais rūpinosi JE Telšių vyskupas Antanas Vaičius.

Šeštoji „Į laisvę“ fondo studijų savaitė vyko 1997 metais Jurbarke. Jos tema – „Lietuva XXI amžiaus išvakarėse: tarp Europos ir Eurazijos“. Sėkmingam šios studijų savaitės vyksmui toną davė Jurbarko rajono meras Aloyzas Zairys.

Daug vietos šioje studijų savaitėje buvo skirta Europos Sąjungos, politikos ir politikų moralumo, švietimo ir spaudos laisvės perspektyvų svarstymui. Įdomi, nepaprastai turininga buvo ir kultūrinė programa. Paskaitas skaitė Jurgis Dvarionas, Rimantas Dichavičius, kūrybos darbų parodą surengė Ramunė Kmieliauskaitė, savo poeziją skaitė Bernardas Brazdžionis.

Tarp įvairių studijų savaitės metu svarstytų temų buvo kalbama ir apie

1941 metų sukilimą bei jo reikšmę Lietuvai. Šios studijų savaitės pabaigoje buvo priimtas kreipimasis į Lietuvos Prezidentą, Seimo Pirmininką ir Ministrą pirmininką dėl 1941 metų Laikinosios Lietuvos vyriausybės įteisinimo valstybiniais aktais. Deja, studijų savaitės dalyvių kreipimasis į Lietuvos valdžios instancijas nebuvo išgirstas.

Septintoji studijų savaitė vyko 1998 m. Druskininkuose. Jos tema – „Rezistencija ir kultūra – dvi istorinės atminties gaivinimo gairės“. Studijų savaitės atidarymo metu kalbėjęs „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo tarybos pirmininkas advokatas Jonas Kairevičius kėlė tradicinį klausimą apie visuomenės susvetimėjimo problemą ir vertybių devalvaciją: „Kiekvienas mūsų darbas ar poelgis vertinamas kaip geras ar blogas pagal mūsų išpažintą dorovės normas. Jei šiandien kalbame apie politinio ir socialinio gyvenimo negandas, tai didžiausia nūdienos bėda yra vertybių krizė. Ar sugebėsime sugrįžti prie krikščioniškųjų vertybių? Ar jau supratome, kas yra demokratija? Ar demokratija yra tik tai, kas naudinga mano, o ne kito žmogaus interesams? – retoriškai klausė filialo tarybos pirmininkas. Šios mintys tapo savotišku studijų savaitės diskusijų apie patriotinės minties ir krikščioniškosios doros svarbą akcentu. Plačiai kalbėta ir apie Lietuvos pokario ginkluotą pasipriešinimą. Įdomias diskusijas sukėlė rašytojo Vyta-

Laikas ir idėjos

Antano Petrausko nuotrauka

Jonas Pajaujis (šeštoji Studijų savaitė Jurbarke)

to Volerto paskaita apie lietuviybės išlikimo kelius išėivijoje.

Kaip atgaiva visiems šios studijų savaitės dalyviams buvo ir gausi kultūrinė programa – mini spektaklis „Ilgėjimosi sonata“, poetų Kornelijaus Platelio, Vytauto Bložės, Julijos Jekentaitės poezijos vakaras, Gražinos ir Vytauto Landsbergių mini koncertas, ekskursijos atmintinomis rezistencijos vietomis ir kt.

1999 m. vasarą Anykščiuose vyko aštuntoji studijų savaitė, kurios tema – „Bendruomenė Lietuvoje: istorinė patirtis ir perspektyvos“. Studijų savaitės dalyviams pasveikinimą atsiuntė ir LR Prezidentas Valdas Adamkus, džiaugdamasis, kad „atkū-

rus nepriklausomybę fondo „Į laisvę“ telkiami bendraminčiai rado savąją veiklos sritį ir šiandien fondo diegiamos idėjos yra vertinga Lietuvos demokratėjimo dalis (...). Esu tikras, – rašė Prezidentas, – kad tautinių vertybių puoselėjimas bei Jūsų pastangos ieškoti modernių formų toms vertybėms skleisti ir ateityje duos gražių rezultatų, padės mūsų visuomenei tobulėti. (...).

Savo apsilankymu studijų savaitę pagerbė ir paskaitą skaitė Seimo pirmininkas V. Landsbergis, kiti žinomi Lietuvos bei užsienio lietuvių politikai, filosofai, istorikai, žurnalistai. Simpoziume „Žiniasklaida ir jaunimo vertybės“ buvo pristatyta dr. A. Damušio knyga

Antano Petrausko nuotrauka

Du bičiuliai iš Kalifornijos – Algis Raulinaitis (kairėje) ir dr. Zigmas Brinkis – Anykščiuose

anglų kalba „Lithuania against Soviet and Nazi Aggression“. Studijų savaitės pabaigoje renginio dalyviai vieningai nutarė dar sykį kreiptis į Prezidentą, Seimo Pirmininką ir Ministrą pirmininką, kad atitinkamais teisiniais aktais būtų įvertinta ir bendroje Lietuvos Respublikos aktų sandaroje įtvirtinta 1941 m. birželio sukilimo atkurta Lietuvos nepriklausomybė bei teisėta pripažinta Laikinoji Lietuvos vyriausybė.

Devintoji studijų savaitė, vykusi 2000 metais, įžanginėmis paskaitomis buvo pradėta Kauno rajone, vėliau persikėlė į Molėtus. Jos tema – „Lietuva ir išėivija per 10 Nepriklausomybės metų“. Pirmajame studijų savaitės posėdyje kalbėjęs dr. Kazys Ambrozaitis, be kita ko, sakė: „Šešiasdešimties

metų upė išgraužė gilią vagą ir staciūs krantus, atskirdama mus, išblaškytus po daugelį kraštų. (...) Po kiekvieno tokio susitikimo ir vienas kito atpažinimo tie krantai artėja, stiprėja kultūriniai tiltai. „Į laisvę“ fondo studijų savaitėių svarstymai padeda rasti dirvą, į kurią kristų pilnutinės demokratijos, darnios Lietuvos grūdai.“ Šie daktaro Ambrozaičio pasakyti žodžiai labai vaizdžiai dar kartą atskleidė „Į laisvę“ fondo pagrindinius tikslus ir siekius, nubrėžė tolesnę kryptį šiai, taip pat ir kitoms studijų savaitėms. Gražiai „Į laisvę“ fondo veiklą savo sveikinime įvertino ir Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus. „Jūsų bendruomenė buvo ir yra, ir tikiu – išliks mūsų viešo gyvenimo visavertė

dalyvė bei skatintoja. Tikiu, kad dar viena Lietuvos piliečių karta galės įsiklausyti į Jūsų geranorišką ir išmintingą žodį“, sakoma sveikinime.

2001 m. Vilniuje ir Trakuose vyko jubiliejinė, dešimtoji „Į laisvę“ fondo studijų savaitė, kurios tema buvo „Lietuvos valstybės idėja ir svarbiausi jos raiškos momentai“. Studijų savaitės dalyvius bei svečius savo apsilankymu pagerbė ir sveikinimo kalbą pasakė LR Prezidentas Valdas Adamkus. „Fondo „Į laisvę“ veiklos dešimtmetis parodė, jog esate didelė visuomeninė-intelektinė galia, veikianti šalies šiandieną ir projektuojanti ateitį, – sakė Prezidentas. – Jūsų fondo teigiamos ir ginamos tautinės vertybės šiandien, Lietuvai atsiveriant pasauliui ir priimant jo iššūkius, įgyja naują reikšmę. Fondas „Į laisvę“ tiek iševijoje, tiek ir Lietuvoje buvo ir yra integrali lietuvių visuomenės įvairovės dalis, todėl vertinu jūsų veiklą kaip šiuolaikinei Lietuvai svarbią kultūrinę santalką.“

Trakuose buvo iškilmingai pagerbti studijų savaitėje dalyvavę 1941 metų sukilimo dalyviai, surengtos įdomios ekskursijos po senuosius Trakus, iškylos garlaiviu, nuotaikingos vakaronės Užutrakio parke ir prie Galvės ežero.

2002 m. Marijampolėje organizuota vienuoliktoji studijų savaitė – „Tautiškumo ir pilietiškumo balansas demokratinėje Lietuvoje“. Renginio atidarymo metu buvo pagerbtas tą

Kalba dr. Kazys Ambrozaitis

dieną Kaune laidojamas iškilus mūsų tautos poetas Bernardas Brazdžionis.

Šios studijų savaitės metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar Lietuva jau tikrai yra demokratiška, ar ją dar tebekankina sovietinio mentaliteto ir totalitarizmo rudimentai. Renginio pranešėjai ir dalyviai aktyviai kalbėjo bei diskutavo, ar pilietiškumas ir tautiškumas mūsų valstybėje jau pasiekė tokį lygį, kad būtų galima konstatuoti jų dermę. Studijų savaitės renginiuose aktyviai dalyvavo Marijampolės apskrities ir rajono savivaldybės vadovai, vietiniai rezistentai, pedagogai. Paskutinė studijų savaitės diena buvo užbaigta šv. Mišiomis, kurias aukojo Vilkaviškio vyskupas Riman-tas Norvila, ir poezijos popietė, da-

Laikas ir idėjos

Antano Petrausko nuotrauka

Druskininkuose ir pramogauta. Pakeliui į Liškiavą Gražina Mareckaitė ir Juozas Dulaitis

lyvaujant aktoriams Rūtai Staliliūnaitėi bei Egidijui Stancikui.

Dvyliktoji studijų savaitė surengta 2003 m. Alytuje – „Lietuvos kelias: praeities heroizmas ir ateities vizijos“. Šios studijų savaitės tema pasirinkta neatsitiktinai ir dėl vietovės – Dzūkijoje būta itin ryškaus partizanų heroizmo pokario laisvės kovų metais – ir dėl tuometinio laikmečio aktualijų – Lietuvos pasiruošimo stoti į Europos Sąjungą ir NATO. Studijų savaitėje dalyvavusiems politikams šios dvi temos buvo tartum karštieji politinio gyvenimo taškai, politologams ir istorikams – svarstymų ir tyrinėjimų objektas. Neatsitiktinai ir šį kartą renginyje dalyva-vo bei pranešimus skaitė daug dešinio-

sios pakraipos politikų, Seimo narių. Nemažai prelegentų kalbėjo apie laisvės kovų atminimo puoselėjimą bei įamžinimą. Tuo tikslu net buvo priimta speciali rezoliucija, skatinanti valdžios institucijas daugiau dėmesio skirti laisvės kovų įamžinimui, jaunų menininkų, mokslininkų, tyrėjų, dirbančių šioje srityje, skatinimui, jaunimo įtraukimui į rezistencijos medžiagos rinkimo veiklą ir pan.

Tryliktoji savaitė šiemet liepos 29–rugpjūčio 1 d. surengta vėl Kaune. Jos tema – „Demokratijos pamokos ateities Lietuvai“. Jos aprašymą rasite tolesniuose žurnalo puslapiuose.

Medalių, pinigų ir apdovanojimų kūrėjas

Vincas Ruzas

Vienas iš aktyviausių Lietuvos medalininkų yra skulptorius Petras Henrikas Garška. Jis gimė 1933 m. Gylių kaime (Rokiškio r.). 1960 m. baigė Telšių taikomosios dailės technikumą ir įgijo juvelyro specialybę. Nuo 1962 iki 1993 metų dirbo Vilniaus dailės akademijoje, Dizaino katedroje. Šalia kitų darbų P. H. Garška dar studijavo skulptūrą pas prof. P. Aleksandravičių ir prof. F. Daukantą, o šriftą – pas prof. A. Gurską. Nuo 1990 m. – Dailininkų sąjungos narys. Jis buvo pirmasis Lietuvos monetų kalyklos dizaineris. Lietuvos monetų kalykloje dirbo iki 1995 m. birželio.

Dailininko kelias medalių mene prasidėjo dar praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje. Tuomet Lietuvoje buvo rengiama įvairių sporto varžybų, kurių dalyvius reikėjo apdovanoti įvairiais prizais ir medaliais. Tai buvo dirva, kurioje P. H. Garška galėjo pritaikyti juvelyro mokslus. Medalininkai tada dar neturėjo kaldinimo mašinų. Medaliui, skirtam dviračių lenktynėms Gdanskas–Vilnius, 1965 m. menininkas pats pjūkleliu išpjovė de-

tales ir ant apskrito metalo skritinėlio prilitavo. Panašią techniką naudojo ir kitiems pirmiesiems medaliams. Vėliau perėjo prie liejimo ir kaldinimo technikų. P. H. Garškai teko daryti medalių ir su gamyklų vaizdais. Tačiau skulptoriui arčiau širdies buvo žymių kultūros asmenybių įprasminimas. Garškai artimiausia buvo klasikinio medalio samprata, atėjusi iš renesanso epochos. Nors ėmė rinkti ir tyrinėti įvairių šalių medalio mokyklų atstovų portretinius medalius, tačiau savo mokytoju medalių mene jis laiko skulptorių Petrą Rimšą (1881–1961). Todėl neatsitiktinai vieną savo medalių paskyrė P. Rimšai.

Pirmasis rimtas kaip medalininko P. H. Garškos pasirodymas įvyko 1975 m. 2-ojoje sąjunginėje medalių parodoje Maskvoje. Joje eksponavo tris medalius: Kopernikui 500 m. (1973), Lietuvos krepšiniui 50 m. (1973), Vilniui 650 m. (1974). Labai svarbus visų Lietuvos medalininkų gyvenime etapas buvo 1984 m. pirmoji respublikinė medalių paroda. Vienas aktyviausių šios parodos dalyvių

Lietuvos kultūra

P. H. Garška joje eksponavo net 12 medalių. Šią parodą apžvelgęs meno tyrininkas ir medalininkas Antanas Olbutas pažymėjo, kad P. Garškos, kaip ir jo kolegos A. Jonušausko, kūriniams „*būdingas šiuolaikinis plastinis apibendrinimas, vengiama detalumo, akcentuojama formos visuoma*“. 1986 m. vykusioje pirmojoje Baltijos medalių trienalėje už medalius: L. Bethovenas (1976), Jonas Biliūnas (1978), Jonas Basanavičius (1981), Antanas Žukauskas-Vienulis, Pablas Pikaso (1981), Nikolo Paganini (1982) ir Darius ir Girėnas (1983) P. H. Garška buvo įvertintas parodos diplomu. Jis ieškojo galimybių savo medaliams tiražuoti, norėdamas, kad kuo plačiau medalio menas paplistų Lietuvoje. Džiaugėsi, kai medalius pradėta kaldinti Vilniaus „Dailės“ kombinate.

Antrojoje respublikinėje medalių parodoje (1987 12 11–1988 01 15) pristatė jau kaldinimo technika pagamintus medalius: M. K. Čiurlionis (1985), Baltistų kongresas (1985), dainininkas K. Petrauskas (1985). 1989 m. vasarą nuvyko į respublikinę medalininkų kūrybinę stovyklą Telšiuose ir ten per labai trumpą laiką sukūrė medalius: P. Galaunė, S. Daukantas, Baubliai, B. Pundzius, V. Ruokis. 1994 m. ketvirtojoje respublikinėje medalių parodoje P. H. Garška eksponavo medalius Ilguvos parapijos 200 m. jubiliejui (1794–1994) ir Lietuvos monetų kalyklai. Penktojoje respublikinėje medalių trienalės parodoje Vilniuje 1997 m.

eksponavo medalius: Šatrijos Ragana (1995), Lietuvos monetų kalykla (1995), Lietuvos kolekcininkų asociacijos apdovanojimas (1996). Šeštojoje respublikinėje medalių trienalės parodoje, vykusioje 2000 12 28–2001 01 12, buvo tik vienas P. Garškos medalis „Generolas Jonas Žemaitis. 1909–1954“, eksponuotas UAB „Alpeiros“ stende. Tokį kuklų pasirodymą nulėmė medalininką užvaldžiusi ir Lietuvos apdovanojimų kūrimo aistra. Tačiau 2001 m. penktojoje Baltijos medalių trienalėje, taip pat vykusioje Vilniuje, P. H. Garška medalių gerbėjus vėl nustebino – ši kartą eksponavęs trijų skirtingų formų kūrinius: nuostabų Barbaros Radvilaitės ovalo formos medalį (2001), kolekcininko Zigfrido Jankausko plaketę (2001), apskritą Rokiškio medalį (1999). Menininkas taip pat dalyvavo parodose Londone ir Varšuvoje.

Jo medalių yra saugoma Lietuvos nacionaliniame, Lietuvos dailės ir Rokiškio krašto muziejuose. Maskvos Tretjakovo galerija nupirko tris medalius: L. Bethovenas, Peter Paul Rubens, Pablas Pikaso.

Lietuvos istorija visada užėmė svarbią vietą P. H. Garškos kūryboje. Tai liudija medaliai Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui, Vytautui Didžiajam. Kolekcininkams, kurie renka medalius, buvo padaręs tris skirtingus „Lituanikos didvyriams Dariui ir Girėnui atminti“ variantus: su žemėlapiu, su Atlanto figūra ir su lėktuvu

P. H. Garškos sukurtas medalis Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Gediminui

„Lituanika”. Vėliau iš šio atminimo medalio gimė moneta ir apdovanojimas. Rainių tragediją primins 1992 m. sukurtas medalis. P. H. Garška yra dviejų karalienės Barbaros Radvilaitės medalių autorius. Pirmasis Barbaros Radvilaitės medalis atsirado minint karalienės Barbaros Radvilaitės 450 m. mirties metines. Kolekcininko Jono Sidaravičiaus iniciatyva LDK Gedimino ordino kavalierių draugija 2001 m. įsteigė medalį „Už Barbaros Radvilaitės atminimo garsinimą”. Medalių buvo užsakyta 10 egz. Dar vienas egzempliorius saugomas pas autorių. Už Barbaros Radvilaitės vardo garsinimą medaliais buvo apdovanoti J. Sidaravičius, J. Šimaitienė, R. Ragauskienė, J. Malinauskaitė, E. Aukštakalnytė, V. Rumšas, R. Staliliūnaitė, J. Jurašas. Antrąjį Barbaros Radvilaitės medalį sukūrė Jonavos rajone, Rūkloje, iškūrusiam Lietuvos etmono Jonušo Rad-

vilos mokomajam pulkui, kuris rengia žygius „Radvilų keliais”. 2002 m. įvykęs žygis buvo skirtas karalienei Barbarai Radvilaitei.

Skulptorius aktyviai dalyvavo Atgimimo laikotarpiu paskelbtame pinigų konkurse 1989-1990 m. Jo sukurtų centų projektas laimėjo II premiją. Pagal jo projektus Anglijos Birmingemo kalykloje buvo nukaldintos pirmosios lietuviškos 10, 20, 50 ct, 1, 2 ir 5 Lt monetos po Nepriklausomybės atkūrimo. Pagal tuos pačius P. H. Garškos projektus Lietuvos monetų kalykloje 1993 m. buvo kaldintos apyvartinės 1, 2, 5 ct monetos. P. H. Garška yra pirmosios proginės vario ir nikelio 10 litų monetos, skirtos Stepono Dariaus ir Stasio Girėno skrydžio per Atlantą 60-mečiui (1993) pažymėti, autorius. Moneta buvo išleista 10 tūkst. egz. tiražu. Monetų projektai ir kai kurie medaliai, sukurti po 1990 m. kovo 11 d., buvo ekspo-

Lietuvos kultūra

nuoti Lietuvos nacionalinio muziejaus parodoje: "Numizmatika, faleristika, filatelija". Du kartus, 1993 m. ir 1995 m., P. H. Garška medaliais įprasmino ir Lietuvos monetų kalyklos veiklą.

Pastaruju metu labai mėgstama P. H. Garškos kūrybinė sritis yra apdovanojimai ir ženklai. P. H. Garška išgraviravo pirmuosius penkis DLK Gedimino 3-ojo laipsnio ordinų egzempliorius. Jis graviravo ir kelis Vytauto Didžiojo 5-ojo laipsnio ordino egzempliorius. 1993 m. liepos 1 d., minint lietuvių lakūnų skrydžio per Atlantą 60-ąsias metines, buvo įsteigtas Dariaus ir Girėno medalis. Šį medalį pagal P. H. Garškos projektą gamino Lietuvos monetų kalykla.

P. H. Garška yra ir religinių apdovanojimų kūrėjas. Kolekcininko Jono Sidaravičiaus užsakymu pagamino Šv. Vaitiekaus ordiną (3 egzemplioriai). Šv. Kazimiero ordinui sukūrė magistro žvaigždę (vienintelis egzempliorius) ir riterio ordiną (15 egzempliorių). Jau nepriklausomoje Lietuvoje P. H. Garška yra pirmojo Vilniaus universiteto rektoriaus ženklo autorius. Įgaunanti daugiau teisių Lietuvos miestų savivalda taip pat naudojasi menininkų paslaugomis. P. H. Garška sukūrė trijų Lietuvos savivaldybių regalias.

Pradžioje pagamino Rokiškio mero grandinę. Ją pamatę Ignalinos ir Kupiškio valdžios atstovai tokią grandinę taip pat užsakė savo merams. P. H. Garškos sukurti merų ženklai buvo eksponuojami Lietuvos savivaldos regalių parodoje Trakų istorijos muziejuje 2003 m. gegužės mėnesį. Vienas naujausių darbų – Policijos departamento užsakymu Vidaus reikalų ministerijai sukurta Angelo sargo žvaigždė ir medalis.

Nemažai nuveikta ir smulkiosios faleristikos baruose. Kartais menininkas gauna tik pieštuku padarytą ženklelio eskizą, kurį vėliau tenka pačiam tobulinti. Panašų sumanymą pateikė Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, kai buvo kuriamas jos ženklelis. Projektavo ir gamino Lietuvos kultūros žymūno ženklelį (apie 1998), projektavo geležinkelininkų kepurės ženklelį.

Vienas kuklaus P. H. Garškos buito kambarys praeitais metais buvo paskirtas medalių ekspozicijai. Jame eksponuota autoriaus sukurtų medalių modeliai, o viena siena kaip pagarbos ženklas papuošta mokytojo skulptoriaus P. Rimšos medaliais.

Ši trumpa publikacija apima tikrai nedidelę P. H. Garškos nuveiktų darbų apžvalgą.

Renginių vaivorykštė

Valdovų rūmų radiniai

2004 m. liepos 7-ąją, Mindaugo karūnavimo dieną, Vilniaus Žemutinės pilies Senojo arsenalo rūmuose buvo atidaryta ilgalaikė paroda „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų radiniai“. Ji veiks iki 2007 m. gruodžio 31 d. ir kasmet bus papildoma naujais eksponatais. Parodą parengė keli su Valdovų rūmų atstatymu susiję kolektyvai: Lietuvos dailės muziejus, Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilyse“, Valdovų rūmų paramos fondas. Ekspozicijos autorius – Romualdas Budrys, konsultantai – dr. Napalys Kitkauskas, dr. Gintautas Rackevičius.

Ekspozicijoje rodoma beveik 100 eksponatų – vertingiausių archeologinių ir architektūrinių radinių, kurių nuo 1987 m., kai imta nuosekliai tyrinėti Žemutinės pilies teritoriją, sukaupta per 300 tūkstančių. Ekspوناتai datuojami XIII–XVII amžiais, taigi prasideda ikimindauginiu laikotarpiu ir baigiasi Vazų dinastijos valdymu. Gausiausia radinių kolekcija iš renesanso ir ankstyvojo baroko, kai reprezentaciniai Valdovų rūmai klestėjo valdomi Žygimantų dinastijos. Žygimantai Senasis ir

Augustas, didikai Radvilos, Sapiegos ir kiti paliko labai turtingų, netgi prabangių to meto gyvenamosios pavyzdžių. Ypač gausi koklių (rodomas netgi prašmatnios koklių krosnies maketas, o greta – tokių koklių plytelės arba jų nuolaužos), buitinės keramikos, architektūrinių detalių (sienų ir langų karnizų, apvadų, grindų plokščių) kolekcija. Daug papuošalų, ginklų ir tos pačios keramikos su valdovų ir didikų herbais. Monetos, spynos, raktai, indai, juvelyrika – visa iškilo iš po žemių pačia tikriausia to žodžio prasme ir parodė pasauliui, kokia turtinga ir rafinuoto skonio buvo senoji Lietuva, kokie puošnūs rūmai, nenusileidžiantys savo grožiu ir turtingumu kitų Europos sostinių rūmams, spindėjo prieš Vilniaus svečių akis.

Valdovų rūmų atstatymo oponentams, argumentavusiems, kad nėra iš ko atstatyti, turėtų būti gėda dėl anksčiau savo nuomonės. Valdovų rūmų liekanos rodo ir bendrą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinę, socialinę ir ekonominę raidą. Gotika, renesansas, barokas čia paliko ryškius pėdsakus, čia dirbo italai ir kitų kraštų architektai ir dailininkai, čia bu-

Lietuvos kultūra

vo sukaupia retų knygų biblioteka, vykdavo vaidinimai ir garsių Europos muzikantų koncertai. XVII a. viduryje rūmus suniokojo Maskvos kariuomenė ir jau niekad jie neatgavo buvusios didybės, kol XIX a. pradžioje buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus. Bet kas išliko žemėje, tas dabar keliasi kaip valstybės kraujas iš užmąšties pelenų.

Lietuvos dailės muziejaus LDK Valdovų rūmų interjerų ir ekspozicijų skyrius (vedėjas Vydas Dolinskas) turi ambicingą programą. Senajame arsenale, vėliau – pačiuose rūmuose bus rengiamos edukacinės bei menų parodos ir programos (daugiausia moksleiviams), konferencijos ir seminarai, koncertai ir jubiliejiniai vakarai.

A. Ž.

Dalios Mataitienės simboliniai ženklai

Nuo liepos 16 iki rugpjūčio 8 d. Kauno paveikslų galerijoje veikė scenografės Dalios Mataitienės autorine technika atliktų kūrinių paroda „Ženkilai erdvėje“. Tai nėra būsimų spektaklių scenovaizdžių eskizai, o visai savarankiški kūriniai, sujungti į ciklus, kurių kiekvienas turi didelį filosofinį ir meninį krūvį ir verčia žiūrėtoją gėrėtis Dalios fantazija ir kruopštumu bei kantrybe. Tai grafika, pripildyta tapybinių ir koliažinių elementų, sutei-

Sigitos Imbrasaitės nuotrauka

Dailininkė Dalia Mataitienė

kianti kosminių vizijų efektą, atverianti mums neregėto, tik nujaučiamo pasaulio erdves, kurias išvelgia tik Visatos harmoniją ir tobulą Dievo tvarką pažįstantis menininkas.

„Ženkilai erdvėje“ prieš porą metų buvo rodomi Vilniaus paveikslų galerijoje, bet Kauno parodų salių erdvėje, veikiami apšvietimo ir muzikos, jie suskambėjo monumentaliau. Dailininkė pati eksponavo savo parodą, pademonstruodama rafinuotą eksponavimo kultūrą.

Užkodavusi savo meninę filosofiją skaičiumi septyni, D. Mataitienė rodo „Septynis lino posmus“, „Septynis Pietų Kryžiaus ženklus“, „Septynis sudužusios simetrijos atspindžius“, „Sep-

Dalios Mataitienės kompozicija iš ciklo „Giesmių giesmė“

tynis miriado lapus“, taip pat scenografiją ir kostiumus „Lohengrinui“, ciklą „Giesmių giesmė“ – šešių darbų improvizaciją Senojo Testamento tema, „Saulės ženklą“, „Karūną“ ir t.t. Ciklai, pradedami nuo improvizacijų giliai pajautos senosios baltų kultūros pagrindų, darosi vis labiau apibendrinti, filosofiškesni, kai menininkė bando smelktis į slapčiausius žmogaus sielos labirintus, kad sau ir žiūrėtojui suteiktų ne tik estetinį išgyvenimą, bet ir egzistencinį katarsį.

Dalios Mataitienės kūrybinę ir meninę filosofiją lyginčiau su kito sce-

nografo, kurio šimtmetis šį rudenį minimas Vilniuje ir Kaune, Liudo Truikio meniniu pasauliu. Abu šie menininkai buvo priversti išgyventi socialistinio realizmo sąlygomis, kai kūryba buvo nuasmeninta iki primityvaus realizmo, abu sugebėjo atsiriboti nuo oficialiojo meno ir išsaugoti dvasinę nepriklausomybę. Abu jie yra tikri dvasinės rezistencijos atstovai.

Uždarydama parodą Dalia Mataitienė, savo vaikystės miestui, tiksliau – Nacionaliniam M.K. Čiurlionio muziejui, paliko dovaną – ciklą „Septyni miriado lapai“.

A. Ž.

Atsisveikinimas su Miloszu

Rugpjūčio 27 d., tą pačią valandą, kai Krokuva lydėjo į paskutinę kelionę didįjį mąstytoją, rašytoją humanistą, Nobelio premijos laureatą Czesławą Miloszą, Vilniuje, Poeto jaunystės mieste, į Šv. Jono bažnyčią pagerbti savo kraštiečio susirinko Lietuvos kultūros visuomenė. Atsisveikinimo žodžius Czesławui Miloszui, „nykstančio kultūros kilmingųjų luomo žmogui“, tarė prof. Viktorija Daujotytė, prof. Vy-

Autorės nuotrauka

Atsisveikinimo akimirkos Šv. Jono bažnyčioje. Vytautas Landsbergis prie Czesławo Miłoszo portreto.

tautas Landsbergis, dr. Malgorzata Kasner, dr. Juozas Tumelis, poetai Eugenijus Ališanka ir Rolandas Rastauskas. Literatūrologas Virgis Gasiliūnas skaitė Czesławo Miłoszo poeziją, vargonais grojo Bernardas Vasiliauskas, griežė Valstybinis Vilniaus kvartetas.

... Tą pačią dieną savo pašto dėžutėje radau atviruką iš Varšuvos. Žinomas lenkų kultūros veikėjas guodėsi, kaip nepadoriai ilgai užtruko lenkų visuomenėje ginčai dėl Poeto palaidojimo vietos. „O juk savaime akivaizdu, – rašė mano korespondentas, – kad Miłoszas turėtų būti palaidotas Vilniuje, Rasų kapinėse“.

Niekas iš lietuvių nė sapnuoti apie tai nebūtų išdrįšęs...

Gražina Mareckaitė

Krikščioniškosios vertybės kultūros slinktyje

Rugsėjo 13–15 dienomis Vilniaus „Brabacan Palace“ restorano konferencijų salėje buvo surengta tarptautinė konferencija „Krikščioniškosios vertybės ir kultūra šiandien“. Konferencija vyko su rašytojo, mąstytojo, žymaus Europos kultūros atstovo Gilberto K. Chestertono ženkle. Šis plataus spektro kultūrinių idėjų (rašytojas, žurnalistas, krikščionybės apologetas) atstovas Lietuvos visuomenei

Lietuvos kultūra

dar mažai žinomas, nes sovietmečiu buvo galima susipažinti tik su jo detektyviniais apsakymais, bet ne su jo krikščionybės apologetika, ideologija, jo palikimu, propaguojamu per G.K. Chestertono tikėjimo ir kultūros institutą ar žurnalą *The Chesterton Review*. Ši konferencija praskleidė mums mažai pažįstamus puslapius ir leido paskaitininkams pasamprotauti ne tik apie teorinius filosofinius dalykus, bet ir apie šiandieninę praktiką, kurią galima išvelgti arba propaguoti demokratinėje posovietinėje Lietuvoje.

Konferencija truko tris dienas ir gal buvo šiek tiek perkrauta temų įvairumu, nes greta krikščioniškosios teologijos ar filosofijos tezių buvo svarstomi šeimos, bendruomenės, mokyklos, politikos ir kiti praktiniai reikalai. Paskaitininkai buvo iš Amerikos, D. Britanijos, Vokietijos ir, žinoma, Lietuvos. Tarp jų – žurnalistai, teologai, menotyrininkai, pedagogai, kunigai. Pirmosios sesijos tema: G. K. Chestertonas ir kultūros atsinaujinimas“, antrosios – „Visuomenės pagrindai“ (ar ne per skambu?), trečiosios „Kultūra ir tapatybė“ su seminaru „Menas ir vertybės“, ketvirtosios – „Asmuo ir ugdymas“, penktosios – „Žiniasklaida ir moralė“. Temos aktualios jaunai Lietuvos demokratijai, iš jų galima organizuoti atskiras konferencijas ar seminarus. Pranešėjai: Rasa Drazdauskienė,

Natalia Trauberg, Stratford Caldecott, Julius Norvila, Vytautas Radžvilas, Vytautas Ališauskas, Julius Sasnauskas, Giedrė Jankevičiūtė, Antanas Saulaitis SJ, Virgis Valentinavičius, Bernardas Gailius ir kt. Štai koks platus kalbėtojų ir jų pasirinktų temų spektras.

Sergančiam vertybių krize pasauliui tokios paskaitos ir konferencijos yra labai reikalingos. Jos atgaivina krikščionybės vaidmenį dabartiniame sekuliarizuotame pasaulyje, parodo, kad žmogus be Dievo yra sutrikęs, jaučia pasimetimą, nevilį ir netikėjimą, o tai jį veda į materializmo džiungles, užmeta ant jo daiktų vergovės tinklą, galiausiai veda į savizudybę, per kurią išeities ieško kenčianti siela, ir stumia žmogų į pražūtį.

Konferenciją organizavo Seton Hall universiteto Katalikų studijų centras (seniausia Amerikoje diecezinė aukštoji mokykla), keletu žurnalų redakcijos, Vilniaus paveikslų galerija, Demokratinės politikos institutas, Danijos kultūros institutas. Tereikia tik sveikinti organizatorius už galimybę išsamiau susipažinti su G. K. Chestertonu ir pagilinti krikščioniškosios filosofijos žinias. Gaila, kad mūsų žiniasklaida, po keliolika minučių per radiją ar TV skirianti kokiam nors pramogų šou, blyškiai atspindėjo šį svarbų renginį.

A. Ž.

Popiežiaus aikštė: pajuokai ar pagarbai?

Replika

Prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios Vilniaus Antakalnyje esanti automobilių stovėjimo aikštelė prieš keletą buvo pavadinta Popiežiaus Jono Pauliaus II aikšte. Nesuprantama, kodėl taip reikėjo tą vietą pakrikštyti. Toje aikštėje dieną būna prigrūsta tiek turistinių autobusų ir lengvųjų mašinų, kad baisu pro jas ir praeiti, neįmanoma rasti plyšį, kaip prasisprausti į savo automobilį ar juo išvažiuoti iš „aikštės“. Mįslė, kam šovė į galvą šiam kampeliui suteikti tokį daug įpareigojantį pavadinimą. Į barokinę Šv. Petro

ir Povilo bažnyčią būriais plūsta užsienio svečiai. Jie ir mato tą gėdingą, surūdijusią lentelę su įrašu, kad čia yra visų mylimo Popiežiaus aikštė.

Taigi kokia nors aikšte čia net nekvepia. Pro ją einančiu žiedu Žirmūnų tilto link be perstojo plaukia mašinų srautai, net trošku nuo išmetamųjų dujų, automobilių keliamo triukšmo. Argi viso to nemato, negirdi, neįaučia netoli esanti Vatikano nunciatūra? Ar jai jau visai nesvarbu, kaip Lietuva ir Vilnius įamžina Popiežiaus vardą? Ar Vilniaus savivaldybė, čiustijanti Gedimino prospektą ir *Europos* aikštę fontanais, žalumynais, įmantriai suprojektuotomis erdvėmis, yra tokia abejinga aukščiausiam Bažnyčios hierarchui, padėjusiam žlugti blogio im-

perijai? Verta, labai verta pamąstyti, kodėl taip atsitiko su automobilių stovėjimo aikšte, kuri vieną dieną buvo pavadinta Popiežiaus aikšte...

U. S.

Paminklas lietuvių Antigonei

Šių metų gegužės 28 dieną Kaune, Eigulių kapinėse, atidengtas ir pašventintas naujas antkapinis paminklas didvyriškai Daliai Grinkevičiūtei, pasaulyje žinomai savo atsiminimais „Lietuviai prie Laptevų jūros“. 1941 metų birželio 14-ąją visa Grinkevičių šeima – tėvai su Dalia ir sūnumi Juozu – buvo ištremti į Altajaus kraštą. 1942 metais iš Altajaus krašto kartu su 3000 lietuvių jie buvo antrą-

kart ištremti į Ledjūrio pakrantes Arktyje ir pateko į Trofimovsko salą prie Laptevų jūros. Žiauriają 1942-1943 metų žiemą trečdalis tremtinių išmirė. Pastabi Dalios akis fiksavo tremtinių gyvenimo nežmoniškomis sąlygomis akimirkas, vargu ar tikėdamasi, kad po pusės amžiaus, 1991 metais Kaune, Perkūno alėjoje, rasti ir iš žemės iškasti jos atsiminimai pasauliui paliudys blogio imperijos šėlsmą – metodišką žmonių naikinimą lėta bado ir šalčio mirtimi. Drįstume pasakyti, kad tai yra nežmoniškiau negu nacių dujų kameros Štuthofe ar Buchenvalde. Dalios Grinkevičiūtės užrašai – tai gera literatūrinė forma pateiktas kaltinimas komunizmui, pastangos išsaugoti istorinę atmintį, paminklas nežmoniškoms kankinių kančioms.

Lietuvių Antigonės vardą Dalia pelnė už drąsą, kurią parodė iš Sibiro

Autoriaus nuotrauka

Skulptorius Jonas Jagėla prie Dalios Grinkevičiūtės kapo Eigulių kapinėse

slapčia parsiveždama savo motiną ir slėpdama ją gimtuosiuose namuose Kaune. Kai palūžus sveikatai nuo persekiojimų ir iškentėtų gulago kančių mama mirė, Dalia ją palaidojo savo namų rūsyje, įruošusi kapą po grindimis. Po mamos mirties, bijodama, kad neprapultų užrašai, Dalia juos užkasė sode prie namų.

Netrukus po to D. Grinkevičiūtė buvo suimta ir per daugelį etapų vėl atvartyta į Jakutiją. Po Stalino mirties ją paleido iš lagerio. Dalia įstojo į Omsko medicinos institutą. Medicinos studijas jai pavyko tęsti Kaune. 1960-aisiais baigusi institutą Dalia pasirinko darbą Laukuvoje.

Nerasdama užkastų savo užrašų 1976 metais Dalia ėmėsi juos atkurti. Vėliau per akademiką A. Sacharovą ir jo žmoną J. Boner užrašus perdavė į Vakarų. 1979 m. Paryžiuje juos skelbė žurnalas „Почув“, atsiminimu ištraukos buvo skaitomos per radijo stotis „Laisvoji Europa“ ir „Amerikos balsas“.

„Lapteviečių“ brolija, jos pirmininkas, šių eilučių autorius, jau seniai rūpinasi Dalios palikimo išsaugojimu ir platinimu. 1991 metais atsitiktinai rasti užkastieji užrašai ir kiti kūriniai buvo skelbiami periodikoje. Vėliau, 1997 metais viena knyga buvo išleistas visas D. Grinkevičiūtės literatūrinis palikimas. O 2002 metais D. Grinkevičiūtės atsiminimai anglų kalba „A Stolen Youth, a Stolen Homeland“ buvo pristatyti Frankfurto knygų mugėje. J. Markausko rūpesčiu atsirado ir antkapinis paminklas, kurio autorius –

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro skulptorius Jonas Jagėla. Lėšos paminklui buvo renkamos keletą metų per birželio 14-ąją, kai lapteviečiai susirinkdavo į savo tradicinius susitikimus prie jurtos – žeminukės Rumšiškėse, Lietuvos liaudies buities muziejuje. Bet pinigų vis tiek neužteko. Prisdėjo Grinkevičių šeima ir giminės, ilgametė D. Grinkevičiūtės bičiulė mokytoja Aldona Šulskytė iš Laukuvos, daktarė A. Striaukienė, aktorė Rūta Staliliūnaitė, prof. Irena Veisaitė, įvairūs fondai ir pavieniai asmenys.

Meninė paminklo idėja buvo ilgai brandinta. Santūrių, rüstokų apibendrintų formų marmuro luitas skulptoriaus valia primena lyg ledo lytį, plaukiančią juodo granito masėje tarsi Arkties vandenyne, lyg paukštę, besiveržiančią į dangų, visų labiausiai – atverstą, iš žemės kyšančią knygą. Paminklas ir jo aplinka kelia monumentalumo įspūdį. Netoli šio kapo vasaros pabaigoje atsirado kitas – partizanės Ninos Nausėdaitės. Tikimės, kad atsiras žmonių, prižiūresiančių ir šį vienišos moters kapą.

Atidengiant paminklą Daliai Grinkevičiūtei dalyvavo LGGRC atstovai, šeimos nariai, lapteviečiai. Birželio 8 dieną KTU Informacinių technologijų plėtros institute Kauno aktoriai su Rūta Staliliūnaitė surengė Dalios Grinkevičiūtės atsiminimų ir Sofoklio „Antigonės“ ištraukų skaitymus.

Jonas Markauskas

Lietuvių Fronto vadovaujantysis centras

Dr. Mindaugas Bloznelis

Kaip jau anksčiau minėjome, pagrindas naujai organizacijai buvo Lietuvių aktyvistų fronto branduolys ir jo struktūros, likusios su Laikinąja vyriausybe (LV), taip pat Laikinosios vyriausybės aplinkos žmonės bei katalikiškos ir skautų jaunimo organizacijos, ypač moksleiviai ir studentai. Lietuvių frontas įsikūrė siekdamas toliau vykdyti Laikinosios vyriausybės uždavinius antinaciniame pasipriešime ir orientuodamas visuomenę.

Pradiniu LF raidos laikotarpiu Juozo Ambrazevičiaus-Brazaičio iniciatyva buvo sudaryta LF vadovaujanti grupė, kurioje dalyvavo VDU katedros vedėjas, Laikinosios vyriausybės ministro pirmininko pareigas ėjęs J. Ambrazevičius-Brazaitis, VDU Technikos fakulteto dekanas, LV ministras Adolfas Damušis, Žemės ūkio ministerijos Žemėtvarkos departamento direktorius Matas Martinaitis, VDU Filosofijos fakulteto profesorius Antanas Maceina, VDU Medicinos fakulteto dekanas Juozas Meškauskas, LV teisingumo viceministras Povilas Šilas, gydytojas dr. Domas Ja-

saitis Šiauliuose, Kauno prokuroro padėjėjas Jonas Januška, VDU profesorius Zenonas Ivinskis, komunalinio ūkio ekonomistas Stasys Lušys, Vilniaus universiteto prof., LV prekybos ministras Pranas Vainauskas, Jonas Balkūnas [1].

Šios grupės pagrindu buvo sudarytas Lietuvių fronto vadovaujantysis centras (LFVC). Jį sudarė prof. J. Ambrazevičius-Brazaitis – jo vadovas, pavaduotojas – Adolfas Damušis, nariai – Matas Martinaitis, Juozas Meškauskas, Stasys Lušys, Povilas Šilas, Pranas Vainauskas, J. Balkūnas [2]. LFVC veiklos pradžioje daugiausia dėmesio buvo skiriama organizavimo klausimams.

Organizaciją plėtė specialūs organizacinio skyriaus instruktoriai savo iniciatyva ir atsakomybe burdami naujus narius, kurdami naujus trejetukus. Tokiais instruktoriais 1942 metais minimi Juozas Jakimavičius ir Vincas Bilkis. Organizacinio skyriaus vadovas tuo metu buvo Petras Gailūnas [3].

Ilgainiui kito ir Lietuvių fronto vadovaujantįjo centro keliami uždavi-

niai, ir atskiras funkcijas vykdantys žmonės.

Viena iš svarbių vadovujančiojo centro funkcijų buvo spėstinų uždavinių ir jų eiliškumo nustatymas. Organizaciniu laikotarpiu dėmesys buvo sutelktas šiems uždaviniams:

- a) kurti LF žemutines grandis miestuose, apskrityse, o jos savo ruožtu kurtų LF grandis valsčiuose. Kuriant grandis buvo vadovautasi dar Lietuvos aktyvistų fronto naudota trejetukų sistema;
- b) organizuoti ryšius tarp padalinių;
- c) organizuoti pagrindinę spaudą, kuri informuotų gyventojus, keltų pasipriešinimo uždavinius, perduotų jų įgyvendinimo taktiką;
- d) organizuoti spaudos platinimo tinklą, neapsiribojant LF organizaciniais ryšiais, rinkti lėšas spaudai ir kitai organizacinei veiklai;
- e) organizuoti karinės veiklos sektorius;
- f) palaikyti ryšius su kitomis organizacijomis Lietuvoje ir už jos ribų.

Prof. J. Ambrazevičius vadovavo visai LF veiklai, buvo LF leidinių vyriausiasis redaktorius, taip pat tiesiogiai vadovavo ir palaikė ryšį su LF Marijampolės centru.

Dr. A. Damušis, kaip jo pavaduotojas, palaikė ryšius su kitų pasipriešinimo organizacijų veiklos centrais, rūpinosi karinės veiklos klausimais, ryšiais su užsieniu, taip pat buvo susijęs su Panevėžio srities LF centru.

Inž. M. Martinaitis rūpinosi leidinių spausdinimu ir platinimu, taip pat palaikė ryšius su Kėdainių, Alytaus ir Ukmergės apskričių, tiesiogiai pavaldžių LF vadovujančiajam centrui ir kitais Lietuvos fronto apskričių centrais, vadovavo LF informaciniam skyriui, kur daugiausia dirbo kpt. A. Tindžiulis su studentų talka.

Prof. dr. J. Meškauskas dalyvavo LFVC posėdžiuose kaip idėjų generatorius (A. Damušio nuomone), nors nežinomi jo konkretūs įsipareigojimai.

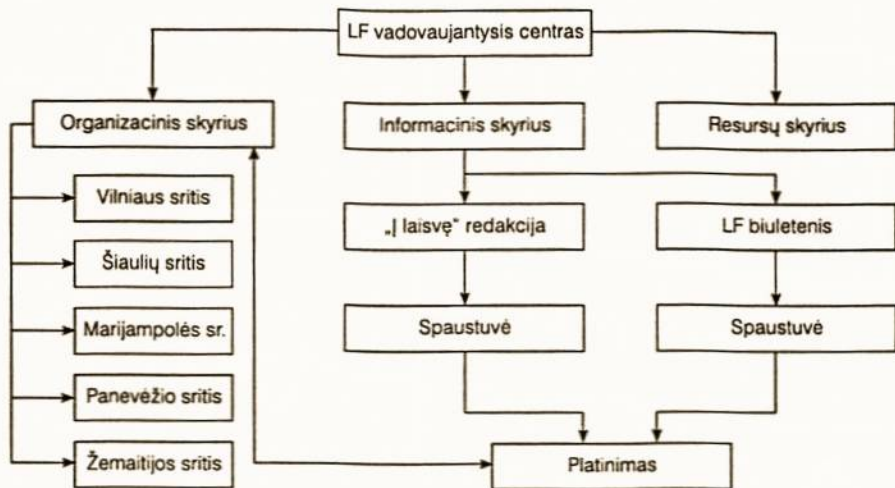
Stasys Lušys ir Pranas Vainauskas buvo įpareigoti plėsti Lietuvos fronto veiklą Kauno mieste.

Povilui Šilui buvo pavesta palaikyti ryšius su Vilniaus ir Šiaulių LF sričių centrais, taip pat vadovauti LF organizaciniam skyriui [4].

Vadovujančiojo centro veikla

Sukūrus veikiantį organizacijos branduolį, buvo svarbu LF toliau plėtoti, žinoti realią situaciją krašte, okupacinėse struktūrose ir užsienyje ir apsvarstyti, kokią laikyseną siūlyti kraštui įvairių vokiečių akcijų atžvilgiu, kokias elgsenas orientuoti įvairias gyventojų grupes. LF veikloje buvo svarbu ne tik nurodymų, direktyvų parengimas einamajam momentui, bet ir pilietiškumo ugdymas, kuris reikalauja savarankiško mastymo ir sprendimo, taip pat ateities Lietuvos kūrimas.

Pradiniu laikotarpiu buvo naudojama tokia valdymo struktūra.

Svarbesnės Lietuvių fronto veiklos nuostatos buvo aptariamose Lietuvių fronto vadovujančiojo centro (LFVC) pasitarimuose. Tokių pasitarimų buvo apie 15. Juose buvo aptartos šios temos: [5]

- Lietuvių fronto organizacinė struktūra ir jos vystymas;
- Lietuvių fronto programos projektas ir jo aptarimo rezultatai LF sričių centruose;
- pogrindžio literatūros leidyba ir platinimas;
- lėšų LF veiklai šaltiniai ir jų gavimo būdai;
- ryšiai ir kontaktai su kitomis organizacijomis;
- sričių, apskričių, miestų LF centrų kūrimas ir jiems žmonių parinkimas;
- nuostatos dėl vokiečių pastangų panaudoti lietuvius nacių intere-

sams ir priemonės, kaip nuo jų apsisaugoti [6];

- informacija apie tarptautinę padėtį ir su tuo susijusią LF politiką Lietuvoje. Čia buvo kviečiami ekspertai M. Avietėnaitė, P. Klimas ir kt. [7].

Vieno tokio pasitarimo metu P. Klimas pasakojo apie O. Milašiaus pranašystę, kurią šis išsakė dar prieš 1939 m. karą ir į kurią iš pradžių Klimas nekreipė dėmesio. Tačiau įvykiams plėtojantis O. Milašiaus nuskaita kryptimi jis pasikvietė Milašių ir užrašė jo numatytus įvykius, tarp jų ir tai, kad sovietai okupuos Lietuvą. LFVC pasitarime visiems buvo sunku patikėti, kad karui pasibaigus užvaldys sovietai, nes 1942 m. neatrodė, kad taip gali atsitikti [8], tad šis P. Klimo pasakojimas netapo galimu

■ Praeitis ir dabartis

pagrindu kokiems nors sprendimams priimti;

- i) Lietuvių fronto pozicija Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto veikloje;
- j) Lietuvių fronto požiūris į Vietinės rinktinės organizavimą ir panaudojimą;
- k) Lietuvių fronto veiklos politika atėjant antrajai sovietinei okupacijai.

Šie pasitarimai dažniausiai vyko J. Ambrazevičiaus bute Kaune (Ugniagesių g.), taip pat A. Damušio, J. Meškausko ir P. Vainausko butuose. Lietuvių fronto pasitarimai nebuvo protokoluojami, taigi jokių dokumentų neliko [9].

Paskutinis pasitarimas vyko prof. J. Meškausko bute, Savanorių pr., Kaune.

Tiesa, ir LF vadovaujančiojo Centro žmonių skaičius, ir jų pareigos gali kelti abejonių, nes kaip šaltinis naudoti KGB tardymo protokolai, tačiau jais galima remtis tik kaip hipoteze.

Vis dėlto anksčiau aprašytą pirmąją struktūrą galima laikyti pradine, kuri organizacijai augant vystėsi – buvo tobulinama struktūra ir specializuojamos funkcijos. 1942 m. J. Brazaičiui pavedus P. Vilutis organizuoja karinį Lietuvių fronto padalinį, pavadintą „Kęstučiu“, kaip instruktorius į jo štabą įjungdamas buvusius Lietuvių aktyvistų fronto narius Vytautą Stonį ir Vladą Čyva. (Žr. LF karinė organizacija „Kęstutis“).

1942 m. sudaroma tobulesnė organizacinė struktūra, specializuojamos atskiros funkcijos. Lietuva buvo suskirstyta į keturias sritis: Vilniaus, Marijampolės, Šiaulių ir Panevėžio. (J. Prapuolenio teigimu, buvo ir Telšių sritis, kurios vadovu buvo Augustinavičius.)

Šiaulių sričiai buvo priskirtos Kretingos, Mažeikių, Raseinių, Telšių ir Tauragės apskritys.

Panevėžio sričiai buvo priskirtos Biržų, Panevėžio, Rokiškio, Utenos ir Zarasų apskritys.

Marijampolės sričiai priskirtos Marijampolės, Seinų (Lazdijų), Šakių ir Vilkaviškio apskritys.

Vilniaus sričiai buvo priskirtos Vilniaus, Trakų, Švenčionių apskritys [10].

Atrodo, kad Alytaus, Kėdainių ir Ukmergės apskritys toliau liko tiesiogiai susietos su Lietuvių fronto vadovaujančiojo centro struktūra Kaune.

LF organizacinė struktūra

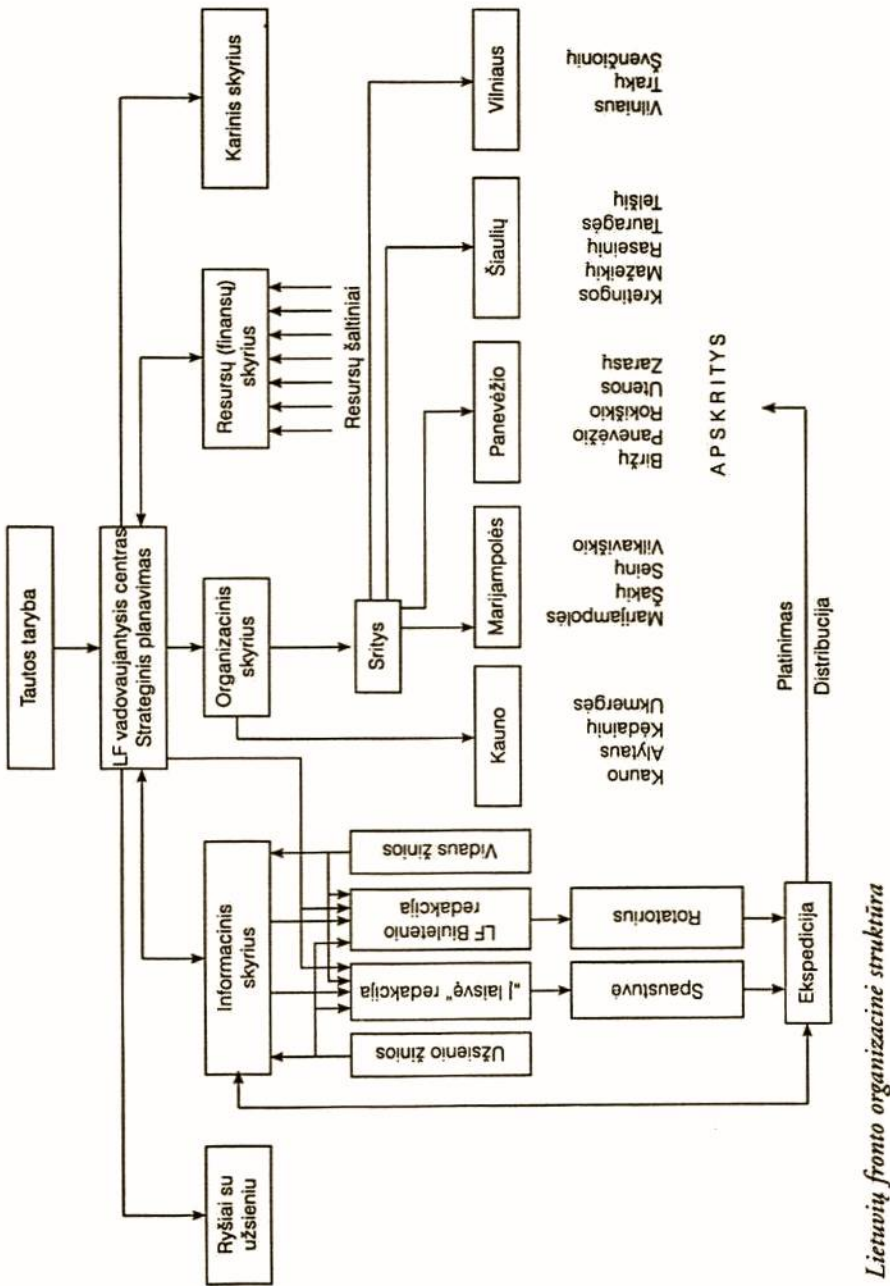
Remiantis pokalbiais su Lietuvių fronte veikusiais pasipriešinimo dalyviais bei kita turima medžiaga, galima sudaryti Lietuvių fronto organizacinę struktūrą (žr. psl. 73).

Aukščiausias autoritetas šioje organizacinėje struktūroje yra Tautos Taryba tiesiogiai susijusi su Lietuvių fronto vadovaujančiuoju centru.

Vadovaujantysis centras tiesiogiai susijęs su organizaciniu, informaciniu,

Praeitis ir dabartis

■ Praeitis ir dabartis

resursų (finansų) ir kariniu skyriais bei ryšių su užsieniu grandimi.

Organizacinis skyrius palaikė ryšius su sričių centrais (koordinuojančiais keleto apskričių veiklą) ir kai kuriais tiesiogiai įjungtais apskričių centrais. Ryšiai buvo palaikomi su asmeniškai pažįstamais žmonėmis, nors kai kuriais atvejais buvo naudojami slapyvardžiai, kartais priskiriami tam tikram ryšio punktui.

Kaip jau anksčiau buvo nurodyta, organizaciniam skyriui vadovavo teisininkas Povilas Šilas, vėliau P. Gailūnas. Vl. Čyvas, V. Stonis ir J. Prapuolenis buvo jo padėjėjai.

Informacinis skyrius buvo susijęs su pagrindžio spauda: jos leidyba ir platinimu. Buvo leidžiami du leidiniai (neskaitant proginių „Lietuvos Judo“ ir kt.) – spaustuvėje keliais tūkstančiais egzempliorių spausdinamas „Į laisvę“, skirtas plačiam naudojimui, ir labai riboto, šiek tiek daugiau kaip šimto egzempliorių tiražo rotatoriumi spausdinamas „Lietuvių fronto biuletėnis“, skirtas tik vadovaujančiam LF kontingentui. Jo kiekvienas numeris turėjo savo šifrą, naudojamą taip pat kaip adresą. „Lietuvių fronto biuletėnis“ buvo kur kas platesnis, čia buvo skelbiama daug konfidencialios informacijos, gaunamos iš vokiškų įstaigų, įvairių užsienio spaudos ir radijo pranešimų. Detaliau apie kiekvieną leidinį pateikta skyriuje *Lietuvių fronto spauda*. Informaciniam skyriui formaliai priklausė ir leidinių redakcijos, ypač kiek

tai buvo susiję su technine veiklos dalimi. Tačiau, kita vertus, leidiniai buvo pagrindinė priemonė Lietuvių fronto politikai nušviesti visuomenėje, tad redakcija, konkrečiai A. Strabulis ir J. Verbickas, buvo tiesiogiai susijusi su J. Ambrozevičiumi, o per jį – ir su jo vadovujamu LFVC. J. Prapuolenis taip pat gaudavo iš įvairių LF vadovaujančių žmonių (A. Damušio, K. Balkūno, Vytėno ir kt.) tekstus, kuriuos perduodavo redaktoriams.

„Į laisvę“ spaustuvės mašina spausdino Juozas Gražulis ir Povilas Malinauskas, kuris tekstus gaudavo iš A. Strabulio. „Lietuvių fronto biuletėnį“ rotatoriumi spausdino Jonas Pajaujis ir Juozas Prapuolenis. (Plačiau apie tai skyriuje *Lietuvių fronto spauda*.)

Užsienio informacija buvo gaunama iš užsienio informacijos grupės, kurią sudarė įvairių radijo pranešimų rengėjai. Čia dirbo buvusi Užsienio reikalų ministerijos darbuotoja Magdalena Avietėnaitė. Ji klausydavo pranešimų anglų, prancūzų, vokiečių kalbomis. Pranešimų slavų kalbomis klausydavo ir tekstus atnešdavo kun. Paporonis. Londono pranešimų klausydavosi taip pat ir Antanas Strabulis, dirbęs „Į laisvę“ redaktoriumi [11].

(Šios dalies tekstą peržiūrėjo A. Damušis ir papildė pastabomis apie K. Balkūną, P. Klimą ir M. Avietėnaitę [12].)

Mažiau informacijos turime apie resursų organizavimą ir šio padalinio

■ Praeitis ir dabartis

vadovybę. Žinoma, kad šioje grupėje dirbo Petras Kiela. Apie tai kalba A. Bendinskas, kuris vadovavo vienai iš resursus tiekiančių grandžių, o pats juos gaudavo iš „Paramos“ direktoriaus Barakausko, „Valgio“ tresto (Kleivos), „Sodybos“ (Kaladės), iš „Maisto“ (Gabrėno), „Kuro“ kooperacijos ir kt. [13]. J. Prapuolenis prisimena, kad finansiškai remdavo ir muiilo fabriko direktorius P. Rimša, Ežerėlio durpynų direktorius Bredelis [14]. Žinoma, kad šio skyriaus vadovybėje dirbo ekonomistas Edvardas Pašakinskas [15].

LF įsteigus Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą

Kaip matėme 2-osios organizacinės struktūros schemoje, Lietuvių frontas buvo susijęs su Tautos Taryba, kaip aukščiausiu autoritetu. Įsteigus Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK) Tautos Taryba nustojo veikti, tad pasikeitė ir LF valdymo struktūra. LFVC tapo pagrindiniu vadovaujančiuoju autoritetu. Visos kitos organizacijos grandys išliko, taip pat ir spaudos leidyba.

Jau 1943 m. pabaigoje Lietuvių fronto terpėje buvo kuriama nauja politinė struktūra – Lietuvių sąjūdis, tačiau ji nebuvo labiau išplėsta, išliko ta pati LF organizacinė sandara [16]. Kadangi VLIK'o vicepirmininkas A. Da-

mušis rūpinosi kariniais klausimais, tai jiems spręsti jis naudojo „Kęstučio“ vyriausiąjį štabą, kuriame buvo sutelkti pakankamai kvalifikuoti įvairių sričių specialistai. Taigi galima laikyti, kad Kęstučio štabas tapo VLIK'o ekspertu sprendžiant karinius klausimus. Tačiau jis veikė kaip ekspertų kolektyvas, o ne kaip slaptos karinės „Kęstučio“ organizacijos štabas. Organizuojant Vietinę rinktinę dalis jo narių įsijungė į šios rinktinės štabus.

Laikantis koncepcijos, kad karo pabaigoje traukiantis iš Lietuvos vokiečiams susidarys analogiška padėtis kaip 1918 m. ir teks patiems ginti savo teritoriją, susitarus su Suomijos generalinio štabo žmonėmis buvo numatyta užsakyti Švedijoje, *Bofors* gamyklose, šešių divizijų apginklavimui reikalingą įrangą. Jos sąrašą, parengtą A. Damušio karinių ekspertų grupėje, plk. Ambraziejus vežė į Suomiją, tačiau 1944 m. gegužės pradžioje Estijoje buvo suimtas, po to ėjo didelė VLIK'o narių suėmimų banga Lietuvoje [17].

Įsteigus VLIK'ą LF Resursų skyrius, kaip ir kitos VLIK'ą sudarančios organizacijos, buvo įpareigotas finansiškai paremti VLIK'o veiklą. Tuo tikslu E. Pašakinskas susitiko su Šiauliuose veikusiais LF nariais, pažadėjusiais parūpinti resursų. Tačiau pasikeitus krašte politinei padėčiai šių planų nespėta įgyvendinti [18].

Dirbdamas VLIK'o struktūroje A. Damušis palaikė ryšius su Švedija,

■ Praeitis ir dabartis

taip pat su JAV atstovu Švedijoje Džonsonu (Johnson). Vienas iš būdų buvo ryšiai per Berlyną. Tam taip pat buvo naudojami R. Šato ir B. Kontrimo pagaminti LF radijo ryšio ir radijo telegrafo siųstuvai (radijo stotis *Žalgiris*). Iš A. Damušio gautus tekstus šifravo J. Prapuolenis, o Romas Šatas, A. Pukas ir J. Prapuolenis juos perduodavo į Švediją iš Apolinaro Puko kambario, kuris buvo Žaliakalnio šlaite ir jį buvo sunkiau pelenuoti. Perduotus į Švediją tekstus dešifruodavo Vokietaičio grupė [19].

Kadangi gestapas nuolat sekė siųstuvų darbą, tai operacinę veiklą taip pat vykdė ir atskira V. Šuopio vadovaujama grupė, kurios žmonėms 1944 m. gegužės mėn. įkliuvus gestapas kurią laiką privertė palaikyti su Švedija jų kontroliuojamą ryšį, kol R. Šatui pavyko savais siųstuvais perspėti Švedijos pusėje palaikiusius ryšį [20].

Valdymo centro ryšiai

Pagrindinėje veikloje komunikacijos įgyja ypač svarbų vaidmenį, todėl tarpusavio ryšiai tampa vienu svarbiausių valdymo struktūros elementų.

Galima išskirti:

- organizacinius ryšius (apie juos kalbėjome pirmoje šio straipsnio dalyje);
- asmeninius ryšius, kai informacija perduodama asmeniniu kontaktu.

Tai buvo plačiai naudojama įvairiose, taigi ir karinėse, Lietuvių fronto struktūrose;

- spaudos platinimo ryšius;
- užsienio ryšius;
- specialius ryšius (pvz., radijo siųstuvus).

Asmeniniai ryšiai

Tai ryšiai asmeniškai pažįstamų ar kolektyviai bendraujančių organizacijos narių. Būdingu tokių ryšių pavyzdžiu galėtų būti LF programos aptarimai, vykdavę sričių ir apskričių centruose, su valstybės ateitimi susijusių klausimų svarstymai, pvz., Lietuvos sienų studijos svarstymas Vilniuje ir pan. Šiuose svarstymuose dalyvaudavo ir vadovujančiojo centro žmonės, ir sričiai priklausančiųjų apskričių vadovujančių branduolių (komitetų) atstovai.

Kaip žinome, vienas iš svarbių LF uždavinių buvo Lietuvių fronto statuto sudarymas ir programos – tobulesnės demokratijos koncepcijos – parengimas. Programą, glaudžiai bendradarbiaudamas su J. Brazaičiu, rengė prof. A. Maceina. Atrodo, kad jau 1942 m. pabaigoje ji buvo išspausdinta rašomąja mašinėle, padauginta rotatoriumi ir 1943 m. pradžioje išsiuntinėta į sričių (ir apskričių ?) centrus svarstyti [21].

1943 m. vasario ir kovo mėnesį Vilniuje vyko pasitarimas, kuriame buvo

■ Praeitis ir dabartis

svarstomas programos projektas [22]. Į šį pasitarimą iš Kauno atvyko A. Damušis, A. Maceina, M. Martinaitis, P. Šilas, J. Verbickas, Z. Ivinskis kaip centro atstovai [23], jame dalyvavo Vilniaus LF vadovai adv. Vytautas Valiukevičius (jo bute vyko diskusijos), dr. Pranas Padalis (Padolskis), dr. Algirdas Jurskis, adv. Kazimieras Balkūnas, doc. Vladas Vilimas, kun. dr. Ladas Tulaba, Vilniaus kunigų seminarijos rektorius, Trakų, Švenčionių, Ukmergės apskričių LF organizacijų atstovai [24]. Svarstymuose aktyviai pasisakė V. Valiukevičius, P. Padalis, A. Jurskis, K. Balkūnas [25].

1943 m. balandžio mėn. programa buvo svarstoma Marijampolėje. Šį svarstymą organizavo ir jam vadovavo Matas Martinaitis. Dalyvavo Marijampolės vadovaujančiojo branduolio nariai: Juozas Katilius, Marijampolės valstybės banko direktorius Kazys Grina, inž. Vincas Seliokas, mokytojas Vincas Bazilevičius, taip pat Vilkaviškio, Šakių apskričių bei Kalvarijos LF organizacijų atstovai, organizacinio skyriaus instruktoriai J. Jakimavičius, V. Bilskis, atvykę drauge su M. Martinaičiu. Pasitarimas vyko Marijonų vienuolyno patalpose, jame dalyvavo ir dvasininkų. Iš viso dalyvių buvo dvyliką [26]. Martinaitis pastraipsniui skaitė programos skyrius, jie buvo svarstomi ir aptariaimi. Pastabas žymėjosi M. Martinaitis ir vėliau jas perdavė projekto autoriams [27].

1943 m. A. Damušio pavestas [28] M. Martinaitis programą aptarė su Alytaus LF vadovu, Alytaus seminarijos direktoriumi Juozu Mičiuliu. Šis pas M. Martinaitį Kaune užėjo į jo darbovietę (M. Martinaitis J. Mičiulį pažinojo iš Panevėžio, kur J. Mičiulis mokytojavo) ir ten aptarė programą [29].

Reikia pasakyti, kad programos projekte buvo numatyta, jog Lietuvos frontas taps politine struktūra, savo uždaviniu keliančia atkurti Nepriklausomybę, siekiančia, kad LF vadovautų politinei valdžiai, o jo nariais būtų tik lietuviai [30].

1943 m. birželio mėn. programos projektas buvo svarstomas Panevėžyje. Čia projektą pristatė M. Martinaitis. Drauge su juo važiavo J. Verbickas ir A. Strabulis. Pasitarimas vyko pas Panevėžio LF vadovą advokatą Juozą Žagrakalį. Jame dalyvavo miesto vadovaujančiojo branduolio nariai: teisėjas Kęstutis Grigaitis, Petras Balčiūnas, kun. Lukošius, amatų mokyklos direktorius Rakšnys, režisierius Juozas Miltinis, mokytojas Domas Urbas, taip pat LF Utenos, Rokiškio, Biržų ir Zarasų apskričių atstovai, iš viso 15 žmonių. Šiame pasitarime finansų tarėjas Jonas Matulionis skaitė pranešimą apie tarptautinę padėtį [31].

Po programos svarstymo buvo tariamasi, kaip kovoti su sovietų armija, jei vokiečiams atsitraukus ji įeis į Lietuvos teritoriją. Kadangi tuo metu

■ Praeitis ir dabartis

LF taktika dar nebuvo parengta, M. Martinaitis pasitarimo dalyvių pasiūlymus perdavė A. Damušiui. Po to apskričių LF komitetų (branduolių) atstovai pranešė apie savo veiklą [32].

Panašus pasitarimas vyko ir Šiauliuose. Informacinį pranešimą pateikė A. Strabulis, o programos svarstymui vadovavo M. Martinaitis. A. Strabulis prisimena dalyvavus gyd. dr. Domą Jasaitį, Raulinaitį [33]. Tikriausiai šiame pasitarime privalėjo dalyvauti ir Mažeikių, Telšių, Kretingos, Raseinių, Tauragės apskričių LF vadovai.

1943 m. liepos mėn. LF programa buvo baigta svarstyti sričių ir apskričių organizacijose, visos pastabos ir pasiūlymai aptarti Kaune 1943 m. spalio mėn. A. Damušio bute sušaukta-me susirinkime. Čia dalyvavo prof. J. Brazaitis, prof. A. Damušis, prof. J. Meškauskas, advokatas J. Katilius, adv. Silvestras Balčiūnas, žurnalistas J. Verbickas, vet. gyd. P. Gailiūnas, inž. M. Martinaitis, ekonomistas K. Palčiauskas, teisininkas P. Šilas [34].

Apsvarsčius pastabas ir pasiūlymus programos projektas buvo priimtas ir perduotas autoriams galutinai suredaguoti [35].

Asmeninio bendravimo praktika buvo plačiai taikoma ir LF kariniame „Kęstučio“ padalinyje, kur esant skubiam reikalui buvo naudojami žygūnai, motociklu ar kita greita priemone susisiekiantys su atitinkamais štabų padaliniais.

Spaudos platinimo ryšiai

Viena iš pagrindinių priemonių Lietuvių fronto antinacinei politikai įgyvendinti buvo pagrindinė spauda, tad jos platinimas tapo vienu iš svarbiausių organizacijos uždavinių. Pagrindinei spaudai platinti reikėjo specialaus tinklo, kuris tapo ir tam tikra organizacinio susietumo forma.

Lietuvių frontas leido skirtingo konfidencialumo laipsnio leidinius: „Lietuvių fronto biuletenį“ ir „Į laisvę“.

„Lietuvių fronto biuletenis“, spausdinamas rotatoriumi, buvo griežtai konfidencialus, skirtas tik vadovaujantiems grandims, jo tiražas buvo nedidelis. Buvo draudžiama jį dauginti. J. Pajaujįs teigia, kad biuletenis buvo spausdinamas nedideliu tiražu (80 egz.) ir skirstomas pagal LF organizacinio skyriaus pateiktą sąrašą: po 10 egzempliorių Panevėžio, Šiaulių, Telšių (žemaičių), Marijampolės, Vilniaus, Alytaus apygardoms, o 20 egz. buvo paliekama Kaune [36]. J. Prapuolenis, drauge su J. Pajajū su spausdinęs biuletenį, teigia, kad buvo spausdinama 100–150 egz. [37]. Atsižvelgiant į LYA fonduose išlikusį „Nurodymų“ [38] užrašą, nurodantį šio leidinio, skirto LF rajonų branduoliams skaičių, matome, kad jis atitinka J. Pajajū nurodytą, tačiau neturime duomenų, ar buvo įskaityti ir „Kęstučio“ kariniams padaliniais skirti egzemplioriai. Taigi reikėtų manyti, kad buvo spausdinama ne mažiau kaip 100 egzempliorių.

Praeitis ir dabartis

Kadangi laikraštis buvo skiriamas konkrečioms adresatams, kiekvienas egzempliorius buvo su šifruotu adresu. Platinamas centralizuotai, fiksuotais ryšiais. Kaip prisimena Jonas Pajaujis, Valančiaus gatvėje Nr.3 buvo vieta (kambarys), kuriame nustatytu metu (nuo 10 ligi 14 val.) budėdavo trys patikimi žmonės ir atvykusiems pagal slaptažodį (vienu metu tokiu slaptažodžiu buvo *Vaišnys*) [39], perduodavo adresuotus biuletenius. Adresatas biuletenio neperduodavo kitam, tačiau supažindindavo su jo turiniu visą grupę, aptardavo aktualijas, situaciją ir priemones, kaip sėkmingiau vykdyti LF politiką. J. Antanaitis, korporacijos „Grandies“ narys, prisimena, kad tuo metu (1943 metais) pirmininku buvęs inž. Pukas visus grandiečius buvo suskirstęs dešimtukais; dešimtukų vyresniusius sukviėdavo pas save supažindinti su eiliniu biuletenio numeriu. Savo ruožtu dešimtukų vyresnieji perduodavo gautą informaciją savuose dešimtukuose [40].

Lietuvių fronto organizaciniams ryšiams dažnai buvo panaudojami „Grandies“ ir „Gajos“ studentai, Kauno veterinarijos akademijos studentai ateitininkai, taip pat Vilniaus ir Šiaulių studentai ateitininkai, skautų organizacijų nariai.

Biuleteniams platinti buvo naudojami ir pagrindinės karinės „Kęstučio“ organizacijos ryšiai. Šiuo atveju biuleteniai buvo perduodami iš centrinio

štabo į rajonų štabus „Kęstučio ryšiais“ [41].

„Į laisvę“ laikraštis buvo skirtas plačiai visuomenei (žinoma, patriotiškai nusiteikusiai jos daliai) ir platinamas per patikimus žmones. Kadangi leidinys buvo skirtas plačiam skaitytojų ratui, tai jis galėjo būti perduodamas per rankas, iš anksto nežinant, kam pateks. Šiuo atveju platintojas pats turėjo rūpintis, kad neįkliūtų okupacinei valdžiai. Laikraštis buvo spausdinamas 10 000 egzempliorių tiražu ir įvairiais būdais dauginamas apskričių centruose. Pvz., Alytuje „Į laisvę“ buvo išleidžiamas spaustuovės šriftu [42], kitose vietose dauginamas rotatoriumi. Galima manyti, kad iš tikrųjų šio leidinio tiražas būdavo padvigubinamas ar net patrigubinamas. A. Valiukėnas savo Penktajame pranešime (1943.IV.16) kalba apie „Į laisvę“ 30 000 tiražą [43].

„Į laisvę“ platinimui buvo plačiai naudojami įvairių organizacijų tarnybiniai tinklai. Veterinarijos akademijos ekspeditorius Sakalas laikraščiu platinti naudojo veterinarijos vaistinių tinklą [44], pats Matas Martinaitis platinimui naudojo žemėtvarkos tarnybos tinklą [45]. Buvo panaudoti ir LF karinės organizacijos „Kęstutis“ ryšiai, mokesčių inspekcijų tinklas, rajonų kooperatyvų sąjungos ir kiti tarnybiniai tinklai.

E. Pašakinskas laikraščius gaudavo iš P. Malinausko. Dirbdamas Finansų ministerijos Mokesčių departa-

■ Praeitis ir dabartis

mente laikraščiais aprūpindavo savo bendradarbius – mokesčių inspektorių, finansų valdybą, per vieną iš direktorių (L. Krumplį) aprūpindavo „Lietūkio“ tinklą, o pasitaikius progai keliasdešimt egzempliorių „Į Laisvę“ perdavė į Berlyną [46].

Linkuvoje E. Pašakinskas laikraštį perduodavo mokytojams K. Dineikai, L. Kentrai, valsčiaus sekretoriui Povilui Vyskupaičiui ir agronomui Juozui Navakui, kurie šį ir kitus laikraščius padaugindavo ir platindavo Linkuvos ir Pašvitinio valsčiuose. P. Vyskupaitis laikraščius perrašinėdavo rašomąja mašinėle, o šapirografu padauginavo po keliasdešimt egzempliorių. Vėliau E. Pašakinskas jiems perdavė K. Gasparavičiaus dovanotą hektografą. P. Vyskupaitis spaudą daugiausia gaudavo iš Šiaulių apskrities viršininko įstaigoje dirbusio Vinciūno.

Pagal gautą iš J. Navako informaciją „Į laisvę“ leidinyje buvo paskelbta apie Pašvitinio viršaitį, kuris persistengė spausdamas ūkininkus pristatyti pyliavas. Po to viršaitis pasitaisė. „Į laisvę“ leidiniui aukas rinko Šiaulių ir Panevėžio dvasininkai – tėvas Jonas Paukštys ir kt. [47].

Vilniuje pagrindinės spaudos platinimą organizavo studentai ateitininkai. Vladas Šinkūnas teigia, kad jis Julius Kakariekos nurodymu kelis kartus buvo nuvažiavęs spaudos paimti iš Kauno, pradžioje *Vaišnio* slapyvarde, o vėliau – *Sakalo* slapyvarde. Kiekvieną kartą gaudavo 500 egzempliorių „Į Laisvę“ ir 10 egz. „Lietuvių fronto biulete-

nio“. Ant paketų buvo užrašoma Gebietskomisariato inspektoriaus Kupce pavadė. Paketus V. Šinkūnas perduodavo J. Kakariekai [48].

Matas Banionis, studijuodamas Šiaulių prekybos institute, buvo suorganizavęs LF grupę tarp šio instituto studentų. Pogrindinius LF leidinius jis dažniausiai gaudavo iš B. Stasiukaičio ar P. Žukausako ir veždavo į Šiaulius [49].

Tiriant Lietuvių fronte dalyvavusių žmonių antinacinę veiklą galima pastebėti, kad vienas iš dalyvio veiklos požymių buvo pagrindinės spaudos, būtent „Į laisvę“, platinimas, vidaus informacijos rinkimas ir rėmimas lėšomis.

Kaune spausdinamas „Į laisvę“ iš spaustuvės būdavo perduodamas į keliolika ekspedicijos punktų. Vienas toks ekspedicinis punktas buvo Radastų gatvėje. Ten gyveno Vytautas Svilas, vienas iš svarbesnių ekspeditorių. P. Malinauskas pasakojo tokį nuotykį, susijusį su V. Svilu. Išspausdinus eilinį numerį (tai buvo gal 1944 m. pradžioje), P. Malinauskas, susikroves kelis šimtus egzempliorių naujai išspausdinto leidinio į lagaminėlį, nunešė juos pas Svilą, o ten jau buvo pasala... Žandarai atidarė lagaminėlį – pagrindžio spauda! Vienas iš žandarų bėgo skambinti telefonu, o kitas grasindamas pistoletu liepė jiems sėsti. Svilas spyrė žandarui į tarpukojį, šoko per langą, ir jie pabėgo [50]. Žandarai, nors ir ginkluoti, buvo jau pagyvenę žmonės.

■ Praeitis ir dabartis

S. Pancerna, bendravęs su P. Gailūnu, prisimena, kaip pabėgus V. Svilui Gailūnas ieškojo jam vietos apsigyventi ir paprašė S. Pancernos sužinoti, ar prof. Sideravičius, kuris gyveno Vilijampolėje, sutiktų Svilą apgyvendinti. V. Svilas ten apsigyveno [51].

Užsienio ryšiai

Jau nuo pat sovietų ir nacių okupacijos pradžios užsienio ryšių pagrindiniu mazgu tapo Berlynas. Čia susirinko pasitraukusieji ar pabėgusieji į Vokietiją žurnalistai ir įvairūs kultūros ir politikos veikėjai. Po Sukilimo ir Laikinosios Vyriausybės nusišalinimo susidarė glaudūs santykiai tarp LF ir Lietuvos atstovo Berlyne plk. K. Škirpos ir jo aplinkos, nepaisant to, kad anksčiau K. Škirpa buvo laikomas kairiųjų politinių pažiūrų. Čia kaip žurnalistas dirbo Julijonas Būtėnas, taip pat A. Valiukevičius. Dalyvaudami tarptautiniame žurnalistų klube, jie bendravo ir su užsienio spaudos atstovais, ir su užsienio kraštų diplomatais bei Lietuvos diplomatais užsienio kraštuose – JAV, Šveicarijoje ir kitur [52].

Be žurnalistų, į Berlyną legaliai vykdavo kai kurių lietuviškų įstaigų tarnautojai, mokslo darbuotojai, tad per juos iš Berlyno reguliariai buvo perduodama įvairi informacinė medžiaga, naudojama politinei informacijai ir politiniams sprendimams. Tais pačiais kanalais, dažniausiai per plk. K. Škirpą ir jo aplinkos žmones buvo perduodama LF medžiaga apie padėtį Lietu-

voje. Per lietuvių diplomatus ar užsienio žurnalistus ji būdavo paskleidžiama pasaulyje.

Apie tokią kelionę 1943 m. mini J. Kazickas, kuris pakeliui į Insbruką, kur buvo pasiūstas miesto ūkio reikalais, perdavė svarbią LF informaciją Berlyne, o vėliau Vienoje susitiko su ten tuo metu buvusiais LF vadovais Leonu Prapuolenu ir P. Padaliu [53].

Įvairiais kanalais, taip pat per studentų organizacijas, buvo palaikomi kontaktai su Latvijos organizacijomis, siekiant vieningų akcijų prieš vokiečių kėslus.

Mažiau žinomi ryšiai su Gudijos ir Ukrainos nepriklausomybės siekusių judėjimų dalyviais.

Žinoma taip pat apie LF pastangas užmegzti ryšius su Lenkijos *Armijos krajevios* politine vadovybe. Šiam tikslui J. Kazickas buvo pasiūstas į Varšuvą [54].

Specialūs ryšiai

Specialiais ryšiais vadiname radijo telegrafu ir radijo siųstuvais palaikomus ryšius. Tam buvo naudojama dar Lietuvių aktyvistų fronto veiklos metu naudoti, taip pat ir vėliau R. Šato bei B. Kontrimo pagaminti radijo ir radijo telegrafo siųstuvai. Lietuvių fronto radijo stotis „Žalgiris“ buvo naudojama taip pat ir VLIK'o struktūroje. Kadangi transliacija buvo susijusi su siųstuvo perdislokacija, saugantis gestapo užpelengavimo, tai operacijos su siųstuvu buvo pavestos V. Šuo-

■ Praeitis ir dabartis

piui, kuris, pasitelkęs A. Grauzdę ir J. Rudoką, rūpinosi ir ryšio palaiky-

mu. Vėliau ši radijo stotis buvo pavadinta „Laisvos Lietuvos radio“ [55].

Šaltiniai

1. LYA, f. K-1, b.b. 27355/3, t. VIII, p. 8.
2. Ten pat, p. 10.
3. Op. cit., t. III, p. 350.
4. LYA, f. K-1, b.b. 2891/3, t. I, p. 76.
5. Ten pat, p. 171.
6. Ten pat, p. 172.
7. Pokalbis su A. Damušiu, 2000 m. rugsėjo 5 d. Asmeninis M. Bloznelio archyvas (AMBA).
8. Ten pat.
9. LYA, f. K-1, b.b. 2891/3, t. I, p. 173.
10. LYA, f. K-1, b.b. 27355/3, t. VIII, p. 11.
11. Pokalbis su A. Strabuliu, AMBA.
12. Pokalbis su A. Damušiu 2000 m. rugsėjo 5 d., AMBA.
13. Pokalbis su A. Bendinsku, AMBA.
14. Pokalbis su J. Prapuoleniu, AMBA.
15. Pokalbis su E. Pašakinsku, AMBA.
16. Lietuvių sąjūdis. Kauno istorijos metraštis, VDU, Kaunas, t. 6 (spaudoje).
17. A. Damušis. Lithuania against Soviet and Nazi Aggression, JAV, 1998, p. 179–182.
18. Pokalbis su E. Pašakinsku, AMBA.
19. Pokalbis su J. Prapuoleniu, AMBA.
20. A. Damušis, op. cit. p. 174.
21. LYA, f. K-1, b.b. 27355/3, t. IV, p. 40.
22. Ten pat, p. 41.
23. Ten pat, p. 43.
24. Ten pat, p. 61.
25. LYA, f. K-1, b.b. 27355/3, t. VII, p. 321–329.
26. Op. cit., t. IV, p. 63–64.
27. Ten pat, p. 65.
28. Pokalbis su A. Damušiu, AMBA.
29. LYA, f. K-1, op. cit., t. III, p. 62–63.
30. Ten pat, p. 66.
31. Op. cit., t. IV, p. 158–159.
32. Ten pat, p. 159.
33. Pokalbis su A. Strabuliu, 1998 m. rugsėjo 2 d., AMBA.
34. LYA, f. K-1, b.b. 27355/3, t. IV, p. 77.
35. Ten pat, p. 78.
36. Pokalbis telefonu iš Gotlando su Jonu Pajauju 1999 m. rugpiūčio 18 d., AMBA.
37. Pokalbis su Juozu Prapuoleniu 1998 m. rugsėjo 3 d., AMBA.
38. LYA, f. .3377, ap. 58, b. 268, p. 66.
39. Pokalbis su J. Pajauju 1998 m. rugpjūčio 12d., AMBA.
40. Pokalbis su Jonu Antanaičiu 1998 m. gruodžio 11 d., AMBA.
41. „Į laisvę“, 2002, Nr. 138(175), p. 51.
42. Pokalbis su Jonu Pajauju, 1998, AMBA.
43. M. Treinys. „Gyvenimas – meteoros skrydis“. Medlitas, Kaunas, 2003, p. 402.
44. Pokalbis su S. Pancerna, AMBA.
45. M. Martinaičio pasakojimo įrašas, AMBA.
46. Pokalbis su E. Pašakinsku, 2001, AMBA.
47. Ten pat.
48. LYA, f. K-1, b.b. 8945/3, t. 3, p. 187–190.
49. Pokalbis su M. Banioniu 1998 m. lapkričio 6 d., AMBA.
50. Pokalbis su J. Pajauju, 1998, AMBA.
51. Pokalbis su Stasiu Pancerna, 1999 m. liepos 26 d., AMBA.
52. Pokalbis su A. Strabuliu, AMBA.
53. „Į laisvę“, Nr. 136(173), Kaunas, 2002, p. 50.
54. Ten pat, p. 52.
55. A. Damušis, op. cit., p. 174.

Lietuviška spauda Austrijoje

(1945–1948 m.)

Henrikas Kudreikis

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, 1945 m. Austrijoje buvo apie 3000 lietuvių, daugiausia pabėgėlių ir išvežtųjų darbams. Prie jų reikia pridėti per 500 vadinamųjų karo aviacijos (Luftwaffe) talkininkų, tarnavusių įvairiuose Austrijos kariniuose aerodromuose. Tie, kurie nespėjo pakeisti karinių uniformų į civilinius drabužius (tokių buvo mažuma), atsidūrė anglų ar amerikiečių belaisvių stovyklose. Iš jų tik keli užsiregistravo sovietų repatriacijos komisijose ir grįžo Lietuvon. Iš belaisvių stovyklų vokiečius ir austrus paleido gana greitai, bet lietuviai ir kiti pabaltiečiai jose išbuvo beveik dvejus metus. Jie buvo priversti dirbti įvairius darbus kalnų statybose; maistas ir gyvenimo sąlygos buvo blogos. Keletas lietuvių net mirė džiova.

Bet gudresnieji surado progos pabėgti ir atsidūrė lietuvių stovyklose. Čia lietuviai jiems davė civilinius drabužius. (Salzburgo–Glaserbacho

kapelionas kun. Pijus Brazauskas pabėgėliams atidavė visus iš Lietuvos atsivežtus civilinius drabužius.)

1945 metų pabaigoje Austrijoje buvo įkurtos dvi pagrindinės lietuvių (ir kitų pabaltiečių) stovyklos: Riede, prie Linzo, ir Glaserbache, prie Salzburgo. Daugelis apsibuvo mažesnėse vietovėse, dalis per sieną išdūmė į Bavariją. Lietuvon grįžo ne daugiau kaip pora tuzinų, dauguma prievarta išvežtieji ir Vienon atvežtos seniausios pasaulio profesijos moterys. Dalis jų pasirodė Riedo ir Glaserbacho stovyklose.

Salzburgo–Glaserbacho stovykla buvo įkurta šalia kalno, buvusioje rusų karo belaisvių stovykloje, mediniuose barakuose. Ant kalno stovėjo naujutėlės ypač gražios buvusios SS kalnų šaulių kareivinės, kurias, aišku, užėmė amerikiečių kariai. Gudresnieji lietuviai greitai čia susirado darbus, daug jų tapo vairuotojais. Kai kurie parsinešdavo maisto ir sušelpdavo

■ Praeitis ir dabartis

stovykloje pusiau badaujančius tautiečius. Lietuviai užėmė du didžiausius barakus: viename apsigyveno inteligentai, kitame – buvę kareiviai ir išvežtieji darbininkai, tarp jų gyveno ir vienas kitas inteligentas.

Salzburgo–Glaserbacho stovykloje jau 1945 m. visuomeninis gyvenimas šiek tiek pajudėjo. Be gana anksti įsteigto Lietuvių komiteto, atsirado Raudonasis Kryžius. Kurie turėjo gimnazijos baigimo atestatus ar išlaikę stojamuosius egzaminus, įstojo į Graco, Insbruko ir Salzburgo katalikų universitetus, į Mozarteumą. Buvo sukurtas choras, meno ansamblis, styginis kvartetas, įsteigti vairuotojų ir anglų kalbos kursai.

Stovykloje turėjome du rašytojus – Vincą Krėvę ir Česlovą Grincevičių. Įsteigiamas spaudos kolektyvas, garbės pirmininkas buvo Vincas Krėvė. Kolektyvo nariai: Česlovas Grincevičius, dr. Vytautas A. Dambra, dr. Antanas Skėrys, Adolfas Markelis, Jonas Prakapas ir Mečys Šaltenis. Pastarasis kartu su manimi stoji į Salzburgo katalikų universitetą, bet paskaitose mes jo beveik nematėme. Iš kažkur jis atsinešdavo „Tiesą“ ir kitus bolševikinius laikraščius. Vieną dieną M. Šaltenis dingo kaip į vandenį. Iš jo kambario draugų sužinojome, kad jo artimas giminaitis tapo Sovietų Sąjungos didvyriu ir apdovanotas Lenino ordinu. Tai ir buvo jo grįžimo į Lietuvą priežastis. Redakcijos kolektyve jis mašinėle spausdindavo mano

redaguojamas „Dienos žinias“. Kartą pirmame puslapyje iš teksto išėmė vieną raidę (ar tyčia, ar tai buvo korektūros klaida?), už tai turėjau smarkiai rausti ir aiškintis vyresniems savo kolegoms Č. Grincevičiui ir V. Dambravai. Mano prestižas smarkiai krito žemyn.

Pagrindinį stovyklos laikraštį „Mūsų žinios“ išleisdavome kas antrą savaitę. Vyr. redaktorius buvo Česlovas Grincevičius. Rašydavo visi kolektyvo nariai. Apie meno reikalus parašydavo dailininkai A. ir A. Tamošaičiai ir dr. A. Vorobjovas. Spaudos kolektyvas rengdavo susirinkimus, kuriuose dalyvaudavo ir mūsų garbės pirmininkas rašytojas Vincas Krėvė. Jis papasakodavo vieną kitą atsitikimą iš to meto, kai dalyvavo Lietuvos Liaudies vyriausybėje. Šių įdomių dalykų negalėdavome spausdinti, nes amerikiečių cenzūra buvo užčiaupusi mūsų lūpas. Nė žodžio prieš Amerikos sąjungininką Staliną!

Porą metų redagavau stovyklos dienraštėlį „Dienos žinios“. Kasdien imdavo ūpas ką nors brūkštelėti prieš sovietus. Rasdavome pakankamai antisovietinių žinių šveicarų ar anglų, kartais ir amerikiečių laikraščiuose, bet mums tai buvo tabu. Kiekvieną mūsų spaudinį reikėjo nešti į stovyklos vadovybės įstaigą. Mane dėl poros sakinių gerokai pagąsdino, žadėjo laikraštėlį uždaryti.

Priešpiet klausydavau paskaitų universitete, po pietų dirbau amerikie-

■ Praeitis ir dabartis

čių drabužių sandėlyje, vakare – prie „Dienos žinių“. Pas amerikiečius dirbantys tautiečiai laikraštėlio leidėją prisimindavo ir kartais parnešdavo bulvių košės. Retkarčiais joje rasdavau vieną kitą spigutį.

Šeštadienio laidai pridėdavau humoro priedą. Anglišku anekdotų parūpindavo Česlovas Grincevičius. Patraukdavom per dantį įvairius veikėjus, pareigūnus, spausdindavom pasakojimus apie įvairius atsitikimus. Kartą paliečiau vadinamojo tamsiojo barako gyventojus. Jiems nepatiko, grasino „išdulkysią man skudurus“. Palikau juos ramybėje, išskyrus kanalizacijos prižiūrėtoją G., pasivadinusį inžinieriumi. Jis mėgo humoro puslapy matyti savo pavardę ir kartą jos neradęs trenkė laikraštėlį į kampa. Ponas G. emigravo Brazilijon.

Rašytojo Č. Grincevičiaus iniciatyva buvo išleisti du literatūros žurnalo „Tėvynėn“ numeriai. Rašė tie patys spaudos kolektyvo nariai. Iš Vokietijos lietuviška spauda mūsų nepasiekdavo. Tai vėl dėl tos amerikiečių kvailos cenzūros.

Visa Salzbargo–Glaserbacho spauda pasiekdavo Riedo stovyklos ir mažesnių vietovių lietuvių. Mūsų spau-

dą mielai platindavo karo kapelionas Tėvas Tomas Žiūraitis OP. Jis turėjo motociklą, galėjo aplankyti stovyklas ir net pavienius lietuvius.

Dar 1947 metais tebeveikė amerikiečių spaudos cenzūra. Vasaros viduryje prieš išvykdamas Kanadon, pririnkęs antisovietišku straipsnių iš šveicarų ir anglų spaudos, taip pat apie Lietuvą, išleidau žurnaliuką „Apžvalga“. Kad nenukentėtų kiti žurnalistai, atsakomuojau redaktoriumi pasirašiau aš pats. Žurnalą prašiau paleisti viešumon tik tada, kai įsėsiu į traukinį Kanadon. Taip ir buvo padaryta. Vieną egzempliorių turiu ir dabar. Jei būtų įdomus kuriam nors archyviui, galėčiau padovanoti.

Iš mūsų spaudos kolektyvo narių, atrodo, dar gyvuojame tik du: dr. V. A. Dambava ir aš.

Vieną sceną, kuri, atrodo, susijusi su spauda, mačiau savo akimis. Barake, netoli rašytojo Krėvės durų, mušėsi du vyrai. Krėvė atidarė duris ir jiems kažką suriko. Mažesnysis mušė, ka jau taikėsi Krėvę sumušti, bet ant-rasis, buvęs kariuomenės puskarininkis, griebė savo partnerį už plaukų ir suriko: „Palik tą senį ramybėje, jis baidas rašinėja“.

Iš žurnalo „Į laisvę“ istorijos

Albertas Ruzgas

Jau per 60 metų, kai gyvuoja žurnalas „Į laisvę“. Per tą ilgą leidimo laiką jis patyrė nemažai pakitimų. Buvo svarbių pakitimų jau leidimo pradžioje: 1941–1942 metais jis ėjo legaliai, o 1943–1944 metais – jau pogrindyje; 1941–1944 metais ėjo kaip laikraštis.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo hitlerinės Vokietijos ir sovietinės Rusijos karas. Savo ruožtu kitą dieną, birželio 23-iają, Lietuvoje prasidėjo antibolševikinis sukilimas. Nuo pirmųjų sukilimo dienų spaudos ir propagandos reikalais rūpinosi Antanas Strabulis ir Petras Gailiūnas, dirbę sukilimo vado Leono Prapuolenio štabe Kaune. Jų rūpesčiu Kaune ir buvo pradėtas leisti dienraštis aktualiu pavadinimu „Į laisvę“.

Redakcijos sekretoriumi dirbo pedagogas Jonas Virbickas; iš pradžių jis faktiškai ir redagavo, davė dienraščiui patriotinę kryptį. Beje, parengtą pirmąjį numerį rengėjai buvo pavadinę „Laisvė“. Virbickas nunešė tą numerį Laikinosios vyriausybės pirmininkui J. Ambrazevičiui aprobuoti. Tada Ambrazevičius ištaisė romantišką pavadinimą „Laisvė“ į realų „Į laisvę“. Ambrazevi-

čius pasakęs Virbickui, kad laisvės dar nėra, o tik esąs tautos ėjimas į laisvę. Kaip tai buvo įžvalgu!

Pirmasis „Į laisvę“ numeris išėjo 1941 m. birželio 24 d. Kiek vėliau laikraštį redagavo žurnalistas Julijonas Būtėnas. O nuo 1942 metų pavasario Būtėnas dirbo dienraščiui „Į laisvę“ korespondentu Berlyne ir kurį laiką dar ten gyveno, kai šis laikraštis jau buvo uždarytas. Redakcijoje įvairiu laiku dirbo Aleksandras Merkelis, Albinas Vaitkus (Marius Katiliškis), Leonas Narbutas, Juozas Rimas, Stasys Selėnas, Vincas Rygertas, Balys Dundulis. Buvo spausdinamas „Žaibo“ spaustuvėje Kaune. Spaustuve ir redakciją saugojo Broniaus Stasiukaičio vadovaujamas sukilėlių specialus dalinys.

Dienraščio simbolinis pavadinimas „Į laisvę“ atitiko tą padėtį, kai buvo kovoje dėl tautos laisvės. Toks laikraščio pavadinimas liko tol, kol jis ėjo – iki 1942 metų pabaigos. Taigi ir hitlermečiu pavadinimas kvietė į kovą dėl laisvės. Pradžioje jį leido sukilimo iniciatorius ir vadovas – Lietuvos aktyvistų frontas (LAF). Laikraščio tiražas 1941 metais buvo pasiekęs

■ Praeitis ir dabartis

fantastinį 200 000 egzempliorių tiražą. Pažymėtina, kad iš dienraščio gaunamo pelno buvo skiriamos studentams stipendijos. Pinigus toms stipendijoms skirstė LAF'o organizacijos specialus komitetas.

Ostlandą, taigi ir Lietuvą, hitlerininkai laikė Vokietijos kolonizacine erdve, teritorija. Jie laikė save okupuotų šalių šeiminkais ir vis riboję jų žmonių savarankiškumą, reikalavo paklusnumo. Netrukus prieš LAF'ą ir jo laikraštį prasidėjo įvairios gestapo intrigos ir provokacijos, pasibaigusios (1941 m. rugsėjo 22 d.) tos organizacijos uždarymu. Todėl ir „Į laisvę“ leidėjas privalėjo būti kitas.

Toliau leido jau „Spaudos žodžio“ bendrovė, kuriai vadovavo pedagogas ir žurnalistas Kazys Bauba. Nuo LAF'o uždarymo dienos jis ir tapo šio laikraščio redaktoriumi. 1943 metų kovo mėnesį hitlerininkai Baubą suėmė ir tų pačių metų gegužės 14 d. Štuthof'o koncentracijos stovykloje nužudė.

1941 metais šiame dienraštyje buvo išspausdinti sensacingi Lietuvos pulkininko Jono Petruičio atsiminimai iš gulago „Kaip jie mus sušaudė“ (1942 m. išėjo atskira knyga, o 1943 m. išleista pakartotinai). 1942 metais dienraštis išspausdino agronomo ir mokytojo Andriaus Valucko

Į LAISVĘ

№ 9
1943.V.25

AR IR LIETUVIAI TERORIZUOS?

Via įsifas voliečiai grobia Lietuvos kraują, laisvę ir šeimą. Nuo savanorių į baltarusius, darbo prievolas, mobilizacijos 1919 - 24 m. gimusių, karininkų registracijos naujo iki gydymo po namus, galybės ir baitybos. Kai visais via nepaveiksimi ir jaunimas atkakliai nestoja, propagandą išplėtojo šeimės tikio tarėjai, o pirmasis tarėjai nuskyrė apskr. viršininkams ir burmeisterams pristatyti tam tikrą karininkų skaičių. Telefonograma įsakė nestojanti jaunimą gaudyti su pofoja „primitivištosios šeimoms numatyti, bus žemes ir pasandoti vienas kitas priemones, kurios tam bus reikalingos. Nestojusiems ir jų šeimoms bus taikomos ir pastutintis priemonės - sūdimai, nelaiminiai nuo tiky ir konfiskavimai kito turto“.

P. Kubiliūnas sapnais, kad tokia telefonograma laisvę darbo prievolas pavartys, kas nestojusiems buvo sumaryta kalėjimo laisvė. Potvarkis vedoda teisės grąsti į kalėjimą nestojusioje šeimai ar konfiskuoti jo turį. Napsais, kad jo siūlomose priemonės pralaba ir bolsivikiškas. Ką gi... jis yra

(Štai kur pagrindas tydamas ir nacionalkodietams bendradarbiauti). Vokiečiai išspausdina: jei pašimus šeimą, priklaitys laikomasis, bus ženkias, kad priemonės gam ir toliau variočina. Bet kita pusė blogesni: jėga šeimą patidris į savo kalėjimą ar šeimimą kaip į auką bus irams tautes sietoms. Kad jaunimo daugiau būtų, tai reiktis susodinti į kalėjimus kalasodim tikrasčių šeimų. O kaip tada bus su tikais? Repatriantai apdirbt Repatriantai per tiek laiko via tiek nepajęgs įsigyventi ir senais įsigyvent dar atveidžiami nuo tikinės prievolas karo reikalams... Nekasais visis fronto apyvėmas.

Represijos prieš šeimą - teroro, gaidinimo priemonės. Bet ji taip pat siekias parėti visa propagandosa sukurti patidrisčių angliu, kad jie terorizuos civilinius gyventojus. Anglij dar gaktų teisintis, kad jie siūmoka vokiečiams už Londoną. Bet ką piktoto vokiečiams padarė lietuvų seneliai ir moterys, kad juos terorizuos? Piktinasi vokiečiai, kad Amerikos valdžia sveltinatalis bū-

Pagrindinio „Į laisvę“ laikraščio faksimilė (1943 m.)

atsiminimus „Kolektyvinė tironija“ apie dienas, praleistas bolševikų kalinėjime Kaune pirmuoju sovietmečiu (1943 m. išėjo ir atskira knyga). Taip pat 1942 metais išspausdino buvusių Liaudies seimo deputatų Vinco Krėvės, Antano Garmaus, Prano Mickaus ir Jurgio Glušauskos antisovietinius pranešimus.

Hitlerininkams nepatiko šio dienraščio pavadinimas, išreiškiantis laisvės siekį, nepatiko ir nepaklusnūs jo redaktoriai, ginantys lietuvių tautos interesus. Todėl vokiečiai tyčia sumažino dienraščiu popieriaus limitą, dėl to tiražas nukrito iki 100 000 egzempliorių. Rudieji okupantai norėjo, kad dienraštis „Į laisvę“ remtų jų politiką, tačiau priešingai – įžvelgė, kad šis laikraštis skleidžia antihitlerines nuotaikas, užmaskuotą nepasitenkinimą, tylių protestą. Okupacinė administracija, cenzoriai vis labiau dėl to niršo. Labiausiai buvo puolamas, koneveikiamas J. Virbickas, net vadinamas *judisches Schwein* (žydiška kiaulė). Mat Virbickas sulaukė, neleido išspausdinti kai kurių vokiečių pakištų straipsnių. Jam grėsė areštas, todėl dar gerokai iki dienraščio uždarymo jis pasislėpė. Paskutinis laikraščio „Į laisvę“ numeris išėjo 1942 m. gruodžio 31 d. Joną Virbicką 1946 metais nukankino Vilniuje čekistai.

Dienraščio „Į laisvę“ uždarymas buvo akibrokštas lietuvių rezistencijai. Todėl lietuviai atsakė naciams irgi akibrokštu: nuo 1943 metų pra-

džios ėmė leisti pogrindyje laikraštėlių „Į laisvę“ uždarytojo dienraščio pavadinimu (demonstratyvu!). Priešingai vokiečių norams, dienraščio uždarymas sustiprino lietuvių ir vokiečių priešpriešą, sustiprino lietuvių rezistencines nuotaikas.

Nelegalusis „Į laisvę“ buvo vienas iš trijų pagrindinių antinacinės rezistencijos laikraštėlių (kiti du – „Laisvės kovotojas“ ir „Nepriklausoma Lietuva“). Ėjo Kaune. Leido Lietuvių aktyvistų frontas. Iš viso išėjo 35 numeriai. Literatūroje yra paplitęs teiginys, kad 1944 metais išėjęs paskutinis – 11(34) numeris.

Iš tikrųjų pirmasis jo numeris buvo pažymėtas 1943 m. sausio 15 d., o paskutinis (Nr. 12(35)) – 1944 m. liepos 2 d. datomis. 1943 m. išėjo 23 numeriai, o 1944 m. – 12. Kai kurie numeriai išėjo kaip ekstra laidos: 1943 04 08 (be numerio), 1943 06 12 (Nr. 11), 1943 08 14 (Nr. 16), 1944 02 16 (Nr.3(26)), 1944 04 03 (Nr. 6(29)).

Redagavo Antanas Strabulis (daugiausia), 1939–1940 m. „Židinio“ žurnalo techninis redaktorius. Kai kuriuos numerius yra redagavęs Jonas Virbickas, pedagogas Petras Paulaitis, pedagogas ir žurnalistas Kazys Bauba. Vedamuosius, programinius straipsnius rašė vyriausiasis redaktorius Juozas Ambrazevičius (Brazaitis). Laikraštėlio informatoriai sistemingai klausydavosi užsienio radijo laidų. Buvusi Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Spaudos biuro direktorė Magdalena Avie-

tėnaitė klausydavosi radijo anglų ir prancūzų kalbomis (ypač sekdamo Turkijos ir Šveicarijos radiją), o poetas ir publicistas kunigas Antanas Šmulskštys (spaudos sl. Paparonis) – rusų ir lenkų kalbomis (jie stengdavosi svarbesnes žinias išiminti ir žodžiu perduodavo jas redaktoriui). Naudodamasis Avietėnaitės ir Šmulskščio bei savo surinkta informacija, A. Strabulis (jis pats klausydavosi radijo vokiečių kalba) rašydavo tarptautinės politikos apžvalgas. Laikraštelyje bendradarbiavo filosofas Antanas Maceina, poetas Kostas Bajerčius, žurnalistas Julijonas Būtėnas (irgi rašė tarptautinės politikos apžvalgas), inžinierius Antanas Šapalas ir kiti.

Pirmasis numeris išspausdintas privačiame Jono Rimkevičiaus bute, o visi kiti – slaptoje spaustuvėje. Ji buvo įrengta pagrindininko Kazimiero Grigalevičiaus kosmetikos prekių parduotuvės „Arona“ (dabar Vilniaus g. 15) rūsyje, į kurią buvo galima patekti iš tos parduotuvės sandėlio, maskavimo tikslais užkrauto daugybe dėžių dėželių. Spausdinimo mašiną nugvelbė ir atgabeno iš „Žaibo“ spaustuvės nenaudojamų mašinų sandėlio tos spaustuvės administratorius Vladislavas Telksnys. Mašiną sumontavo ir paruošė darbui žurnalistas Juozas Gražys, jis ir vadovavo spaustuvei bei spausdinimui. Jam talkino K. Grigalevičius, Povilas Malinauskas, V. Telksnys, Aleksandras Sakas, Bronius Stasiukaitis ir kiti.

Popierių, dažus, suredaguotus rankraščius spaustuvėn atnešdavo P. Malinauskas, jis paimdavo platinti ir visą laikraštėlio tiražą. Ryšininkas su LAF vadovybe buvo studentas Kazys Ambrozaitis. Tiražas priklausė nuo turimo popieriaus: pradžioje buvo 1200 egz., vėliau – dažniausiai 5000–6000 egz. Kurie ne kurie numeriai išėjo ir 10 000–12 000 egz. tiražu. Šioje spaustuvėje buvo išspausdinti taip pat pagrindinio laikraštėlio „Lietuvos Judas“ du numeriai ir „Pogrindžio kuntaplio“ trys numeriai.

Platintas visoje Lietuvoje. Vyriausiasis ekspeditorius buvo Vytautas Svilas. Provincijoje jo tiražas gerokai išaugdavo, nes buvo multiplikuojamas (Utenoje, Telšiuose, Marijampolėje ir kitur) rotaroriumi, šapirografu ir kitomis dauginimo priemonėmis. Laikraštėlis buvo siuntinėjamas gestapui, generaliniam komisarui A. von Rentelnui, vokiečių generolui Emiliui Justui. Vienas kitas numeris vingiuotais keliais yra patekęs net į Kauno kalėjimą. Kelis egzempliorius dėdavo į sviestą ir siųsdavo Julijonui Būtėnui į Berlyną. Būtėnas turėjo Berlyne gerus ryšius su turkų ir švedų diplomatais, todėl laikraštėlį perduodavo jiems. Taip laikraštėlis diplomatiniais paštų pasiekdavo Vakarų.

1948 m. jo leidimas atgaivintas Vokietijoje (išėjo trys numeriai), o nuo 1953 m. gruodžio 1 d. buvo leidžiamas JAV kaip trimėnesinis žurnalas. 2000 metų pabaigoje jo redakcija perkelta į Vilnių.

Į laisvę fondas ir pilnutinė demokratija

Kazys Ambrozaitis

Apie Į laisvę fondo organizaciją jau kalbėjome keletą kartų, prieš trejetą metų minėjome jos 40 metų sukaktį. Nesikartojant šiandien man organizatorių uždėta pareiga kalbėti apie to fondo demokratines ir moralines vertybes. Būtų nuobodus mostas žengti 43 metus atgalios ir analizuoti jo įsikūrimo istoriją. Tačiau priminti to laikotarpio įsikūrimo aplinkybes ir to laikotarpio tikslus gal ir vertėtų. Iš to gal norėtume pasimokyti, kaip ir ką galėjome padaryti geriau ir, pagal šių studijų bendrą temą, kokia būtų pamoka šiai dienai ir ateičiai. Per 43 metus yra nemažai padaryta, todėl mėginasiu trumpai sustoti prie keleto istorinių momentų ir varlės šuoliu peršokti nuo vieno momento prie kito.

Truko 10 metų, kol sovietai, antrą kartą okupavę Lietuvą, negirdėtai žiauriais priemonėmis nutildė aktyvią lietuvių rezistenciją, mūsų partizanų ginkluotą pasipriešinimą. Minint tą dešimtmetį 1954 metų pavasarį New Yorke prof. J. Brazaitis kalbėjo mums apie demokratiją, kurią to meto Europos diktatoriai reikalavo pamiršti. Po

pasaulį išsklaidytiems lietuviams jis priminė išnaudoti laiką ir mokytis demokratijos, kuri mums reikalinga sugrįžus į Tėvynę. Tame minėjime krikščioniškai paprastai aiškino: „*Turime laiko susigyventi su tomis demokratinės dvasios dorybėmis, kurios palengvina visuomeninį gyvenimą, t. y. – reikalavimu taikyti pareigas ir teises kitam tas pačias, kaip ir sau; ir suvokimu, kad žmonių tarpusavio sugyvenimą daugiausia lemia nerašyta konstitucija, kuri yra žmogaus elgesyje ir darbuose, o ne susitarimų ir įstatymų kodeksuose*“. Tai paprasčiausias man girdėtas demokratijos aptarimas.

Kitas dešimtmetis buvo pats juodžiausias okupuotai Lietuvai ir labiausiai beviltiškas išėivijai. Išblaškyti lietuviai numetė sugrįžimui dar laikomus bagažus ir pradėjo įsikurti svetimose žemėse. Nebuvo kuo Lietuvoje naikinamą tautą paguosti ir duoti vilčių. Besikuriant svetimose šalyse atsirado pavojus net šeimoms nutautėti. Tremtyje Vakaruose susikūrusios laisvinimo organizacijos beldėsi į senatorių ir valdžios duris, pranešdamos apie Lietu-

■ Praeitis ir dabartis

vos nelaimę ir reikalaujamos laisvės, bet ir tie buvo bejėgiai mums padėti.

Mažuma didžiausios rezistencinės–antinacinės organizacijos LF narių, nubyrėję į Vakarų ir perėję tremtinių stovyklas, išėivijoje susiorganizavo į LFB ir 1953 metais New Yorke pradėjo leisti to paties pagrindžio vardo žurnalą „Į laisvę“, kurio redaktorius buvo prof. Juozas Brazaitis, jo redakciniame kolektyve buvo ir dr. J. Kazickas. Savo pirmojo numerio dedikacijoje paskelbė ir žurnalo penkių punktų tikslą. Tarp kitų, dedikacijoje randame: „Į laisvę“ atgaivinam dabar laisvoje, turtingoje ir svetingoje Amerikoje, kad palaikytume tremtyje rezistencijos ir budėjimo dvasią – kokią turėjo pirmieji „Į laisvę“ leidėjai, rašytojai, platintojai, dauguma jau savo gyvybę dėl laisvės atidavę. „Į laisvę“ leidžiame, pasiryžę būti ištikimi jiems – ten žuvusiems, žūstantiems ir tebekovojantiems – draugams, pažįstamiems ir nepažįstamiems, bet BROLLAMS“.

Po septynerių metų „Į laisvę“ žurnalą pradėjo redaguoti dr. Vytautas Vardys, tada pradėjęs profesoriauti Viscounsensio universitetuose, dėstė politologiją. V. Vardys tarp bičiulių kėlė reikalą, kad mūsų laisvės šauksmą nebylys pasaulis greičiau išgirs, jeigu mes eisime per universitetus, garsius dėstytojus ir tarptautines organizacijas, tegu jie perduoda mūsų laisvės reikalavimą politikams ir valdžios viršūnėms. Tuo laiku VLIK'as pradėjo

skilti, tarp organizacijų prasidėjo nesutarimai, visuomenė pasidarė priešiška. LFB buvo iškeltas pasiūlymas steigti studijų grupę, kuri paruoštų reikalingas studijas Lietuvos laisvinimo klausimais ir kitus projektus, kad padėtų ir skatintų lietuviybės išlaikymą. Tą visuomenės nerimą sovietai išnaudojo, infiltruodami savo agentus. Apie šias problemas bičiuliai diskutavo savo studijų savaitėse ir priėjo prie išvados, kad tokią grupę (J. Brazaitis, J. Grinius, J. Kazickas, P. Kisielius, V. Naudžius, V. Majauskas, A. Klimas, J. Baužys ir kt.) reikia steigti prie „Į laisvę“ žurnalo. V. Vardžiui ir K. Ambrozaičiui buvo pavesta parengti konkretų planą ir pirmuosius įstatus. Buvo nutarta duoti tą patį žurnalo vardą, kuris jau tapo simboliu ir turėjo savo praeitį. Taip gimė „Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti“, kuris buvo inkorporuotas Illinois valstybėje kaip ne pelno siekianti korporacija, veikianti autonomiškai, bet LFB sudėtyje. Fondas inkorporuotas vardu „American Foundation for Lithuanian Research, Inc.“ Pirmasis fondo pirmininkas nuo 1960 m. buvo dr. V. Vardys, o po pusantrų metų jam persikėlus į Medison, Visc., man teko perimti tas pareigas. Fondo veikla reikėsi pagal „Į laisvę“ žurnalo rezistencinę liniją ir to meto visuomenės poreikius. Fondo nariai dosniai sudėjo aukas, galėjome studijas išleisti žema kaina. Sustiprinti Tėvynės ilgesiui buvo išleista Vytauto Mačernio poezijos knyga. Dr. Vardys rašė Lietuvos lais-

■ Praeitis ir dabartis

vės bylos klausimais tarptautinėje spaudoje ir ragino rašyti kitus akademikus. Pats skaitė paskaitas nacionalinėse profesinėse organizacijose sovietų okupacijos temomis, važinėdamas ir į užsienius – Korėją, Manilą, Tokiją, Miuncheną ir kt. Iškeldamas krikščioniškosios moralės vertybę, fondas išleido dr. Juozo Girniaus „Žmogus be Dievo“. Lietuvybei ir patriotizmui stiprinti fondas išleido J. Girniaus „Tauta ir tautinė ištikimybė“. Ši knyga buvo greitai išpirkta, išversta ir į latvių kalbą. Knyga taikliai palietė jaunas šeimimas, platino Girniaus mestą šūkį – kur mes, ten ir Lietuva.

J. Brazaitis parengė spaudai Daurmanto knygos „Partizanai“ dvi papildytas laidas: viena laida, 1975 metais, dr. N. Bražėnaitės–Lukšienės dėka buvo išleista anglų kalba. Visi šie leidiniai kėlė patriotizmą ir padėjo Vakarų tremtiniams labiau suprasti ir atminti partizanų laisvės kovas. Vėliau leidome naujais susikūrusiai Lietuvių tremtinių sąjungai Vilniuje trečiąją „Partizanų“ laidą pakartoti jau Lietuvoje 1990 metais. Knyga buvo išspausdinta kelių dešimčių tūkstančių egzempliorių tiražu.

Ketvirtaisiais savo gyvavimo metais (1964) fondas išleido svarbią J. Brazaičio parengtą studiją „Vienų vieni“ N. E. Sūduvio slapyvardžiu. Ši studija susumavo visą pasipriešinimo kovą prieš okupantus, apimančią 25 metų laikotarpį, ir tuo laiku tapo pagrindiniu kovojančios tautos dokumentu, liudijančiu tautos genocidą.

Atskirai paminėtinas dr. V. Vardžio suorganizuotas ir parengtas kolektyvinis veikalas anglų kalba „Lithuania under the Soviets“ (1965 m.). Leidimo teisę „Į laisvę“ fondas perleido garsiai tarptautinei Frederick A Praeger leidyklai New Korke. Tik taip buvo galima tuo laiku patekti į pasaulinę knygų rinką, nes tos leidyklos darbai automatiškai buvo garsinami Šveicarijoje leidžiamoje tarptautinėje enciklopedijoje. V. Vardžio kolektyvinė studija, apimanti autorius – S. Sužiedėlį, Z. Ivinskį, P. Zundę, V. Vaitiekūną, J. Grinių, V. Vignieri, T. Remeikį ir keturias paties V. Vardžio studijas, Praegerio buvo priimta, mūsų fondui įmokėjus tam tikras sumas. Įsidėmėtina, kad pirmuosius knygų užsakymus gavome iš Šveicarijos. Pasaulinėje spaudoje pasirodė nemažai palankių recenzijų. Taip buvo pasitarnauta VLIK'ui ir kitiems laisvinimo veiksniams, nes anksčiau nebuvo galimybės paskelbti laisvajam pasauliui apie sovietų žiaurumus okupuotoje Lietuvoje, buvo pataikaujama sovietams.

Fondas išleido ir literatūrinių darbų, iš jų paminėtina „Lietuvių literatūra svetur“, apimanti 1945–1967 m. laikotarpio lietuvių kūrėjus išsivijoje. Leidiniai okupuotoje Lietuvoje visiškai neminėjo išsivijos rašytojų. Šią kapitalinę knygą parengė poetas Kazys Bradūnas. Tenka paminėti ir didžiausią darbą – po J. Brazaičio mirties išleistus šešių tomų jo Raštus, kurie fondui kainavo apie 200 000 dolerių. Medžiagą surinko ir reda-

■ Praeitis ir dabartis

gavo p. A. Skrupskelienė ir Č. Grincevičius.

Nors „*Į laisvę*“ fondas yra LFB sąjūdžio padalinys, besirūpinąs lietuvių kultūros ugdymu, jį sudaro nariai, kurie mokėdavo metinį nario mokesį arba skirdavo didesnę ar mažesnę auką. Fondui priklauso beveik visi LFB sąjūdžio nariai, bet tarp jų ir niekur nepriklausantys arba kitų organizacijų nariai, kurie domisi kultūriniu bei visuomeniniu darbu. Kas antri metai metiniuose susirinkimuose išrenkama 9 asmenų taryba. Du asmenys į fondo tarybą yra deleguojami iš LFB tarybos.

Iš viso fondas jau išleido per 50 knygų ir parengė reikalingų studijų, kurių kitos leidyklos ar organizacijos nesiėmė, nes nesitikėjo pelno. Mūsų leidiniai buvo pardavinėjami žemiau rinkos kainos, nes juos leidome iš surinktų aukų, pelnas nerūpėjo. Fondo taryboje veikė planavimo ir rezistencinės medžiagos telkimo komitetai, kurie palaikė ryšius su kovojančios Lietuvos pogrindžiu.

Baigdamas noriu paminėti faktą, kuris susijęs su fondo kūrimo pradžia ir filialo kūrimu Lietuvoje. Neminėjau antrojo „*Į laisvę*“ žurnalo išleisto leidinio, kuris pasirodė dar prieš formaliai įsteigiant „*Į laisvę fondą lietuviškai kultūrai ugdyti*“. Tas 78 psl. leidinėlis yra „*Į pilnutinę demokratiją*“. Atsiradus galimybei gauti visas atvykti į JAV iš Sovietų Lietuvos, Chicagoje teko sutikti Arvydą Juozaitį, Vaidotą Daunį ir Vidmantą Valiušaitį. Tuo laiku jau buvo galvojama apie naują Lie-

tuvos Konstituciją ir Lietuvos atsikūrimo formas. Atvykusiems svečiams pasiūlėme susipažinti su pilnutinės demokratijos programa. Jie susidomėjo. Pirminių LF narių buvo likę gyvų tik keletas, grįžusių iš kalėjimų ir buvusio rezistencinio sąjūdžio formaliai jie neatgaivino. Per minėtus sutiktus asmenis nutarėme pamėginti perkelti į Lietuvą kultūrinį LFB sektorių – „*Į laisvę*“ fondą ir ten steigti filialą. Po palyginti trumpo susirašinėjimo sutiktas trejetukas atsiuntė V. Valiušaitį į Chicago, ir pasirašėme sutartį įsteigti filialą Lietuvoje 1990 m. spalio 24 d.

Dar noriu priminti tą 1958 metų leidinuką, kuriuo pirmieji mūsų kontakto asmenys susidomėjo ir kuris naujai įkurto Lietuvos filialo irgi buvo pirmasis darbas, pakartotas ir išleistas jau laisvoje Lietuvoje 1992 metais. Primintina, kad to leidinuko ištakos siekia vysk. Bučį ir po jo šešiolikos draščių asmenų pasirašytą Deklaraciją, spausdintą J. Keliuočio „*Naujojoje Romuvoje*“ dar 1936 metais. Kai kurie iš pasirašiusių, perėję karo ugnį ir kalėjimus, išnaudodami ilgą tremties ir okupacijos laikotarpį, nenustojo svajoję apie laimingą Lietuvos ateitį ir, stebėdami laisvųjų kraštų demokratijas, surašė pagrindus kaip gaires, einant į pilnutinę demokratiją. Paminėtini kultūrininkai ir valstybininkai, kaip Juozas Brazaitis, Antanas Maceina, Vytautas Vaitiekūnas, Pranas Padalis, Adolfas Damušis, Zenonas Ivinskis ir kiti, kurie į šio projekto gaires sudėjo savo mintis ir vizijas.

■ Praeitis ir dabartis

Filialą steigėme Lietuvai besikeičiant iš okupacijos jungo, sunkiai lipdant Konstitucijos pagrindus, Lietuvą gašdinant Sausio 13-osios užpuolimais. Tada filialui palinkėjome skleisti pilnutinės demokratijos idėją, išklausti ir gerbti skirtingas nuomones ir siekti politinės kultūros, kurios politinėms grupėms dar ir šiandien trūksta.

Iškovočiau gerą kovą, – kartu su apaštalu Pauliumi gali pasakyti prelatas *Alfonso Svarinskas*, nuo pat jaunystės sovietinio gulago kalinys, už ryšį su laisvės kovotojais, vėliau už tikėjimą ir jo skleidimą žmonėse daugiau kaip dvidešimt brandžiausių savo gyvenimo metų praleidęs kėlėjimuose. Monsinoras A. Svarinskas pagarsėjo visoje Lietuvoje kaip Viduklės klebonas, nes čia kunigaudamas savo drašiais pamokslais skelbė pasauliui (priklausė Helsinkio grupei ir Tikinčiųjų teisėms ginti ka-

Tą leidinuką filialas išsiuntinėjo visiems pirmojo Seimo nariams susipažinti, tik abejoju, ar kas nors jį skaitė. Studijų dienas pradėdame senu receptu, bet jį kas metai perrašome ir papildome. Linkiu ir toliau, suderinus visų nuomones, sėkmingai eiti pilnutinės demokratijos keliais į laimingą Lietuvos rytojų.

talikų komitetui) apie okupacinio režimo daromas skriaudas Lietuvos tikintiesiems. Čia buvo trečią kartą suimtas ir nuteistas 10 metų nelaisvės. Kaip ir Sigitas Tamkevičius, jis buvo toks populiarus, kad už jį žmonės meldėsi visose bažnyčiose, surinko dešimtis tūkstančių parašų ir siuntė aukščiausiajai Maskvos valdžiai, prašydami, kad jų mylimas klebonas būtų paleistas į laisvę. Buvo populiarus oratorius Lietuvos Atgimimo mitinguose. A. Svarinskas visam gyvenimui liko kovotojas prieš amžiną lietuvių katalikų priešą...

Šių metų spalio 5 d. prel. Alfonsas Svarinskas šventė savo kunigystės penkiasdešimtmetį (Abezės lageryje 1954 m. spalio 3 d. kunigu jį iššventino vyskupas kalinys Pranas Ramanauskas). Ligų kamuojamas, bet nepalūžęs ir nepaliegęs skardžiabalsis, jautriasis kunigas Dievo ir artimo meilę išpažįsta per žmogaus ir tautos laisvę. Su auksiniu jubiliejumi jį sveikino visi laisvę mylintys tikintieji, kuriems jo žodis ateizmo ir komunizmo priespaudoje švietė vilties žiburiu.

Sveikiname ir mes, monsinjoro gerbėjai „Į laisvę“ leidėjai ir skaitytojai, linkėdami jam deimantų vainiko – žemėje ir Danguje.

Mūsų istorijos dalelė

Apolonija Nisteliene

2001 metų rugpjūtyje Lietuvoje, Trakuose, vyko dešimtoji „Į laisvę“ fondo studijų savaitė. Iškilmingai ir jaudinančiai po 60 metų buvo pagerbti likusieji gyvi 1941 metų birželio Tautos sukilimo dalyviai. O Sukilime žuvusiems teko tik minėjimo paibaigoje pasiūlyta tylos minutė, nebuvo net paminėtas nė vienas vardas. Pamišti kovotojai, kupini gražiausių idėjų, nespėję atsiskleisti, padėję galvas už Lietuvos laisvę ir palikę vien skaidrą atminimą.

Vienas iš jų buvo ats. leit. gydytojas Bronius Stasiukaitis. Jis iš tų, kurie 1941 metais lyg švyturiai švietė karo ir okupacijų apniauktoje Lietuvoje ir kurio jau seniai nėra tarp gyvųjų. Mirtį sutiko būdamas 27 metų amžiaus svetimoje žemėje, toli nuo gimtinės. Ne jo numylėta tėvynė priglaudė jį. Gal ir todėl jis Lietuvoje visus ilgus 60 metų nebuvo minimas: negrižo jis, negrižo net jo pelenai, niekas nežino jo žygdarbių dėl lietuviybės. Išliko tik jauno, dvasingo veido nuotrauka ir du dienoraščio sąsiuviniai. Išliko vienintelis jo mirties liudytojas – kapo nuotrauka tvarkingoje (!) eilėje vienodų kapo kauburėlių Štetine 1944 metų spalį.

Nežinia kaip šiandien atrodo toji jo amžino poilsio vieta, bet idealizmo aura, tikiu, virš jos tebeplevena. Br. Stasiukaitis liko mūsų politikos, žurnalistikos ir visuomeninio gyvenimo istorijos dalele.

Jis gimė 1917 metais Išlaužų km., Pagirių vlsč., Ukmergės apskr. ūkininkų šeimoje. Trejų metelių liko našlaitis. Augino jį ir į mokslus leido seserys. 1936-aisiais baigė Panevėžio berniukų gimnaziją ir įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultetą. 1938 m. studijas pertraukė – atliko karinę tarnybą Karo mokykloje ir gavo ats. leit. laipsnį. Medicinos studijas baigė 1943 m. Ir gimnazijoje, ir studijuodamas buvo aktyvus ateitininkas, moksleivių, vėliau – studentų ateitininkų centro valdybos narys ir pirmininkas. Anuo metu mokyklose ateitininkai veikė slapta. Bronius Stasiukaitis studijuodamas lankė juos, jų kuopoms siuntinėjo aplinkraščius. Dėl tos veiklos buvo baustas trėmimu. Priešinimasis tuometinės valdžios aklumui brandino žūtibūtiniam pasipriešinimui okupantams – bolševikams ir naciams. Paskaitomis ir straipsniais žadino ateitininkų dvasinį pakilimą ir

Bronius Stasiukaitis (dešinėje) su Stepu Alksniu ir savo krikšto dukrele

sąmoningą tautinį susipratimą. Nepalaužiamas idealistas, be jokio priekaišto dėl moralės, savo tautos žemės druska, tvirta asmenybė, sąmoningas lietuvis katalikas, kūrybingai veiklus optimistas troško teisingesnio pasaulio ir Dievo įkvėptos herojinės aukos.

1940 metų rudenį Bronius Stasiukaitis įsitraukė į jam pažįstamą pagrindinę veiklą, šį kartą prieš sovietus – į Lietuvos aktyvistų frontą (LAF). Buvo vienas aktyviausių 1941 m. Sukilimo rengėjų ir vykdytojų. LAF štabe Kaune vadovavo spaudos–informacijos skyriui, suorganizavo „Į laisvę“ laikraščio redakciją ir štabo sanitarinį skyrių, apgynė „Į laisvę“ redakcijos patalpas ir spaustuovę. Štabo narius

Bronius Stasiukaitis apnakvindindavo ligoninėse.

Pirmosios karo dienos rytą, birželio 22 d., 10 val. prasidėjo LAF štabo posėdis Žaliakalnyje, Aukštaičių gatvės Senelių prieglaudoje. Susirinko 12 atstovų – jie čia pirmą kartą susipažino kaip štabo nariai, nors jau seniai vienas kitą pažinojo, tik dėl konspiracijos nežinojo priklausantys štabui.

Vilniaus LAF štabas perduoda Kauno LAF štabui visus vadovavimo įgaliojimus ir prašo vadovauti Sukilimui. Bronius Stasiukaitis ragina nedelsiant pradėti Sukilimą. Ir štabas nutaria: „Sukilimas pradedamas“. Pagal pagrindžio taisykles tik dabar bendrame posėdyje visi pajuto koor-

Praeitis ir dabartis

dinuotą centrą: LAF štabas dirba kartu su Lietuvos Laikinąja vyriausybe, sudaryta Berlyne pulkininko K. Škirpos dar 1941 m. balandyje.

Jau pirmąją karo dieną Bronius Stasiukaitis perėmė Greitosios medicininės pagalbos mašinas. Ligoninės pasiruošusios, budi patikimi gydytojai. Pafrontės žinias Stasiukaitis gauna iš pasienio ligoninių. Kaune Greitosios pagalbos mašinomis jis veža ginklus iš Parodos paviljono ir Senamiesčio policijos nuovados į štabą, o iš ten, patikrinus ir paskirsčius, išvežioja sukilėliams į jų punktus. „Anupras 22“ (Br. Stasiukaičio slapyvardis) praneša, kad užėmė „Žaibo“ spaustuvę „Į laisvę“ laikraščiu. Ten spaustuvininkai jau sėdi prie spausdinimo mašinų...

Laikinoji vyriausybė sudaryta, Tautos sukilimas įvyko, Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas paskelbtas. Bet... Vokiečiams nušalinus Lietuvos Laikinąją vyriausybę, uždarius Lietuvos aktyvistų frontą, prasidėjo antinacinė rezistencija, kurioje aktyviai dalyvauja ir Bronius Stasiukaitis. Tęsia informacinį darbą, talkininkauja pogrindžio laikraščiams, organizuoja Raudonojo teroro muziejų. 1942 m. jį suima Gestapas, laiko kalėjime, po to namų arešte. Tačiau ir Gestapo sekamas B. Stasiukaitis toliau dirba pogrindyje. 1943 m. gruodyje sulaikomas su po-

grindinės veiklos įkalčiais. Išskyla dilema: koncentracijos stovykla ar frontas. Pasirenka fronto gydytojo kelią. Traukiantis frontui į Vakarus, būdamas bataliono gydytoju suorganizuoja ir Marjampolėje perduoda pogrindžiui didžiulę įvairių ginklų atsargą, o po mėnesio žūsta Štetine per bombardavimą. Žūties išvakarėse netikėtai susitinka į Vakarus nuo sovietų besitraukiančią pusseserę Stasę Ulickaitę, dovanoja jai atminimui savo rožinį ir liūdnei atsisveikina. Ši – dar liūdnesnė – po poros dienų deda gėlių vainikėlį ant visos giminės numylėto Broniuko kapo. Šiandien galima tik spėlioti, kur jis būtų atsidūręs, jei ne ta staigi, netikėta mirtis. Vakaruose? Gulage? Lietuvos miške? Tik aišku, kad visus užgriuvusius tragiškus įvykius būtų pasitikęs atvira krūtine.

1992 m. į Štetiną nuvažiavo Pilypas Narutis–Žukauskas paieškoti Broniaus Stasiukaičio kapo. Štetinas dabar Lenkijos teritorijoje, bet lenkai teturi dokumentus tik nuo 1945 metų. Vokietmečio kapinių dokumentacijos nėra – tad Broniaus Stasiukaičio kapas tapo Nežinomu kapu.

2000 metais Broniui Stasiukaičiui kartu su kitais medikais sukilėliais suteiktas Vycio kryžiaus ordinas ir kario savanorio vardas. Ir niekam šiandien neberūpi, kad po 60 metų šį pomirtinį apdovanojimą kas nors atsiimtų...

XX amžiaus „Pilėnų“ atminimui

Algimantas Giedrikas

Skelbdamas žinutę apie mano mamos brolio, Lietuvos partizano Stepono Giedriko–Giriečio žūties 50-tąsias metines, noriu priminti, kad partizaniškas pasipriešinimas prieš okupaciją padėjo pamatus realiam Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui. Daugiau kaip 25 000 laivės karių pralietas kraujas palaistė daugumos Lietuvos žmonių širdyse augusio Laisvės Ažuoliuko šaknis, todėl tapo įmanoma 1990 metų kovo 11-ąją dieną paskelbti Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo aktą.

Vakarai, pavargę nuo pasibaigusio karo, suvedžioti tarybinės propagandos, ramiai stebėjo lietuvių Dovydo kovas su raudonuoju Galijotu.

Pasipriešinimo vadovybė nusprendė informuoti laisvąjį pasaulį apie padėtį Lietuvoje. 1947 m. rugsėjo 20 d. Lietuvos katalikų vardu buvo parašytas išsamus raštas popiežiui Pijui XII, pranešantis apie realią Bažnyčios, laisvės kovotojų, visuomenės ir tuometinės valdžios padėtį Lietuvoje. Laišką per „geležinę uždangą“ į Vakarų nugalėto partizanas Juozas Lukša–Daumantas.

Steponas Giedrikas-Girietis

Popiežiui adresuotas raštas pralaužė informacinę blokadą. Jis buvo paskelbtas pasaulio spaudoje Štai citata iš šio laiško: „Šventasis Tėve, katalikų Ganytojau! Mes, Lietuvos Respublikos Romos katalikai, šaukiame Jūsų Šventenybės užtarimo. Jau 3 metai, kai mes esame toje mirtino-

■ Praeitis ir dabartis

je kovoje. Kovojuame, kaip begalime. Jei nesigintume, seniai mūsų nebūtų. Mūsų tūkstančiai jaunimo, vyrų ir mergaičių ir net senių yra miškuose. Okupantas miškų bijo. Ten yra mūsų laisvė. Ką mes kenčiame, gali suprasti tik tas, kas pats tai išgyveno. Okupantas yra azijatas, žvėris, ne žmogus. Kai azijatas pasijunta galingas, jis yra baisus. Jo obskurantizmas, žiaurumas, kraujo troškimas, siautulyš, naikinimo manija yra be ribų. Kai pasaulis kietai jam kalba, kai pajunta pavojų, tada kaip plėšrusis žvėris, medžiotojų apstotas, valandėlei iš baimės aprimsta“...

Kitas pažymėtinas partizanų dokumentas yra Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio (LLKS) Tarybos Deklaracija, priimta visos Lietuvos partizanų vadų susirinkime 1949 m. vasario 16 d. Minaičių kaime, esančiame tarp Radviliškio ir Baisogalos. Svarbiausia šio dokumento žinia buvo ta, kad Lietuvos laisvės kovų sąjūdis skelbiamas kaip aukščiausias lietuvių tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išlaisvinimo kovai. Šis dokumentas turėjo ne tik moralinę, bet ir toli siekiančią politinę reikšmę. Lietuvos Respublikos Seimas 1999 m. sausio 12 d. priėmė įstatymą, kuris pripažino Deklaraciją kaip Lietuvos Respublikos teisės aktą.

Pasiaukojančios laisvės kovos Lietuvoje, trukusios ilgiau nei Antrasis pasaulinis karas, laisvės kovotojų vadovybės priimti teisiniai dokumen-

Atminimo kryžius Steponui Giedrikui-Giriečiui Kryžių kalne

tai ir informacija apie tai, patenkanti į Vakarų, pradėjo žadinti pasaulio sąžinę. Lietuvos patriotų pastangos atkurti nepriklausomybę darėsi suprantamos laisvojo pasaulio žmonėms ir vyriausybėms, ir į tai buvo pradėta žiūrėti kaip į istorinę būtinybę. Tačiau kelias iki tikslo buvo tolimas.

JAV prezidentas Eisenhoweris 1952 metų rudenį pareiškė, kad „būtina išvaduoti savo kraujo brolius – Pabaltijo gyventojus“. (Iki „Pilėnų“ vado

Kryžiaus, skirto S. Giedrikui-Giriečiui, detalė

žūties buvo likę du pragariško gyvenimo metai.)

Vėliau Amerikos kongresas pakartotinai patvirtino, kad Lietuva, Latvija ir Estija yra neteisėtai prijungtos prie Tarybų Sąjungos. Lietuvai buvo palikta viltis, o laisvės laukiantiems – moralinė ir politinė parama.

Steponas Giedrikas–Girietis nuo 1944 metų buvo pagrindinės pasipriešinimo okupacijai organizacijos narys. Gresiant areštui 1948 metais jis pasitraukė į Biržų girią ir įsijungė į partizanų gretas.

1951 m. rugpjūčio 25 dieną, vykdamas partizanų „Vyčio“ apygardos nurodymą, buvo įkurta Sierakausko tėvonija, vienijanti Biržų, Pandėlio ir Vabalninko rajonų partizanų būrius, kuriuose buvo per penkiasdešimt kovotojų. Tėvonijos vadu buvo išrinktas Steponas Giedrikas–Girietis.

Steponas buvo išsilavinęs žmogus ir jam buvo žinoma, kad 1883 metų gegužės 7 dieną Biržų girioje Sierakausko vadovaujami sukilėliai susikovė su caro armija. Pirmos dienos mūšį sukilėliai laimėjo, tačiau antrą dieną jie buvo palaužti, o Sierakauskas pasidavė į nelaisvę ir vėliau buvo nužudytas.

Pasidavimo priešams pavyzdys Steponui nebuvo priimtinas, nes jis buvo apsisprendęs gyventi tik laisvoje Lietuvoje. Reali 1951 metų Lietuvos ir pasaulio padėtis rodė, kad tėvynės laisvė yra atidedama ateičiai. Partizanams liko menkas pasirinkimas: pasi-

■ Praeitis ir dabartis

duoti priešui ir išduoti draugus bei idealus, dėl kurių kovota, arba kovoti ir garbingai mirti.

S. Giedrikas–Girietis, pakeisdamas Sierakausko tėvonijos pavadinimą į „Pilėnus“, parodė aiškų savo ir kovos brolių apsisprendimą.

1954 metais partizaninis pasipriešinimas buvo palaužtas visoje Lietuvoje. Dar 1952 metų rudenį buvo išduotas ir Raguvos miške žuvo Stepo gimnazijos mokytojas, bendražygis, poetas, Vyčio apygardos visuomeninės dalies viršininkas Bronius Krivickas. Klasingai išduotas Lietuvos partizanų vadas Vytautas Žemaitis. 1953 metų pavasarį, panaudojus specialias dujas, jis buvo suimtas Šimkaičių miško bunkeryje.

1954 metais „Pilėnai“ dar laikėsi, nors iš keliasdešimties kovotojų buvo likę vos keli. XX amžiaus „Pilėnai“ Biržų girioje atstovavo laisvai Lietuvai. Okupacinė valdžia dėjo daug pastangų susidoroti su paskutiniaisiais partizanais. Steponui susekti buvo skirta apie dešimt specialių agentų. Tarybinis saugumas užverbavo jam artimą moterį. Nors yra manoma, kad jis apie tai žinojo, tačiau galime tik spėlioti, kokia buvo pasitikėjimo riba ir ką išgyveno „Pilėnų“ vadas. Stepo-

no išdavikai buvo keli. Vienam iš jų buvo sumokėta 1000 rublių premija, antram išsaugota gyvybė, kiti kol kas nežinomi.

1954 metų rugsėjo 25 dieną, 7 valandą 15 minučių, Biržų girioje, netoli tos vietos, kur 1883 m. gegužės 7 d. vyko lemiamas XIX a. sukilėlių mūšis su caro armija, nelygioje kovoje su okupacinėmis pajėgomis krito Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio, Vyčio apygardos, „Pilėnų“ tėvonijos vadas Steponas Giedrikas–Girietis.

1999 m. gruodžio 16 d. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro įsakymu Steponui Giedrikui–Girietičiui po mirties buvo suteiktas Lietuvos kariuomenės kapitono laipsnis. 2000 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu jis po mirties buvo apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu.

Noriu baigti šį straipsnį Nijolės Gaškaitės–Žemaitienės žodžiais: „*Partizanai mėgdavo cituoti didžiojo kunigaikščio Gedimino žodžius: Greičiau geležis sutirps į vašką, nei mes savo duotą žodį atšauksime. Jie jo neatšaukė – iki pat žūties, iki išniekinimo miestelių aikštėse, iki visiško išstipimo Tėvynės dvasiniame lauke.*“

PS. Apgailėstaujame, kad Biržų rajono valdžia nerado galimybės nors kukliu paminklu pažymėti savo kraštiečio žūties jubiliejų. Mūsų šeima šią datą pažymėjo, pastatydama atminimo kryžių Kryžių kalne. Liekame su viltimi, kad keičiantis valdžioms keisis jų požiūris į laisvę, valstybę ir tuos, kurie dėl šių vertybių „išstipvo Tėvynės dvasiniame lauke“.

Lietuva pasirinkimo kryžkelėje

Lietuvos sąjūdis: 2004-ieji

Genovaitė Vaišnorienė

Lietuvos Sąjūdis naujausių laikų Lietuvos istorijoje simbolizuoja Lietuvos laisvę. Prasidėjęs 1988 m. stichiškais mitingais Vilniuje ir kituose miestuose, po metų jis įgavo gana griežtą struktūrą, kuri leido labai sistemingai ir kryptingai siekti Lietuvos nepriklausomybės. Drąsi prof. Vytauto Landsbergio politinė mintis, susijungusi su atsargiais pažangiųjų Lietuvos komunistų veiksmais, subūrė gausiausią per visą Lietuvos istoriją organizaciją – Lietuvos *persitvarkymo* sąjūdį, kuris atvedė į Kovo 11-ąją. Sąjūdžio grupės spontaniškai kūrėsi institutuose ir gamylose, mokslo įstaigose ir kitose organizacijose, kur buvo šviesuolių inteligentų, gebančių vesti tautą į laisvę ir nepriklausomybę. Vieni aktyviausių vedlių buvo fizikai. O tauta jau buvo pribrendusi laisvei.

Lietuvos politinės partijos gimė iš Sąjūdžio. O jis, gavęs kitą statusą, išliko kaip moralinis demokratinės valstybės autoritetas. Krizinių situacijų metu jis vėl telkia žmones į pilietinę

Nuotrauka iš L.S. archyvo

Vytautas Landsbergis – Lietuvos Sąjūdžio pradininkas ir garbės pirmininkas

bendruomenę. Telkia ir kviečia priešintis: moraliniam ir socialiniam blogiui, politiniam melui, pareigūnų neteisngumui. Sąjūdis tebėra švarios Lietuvos vėliava.

Šie metai Lietuvos Sąjūdžiui (LS) kaip ir visai Lietuvai, buvo kupini įtampos. Buvusio prezidento R. Pakso apkaltos procesas buvo varginantis ir ilgas. Kadangi R. Paksas padarė moralinės žalos valstybei ir tarptautiniu lygmeniu, LS būrė žmones į visuomenės susirinkimus ir aiškino jiems prezidento nušalinimo aplinkybes. Tų susirinkimų tema: „Kokios Lietuvos mes norime“. Vėliau Lietuvą sukrėtė Seimo narių tariamos ar tikros korupcinės bylos, o rudenį vargino naujojo Seimo rinkiminės kampanijos peripetijos.

Pirmasis visuomenės susirinkimas įvyko 2004 m. sausio 24 d., jo dalyviai iš klausė doc. Vytauto Radžvilo apžvalgos apie Lietuvos vidaus ir tarptautinę padėtį. Po to prof. Vytautas Landsbergis kalbėjo apie opias visuomenės problemas, o prof. Vytautas Kubilius perskaitė pranešimą „Prezidentas – valstybę skaldantis pleištas“. Pranešėjų mintys apie moralės stygių valstybės valdyme, valdininkijos pasyvumą kreipė auditoriją į tai, kad dabar kaip niekada reikalingas pilietinis moralinis pasipriešinimas blogiui, kuris silpnina dar jauną mūsų valstybės demokratiją.

Vasario 6 d. Vilniaus miesto savivaldybės Didžiojoje salėje vyko antrasis visuomenės susirinkimas „Kokios Lietuvos norime“. Jį vedė LS pirmininkas Rytas Kupčinskas. Susirinkime dalyvavo ir kalbėjo įvairių ideologinių nuostatų visuomenininkai (V. Landsbergis, B. Genzelis, K. Motieka, J. Dvarionas ir kt.). Buvo pri-

imta atitinkama rezoliucija, sudaryta iniciatyvinė grupė, kurios nariais tapo iškilūs visuomenės atstovai: prof. V. Kubilius, VDU prof. T. Klimas, doc. V. Radžvilas, prof. A. Tyla, prof. R. Pakalnis, R. Kupčinskas, prof. V. Vilimas ir kt. Ši grupė užsibrėžė skatinti tolesnes Lietuvos piliečių akcijas „Kokios Lietuvos mes norime“.

Trečiasis visuomenės susirinkimas vasario 28 d. vyko irgi Vilniaus savivaldybės salėje. Buvo perskaitytas kreipimasis „Dėl ryžtingų Lietuvos Respublikos Seimo veiksmų ginant Lietuvos valstybę“. Anot prof. R. Pakalnio, žmonių naivumas ir nenoras žinoti tikrosios padėties priveda juos prie chaoso, o tai yra patogu populistams. Darius Kuolys kalbėjo, kad Lietuva gali išlikti savarankiška tik būdama demokratinė, nors demokratijos našta yra sunki. Demokratija negali veikti be moralės ir pasitikėjimo, be minimalaus išsilavinimo, kuris leistų suvokti teisinės valstybės principus. Taigi labai svarbu suaugusiųjų švietimas. Politikams irgi trūksta švietimo. R. Kupčinskas atkreipė dėmesį, kad Lietuva turi įvertinti Rusijos kaimynystę. Sakalas Gorodeckis kalbėjo apie intrigas ir konfliktus tarp valdininkų ir pareigūnų, nesugebėjimą ugdyti vadus ir moralią valdininkiją. Prof. V. Vilimas įvertino žemdirbių nepaklusnumo akcijų priežastis.

Kovo 8 d. įvyko LS tarybos posėdis. Jame prof. J. Dvarionas pristatė besikuriantį Piliečių forumą, besišliejantį prie Atviros Lietuvos fondo,

Nuotrauka iš L.S. archyvo

Sąjūdis švenčia penkiolikos metų jubiliejų. Kalba Rytas Kupčinskas

o vėliau tapusį Pilietinės visuomenės institutu. Forumas jungia daug visuomeninių organizacijų.

Kovo 20 d. analogiškame susirinkime LS bandė aiškintis tuometinę Lietuvos padėtį, norėdamas, kad jo žodžius išgirstų tauta. Prof. A. Tyla informavo apie iniciatyvinės grupės susitikimą su premjeru A. Brazausku. Tada Vyriausybė buvo pakviesta elgtis principingai ir ginti demokratiją. Kalbėta ir apie populiarėjančios Darbo partijos, jos vadovo V. Uspaskich keliamą grėsmę nacionaliniam saugumui dėl prorusiškos vadovo ir kitų jos lyderių krypties. Alternatyva tėra tarp demokratijos ir totalitarizmo. Demokratija skatina valstybės piliečių kontrolę, totalitarizmas nubloškia šalį į sovietinę praeitį, į lukašenkinės Baltarusijos pozicijas. Prof. V. Vilimas tei-

gė: „Jei norime teisingos Lietuvos, kurkime tinkamus įstatymus, kad teismuose neužstrigtų korupcinės bylos“. Jam pritarė prof. V. Landsbergis; „Pavojinga žaisti nebaudžiamumo tendencijomis“. Susirinkimas priėmė kreipimąsi „Dėl valstybės orumo ir Lietuvos ateities“.

Balandžio 17 d. surengtas penktasis susirinkimas „Kokios Lietuvos mes norime“. Jį vedė buvęs Vilniaus meras Alis Vidūnas ir Remigijus Ivoškus. Pranešimus skaitė prof. R. Pakalnis („Rinkimų dilema“), dr. Arūnas Poviliūnas („Kiek Lietuvoje yra lietuvių“) ir dr. Laima Andrikiene („Struktūriniai ES fondai“). Dr. A. Poviliūnas konstatavo, kad kaime, kur gyvena trečdalis žmonių, daugėja asocialių šeimų, tad kaimo plėtros strategija turi būti prioritetinga. Žmonių skirstymas į

Krašto pulsas

elitą ir „runkelius“ yra atėjęs iš juodųjų technologijų. Juo sėkmingai pasinaudojo R. Paksas, o dabar naudojasi V. Uspaskich.

Susirinkime priimta rezoliucija „2004 m. rinkimų dilema – Vakarai ar Rytai“. Nors kovo 29 d. Lietuva, tapdama NATO nare, gavo patikimą išorinę apsaugą, bet vidinis valstybės saugumas priklauso tik nuo pačių jos piliečių dalyvavimo valstybės gyvenime. Lietuvai priešiškos išorinės ir vidinės jėgos deda pastangas skaldyti visuomenę naikinant jos vakarietišką orientaciją. Rezoliucijoje buvo išreikštas pasitikėjimas sveiku Lietuvos žmonių protu. (Kiek tos proto sveikatos yra, parodė spalio 10 d. vykę Seimo rinkimai.)

Pakaitomis su visuomenės susirinkimais LS būstinėje (Gedimino pr. 1, Vilniuje) vyko LS Tarybos posėdžiai. Juose būdavo aptariami svarbūs Sąjūdžio regionų klausimai, pavyzdžiui, Vilkaviškio skyriaus pastato likimas, lenkiškų pavardžių rašyba Vilniaus krašte, Kauno viešojo transporto problemos, „Williams“ atėjimo į Lietuvą aplinkybės, Sąjūdžio klubų steigimas prie seniūnijų ir kt.

Svarbus momentas LS gyvenime buvo priešlaikiniai Prezidento rinkimai po R. Pakso apkaltos proceso, taip pat pasirengimas rudenį įvyksiantiems Seimo rinkimams. Pokalbiams į Sąjūdį buvo pakviesti dešiniųjų kandidatai į prezidentus V. Adamkus ir P. Auštrevičius. Pastarojo prašyta atsiriboti nuo

V. Uspaskich siūlomos paramos, V. Adamkus turėjo išdėstyti savo principines nuostatas. Buvo kreiptasi ir į Seimo pirmininką A. Paulauską, norėta išsiaiškinti, kodėl V. Uspaskich rinkiminė kampanija peraugo į antivalstybinę veiklą. Ji turi būti įvertinta teisiškai, politiniu ir moraliniu aspektu. Gegužės 25 d. išplatintas LS Tarybos pareiškimas „Dėl Viktor Uspaskich pavojingos Lietuvos valstybei veiklos“. Nuogaustauta, kad šis rusas verslininkas, niekindamas lietuvių politikus ir visą tautą, siekia užgrobti valdžią ir įgyvendinti savo klanų planus.

Du naujaisi LS Tarybos posėdžiai buvo skirti priešrinkiminei padėčiai aptarti. Išryškinta tradicinių partijų krizė, populistinių struktūrų agresyvumas, atkreiptas dėmesys į Vyskupų laišką artėjant rinkimams...

Lietuvos Sąjūdis šiemet buvo tas politinis veiksnys, kuris laikė, vaizdžiai sakant, ranką ant krašto pulso. Kraštas karščiavo, jam reikėjo gydytojo. Sąjūdis nustatydavo diagnozes, siūlė receptus ligonio sveikatai taisyti. Tęsdamas Lietuvos piliečių chartijos pradėtą darbą – per susirinkimus, diskusijas, rezoliucijas, pareiškimus ir kitus dokumentus, skirtus Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei, Sąjūdis stengėsi būti išgirstas. Jis nori, kad kiekvienas Lietuvos žmogus susimąstytų, kokia grėsmė iškilo valstybės saugumui. LS ugdo Lietuvos piliečius, kelia jų sąmoningumą, plečia politinį ir pilietinį švietimą, skatina visuomenę, kad ji tinkamai pasirengtų pasitikti Lietuvos ateitį.

Advokatūra – demokratijos vertybė

Kam kuriami įstatymai? Iš pirmo žvilgsnio klausimas skamba absurdiškai. Aišku, kad jie kuriami žmonėms: pradedant valdininkais, kurie turi jų paisyti, kad neskriaustų žmonių, baigiant kriminaliniais nusikaltėliais, nuo kurių tie įstatymai gina visuomenę. Kitaip tariant, įstatymai kuriami tvarkai valstybėje palaikyti ir jos piliečių saugumui. Kartais atrodo, kad mūsų visuomenėje yra kitaip – įstatymai yra kuriami valdininkijai, kad ji galėtų jais manipuliuoti savo patogumui tuomet, kai žmogus ginčijasi su valdžia arba kovoja prieš ją, gindamas savo teises. Bent taip mano advokatūra, kurios naujas, t.y. pataisytas įstatymas, nustatantis advokatų veiklos kriterijus, nuostatas ir normas, buvo priimtas šių metų kovo 18 d., o įsigaliojo balandžio 6 d., taigi įstojimo į Europos Sąjungą išvakarėse.

Advokatai teigia, kad per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį Advokatūros įstatymas keistas jau keturis kartus, taigi kiekvienas naujas Seimas priimdavo vis kitą Advoka-

*tūros įstatymą, kirpdamas jį pagal savo stilių ir madą. Teisinė valstybės reforma jau yra orientuota į Europą, o advokatūros reformoje europietiš-
kų ženklų dar beveik nematyti.*

Šiuos samprotavimus sukėlė praėjusį pavasarį vykęs prezidento R. Pakso apkaltos procesas Seime ir Konstitucinio Teismo nutarimas. Visuomenės susidomėjimas advokatų darbu tame procese buvo didžiulis. Atrodė, kad ir proceso dalyviai Seimo nariai, ir advokatai yra politizuoti, o to neturėtų būti normalioje teisinėje valstybėje. Tada ir kilo klausimas, ar advokatai turi profesinį etikos kodeksą, ar laikosi bendražmogiškųjų etikos ir moralės normų, ar jie patenkinti nauju Advokatūros įstatymu, kurį darbo grupė rengė apie porą metų, o priimtas jis buvo per du mėnesius.

Tačiau apie viską iš eilės. Pirmiausia paklauskime, ką kalba advokatas Jonas Kairevičius, prisimindamas Lietuvos advokatūros istoriją – prieš karą, sovietmečiu ir naujausios mūsų istorijos tarpsniu.

Jonas Kairevičius

Advokatai – visuomenės žiedas

Lietuvos advokatūros pradžia siejama su Lietuvos teismais. Teismų darbas neįmanomas be advokatūros. Nors po 1918 metų vasario 16 dienos teismai ir advokatūra veiklos nenutraukė, tačiau Lietuvos vyriausybė ir vokiečių okupacinės valdžios įgaliojimo susitarė teismus perduoti Lietuvos valdžiai tik 1918 m. gruodžio 3 d. 1920 m. gruodžio 5 d. buvo išrinkta Prisiekusiųjų advokatų taryba.

Advokatūra tapo savarankiška demokratiška organizacija. Tik ji sprendė, ką priimti į advokatūrą. Ji nustatė honorarų dydį, parengė prisiekusiųjų advokatų padėjėjų darbo taisykles ir kita. Mums verta prisiminti, kad buvo parengtos nemokamų konsultacijų teikimo neturtingiems gyventojams taisyklės.

Ir esant kumščio kontrolei (*sovietinio režimo sąlygomis*. – Red.), advokatūra siekė savarankiškumo. Visais laikais advokatūroje buvo šviesių asmenybių, todėl ji išliko ori. Prisiminime Prezidiumo pirmininką K. Misevičių – tikrą inteligentą. Jis puikiai ir kilniai atliko advokato pareigas, teikė pagalbą grįžusiems iš sovietų kalėjimų ir persekiojamiems advokatams, rūpinosi, kad advokatūra neišsigimtų, kad saugotų profesijos savarankiškumą bei tradicijas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pasikeitė visuomenė, jos santykiai, iš dalies pasikeitė ir advokatūra. Tačiau inertiškas mąstymas visuomenėje išliko. Todėl advokato darbas tapo sudėtingesnis ne tik dėl pasikeitusių ekonominių santykių ir gausybės iš esmės naujų įstatymų, bet ir dėl to, kad advokatui reikia grumtis su tuo žmonėse išlikusiu inertišku mąstymu. Advokatūra pasikeitė ne tik advokatų skaičiumi, bet ir kai kurių advokatų supratimu, kas ji tokia. Būtų gerai, jei klyščiau sakydamas, kad iš kitų sričių į advokatūrą plūstelėjo žmonių, iš kurių kai kam advokatūra tik darbo vieta ir galimybė užsidirbti. Apie advokatūros dvasines vertybes kai kurie iš jų tarytum nėra nei skaitę, nei girdėję.

Kas yra tos vertybės? 1999 m. gegužės 21 d. advokatų konferencijoje priimdama Advokatų profesinės etikos kodeksą Lietuvos advokatūra deklaravo savo profesijos dorovines nuostatas. Profesinės etikos taisyklėse įrašyta, kad „advokatas, atstovaudamas įgaliotajam ar gindamas kaltinamąjį (teisiamąjį), turi atsiminti, jog svarbiausias jo tikslas, ginant teisėtus kliento interesus, panaudoti visas teisėtas gynybos priemones ir būdus bylos aplinkybėms objektyviai ištirti ir tiesai nustatyti“. Neįgudusi ausis kartais neišgirsta, o turėtų išgirsti, kad advokatas gina teisėtus kliento interesus, panaudodamas visas teisėtas gynybos priemones.

Ne visi žmonės supranta, kad advokatas gina ne nusikaltimą, o nusikaltusį asmenį. Ta riba yra tokia jautri ir lengvai pažeidžiama, kad visuomenėje tvyro nuomonė, jog advokatas lyg ir tampa nusikaltėlio, siekiančio išvengti atsakomybės, bendrininku. Manau, kad klausimas, ką gina advokatas, yra amžinas. Tai visada priklausys nuo advokato dorovinės pozicijos.

Visais laikais advokatai buvo visuomenės žiedas. Advokatas neturi valdžios. Jis kliaujasi žiniomis, išmintimi, inteligencija. Advokatas, kaip savos valstybės pilietis, jaučiasi esąs atsakingas ne tik klientui, bet ir visuomenei apskritai. Jis nėra siaurų pažiūrų funkcionierius. Advokatui rūpi ne tik individo, bet ir visuomenės interesai bei dvasinė tautos sveikata.

Advokatūra yra demokratijos vertybė. Nei demokratinės valstybės, nei jos teisinės sistemos negalima įsivaizduoti be advokatūros. Didžiai išsilavinusio, orios laikysenos, inteligentiško advokato veikla yra ne tik žmogaus teisių ir laisvių garantas, bet ir pozityviai veikia visuomenės kultūrą, ypač jaunimą, kuriam reikia gerų pavyzdžių.

Taip jubiliejinėje, 85 metų Lietuvos advokatūros darbą minėjusioje konferencijoje kalba pranešėjas advokatas J. Kairevičius. O ką apie advokato darbą mano jo užjūrio kolega, žinomas išėivijos advokatas čikagietis Povilas Žumbakis?

Povilas Žumbakis

Vienoda visų lygybė prieš įstatymą

Visuomenė dažnai sutapatina advokatą ir jo ginamąjį – jei kaltinamasis yra visuomeniškai smerktinas, panašaus vertinimo susilaukia ir jo advokatas. Advokato ir jo ginamojo sutapatinimas nėra visiškai teisingas ir gali būti pateisinamas nebent tuo atveju, kai pats advokatas, gindamas savo klientą, „persistengia“ ir pradeda jį ne tik ginti nuo konkrečių kaltinimų, bet ir tampa jo politiniu šalininku ar bando pateisinti jo elgesį visuomenėje. Matyt, su tokia problema šiandien ir susiduria prezidentą R. Pakšą ginantys advokatai, rizikuodami savo geru vardu visuomenės akyse (taip P. Žumbakis kalbėjo „Veidui“ prasidėjus R. Pakso apkaltos procesui, t. y. 2004 01 15. – Red.).

Būtina pabrėžti du svarbius teisės principus: kaltinamas žmogus turi teisę būti išklaustas (nekaltumo prezumpcija) ir turi teisę būti ginamas advokato, pats pasirinkti gynėją. Diktatūrinėse sistemose taip nėra. Gerai prisimename sovietinę sistemą. Politines bylas visada laimėdavo valdžia. Advokatai buvo tik dekoracija.

Prezidentas, kaip bet kuris kitas, gali pasisamdyti geriausius advokatus, kurie jį gintų. Geriausi advokatai dažnai yra samdomi didžiųjų nusikaltėlių. Tai dar nereiškia, jog tie advo-

Krašto pulsas

katai yra susitepę dėl to, kad atstovavo žinomam nusikaltėliui.

Advokato etika yra sudėtinga, bet kartu aiški. Advokatas gali ginti žmogų, kuris padarė nusikaltimą. Kartu advokatas negali padėti ar atstovauti žmogui, kuris planuoja ar daro nusikaltimus. Yra tokia sena anglosaksų teisėtvarkos tradicija – *pro bono publicus*, advokatų pasitarnavimas visuomenei. Tai kyla iš advokatų etikos principo, kad kiekvienas žmogus turi teisę būti atstovaujamas advokatų, kad ir kokie rimti kaltinimai būtų prieš jį; nesvarbu, kad jis ar jo vadinamasis nusikaltimas yra nepopuliarus visuomenėje.

Advokatas, sutikdamas ginti nepopuliarių žmogų, kaip tik laikosi aukščiausių teisės ir moralės normų – lygybės prieš įstatymą visiems žmonėms, net ir labai nepopuliariems. Kaip tai gali kenkti ar padėti advokatui, priklauso nuo jo elgesio motyvų, kodėl jis pasirinko tokį klientą: ar tikrai ginti jį pagal teisinę etiką, ar tik save pareklamuoti. Manau, kad dar daug kas Lietuvoje tapatina kliento elgesį su kaltinamajam atstovaujančiu advokatu. Taip pat yra pripratę be ceremonijų nubauti „aiškiai kalta“ kaltinamąjį. O jei taip yra, tai labai pavojinga tikros teisinės valstybės raidai.

Įdomu, ką apie Advokatų profesinės etikos kodeksą ir apskritai apie advokatūros reformą mąsto buvęs Advokatų tarybos pirmininkas, žymus

Lietuvos advokatas, Nepriklausomybės akto signataras Kazimieras Motieka ir dabartinis Advokatų tarybos pirmininkas Rimas Andrikis.

Kazimieras Motieka

Jaunuose matau advokatūros ateitį

Gegužės pradžioje Seime buvo priimtas naujas Advokatūros įstatymas, kuris, deja, Lietuvai daro gėdą, nes prasilenkia su europietiška, demokratine pasaulio advokatūros praktika. Man skaudu, kad taip atsitiko su naujuoju mūsų Advokatūros įstatymu, nes prisimenu 1990 metus, kai Atkuriamojo Seimo pirmininkas V. Landsbergis siuntė mane į Paryžių

Jonas Kairevičius ir Kazimieras Motieka

Nuotrauka iš Advokatų tarybos archyvo

Krašto pulsas

dėl pagrindinio mūsų įstatymo konsultuotis su Prancūzijos Konstitucinio Teismo nariais. Mus globojęs prancūzų Nacionalinės asamblėjos pirmininkas pasiūlė papildomai su kuo nors susitikti, ir taip aš susipažinau su Prancūzijos advokatūros vadovybe. Padedant prancūzams mes buvome gana greitai priimti į Tarptautinę advokatų asociaciją, tapome jos nariais. Tai buvo didelis laimėjimas tuometinėmis sąlygomis. Todėl ir sakau, kad mums turi būti gėda pasirodyti pasauliui su tokiu netikusiū Advokatūros įstatymu. Seime jis buvo priimtas lengvabūdiškai, Seimo nariams, taigi taip pat ir Teisės ir teisėsaugos komitetui nesuvokus, kas yra advokatūra ir kokie jos uždaviniai.

Visas pasaulis žino, kad advokatūra yra teisininkų organizacija, į kurią įstoti galima tik išlaikius egzaminus ir tam tikrą laiką atlikus praktiką pas tam tikrą stažą turintį advokatą. Tik tada galima tikėtis, kad advokatas bus kvalifikuotas suteikti tinkamą teisinę pagalbą. Mus, vyresnio amžiaus teisininkus, vadinant „sovietikais“, įžeidžiami žmonės, kurie sovietmečiu priešinosi režimui, į advokatūrą kišusiam savus. Nejaugi mums reikės vėl pradėti nuo abėcėlės, kai jau nueitas toks skausmingas kelias?

Kalbant apie advokatų etiką, galima sakyti, kad remiantis profesiniu etikos kodeksu iš advokatų reikalaujama atitinkamo elgesio. Garbės teismas, kuriam vadovauja advokatas P. Kudaba, yra skyręs įvairių nuobaudų už pažeidimus. Etikos problemų

negali nebūti, kai į advokatūrą renkasi toks kontingentas, kokio nebūdavो net sovietiniais laikais. Dabar atviros durys į advokatūrą net tiems, kurie neturi supratimo, kas yra advokatūra ar etikos kodeksas. Be kvalifikacijos egzamino, be darbo praktikos imasi advokato darbo bet kas, nes įstatymas nekelia kvalifikacinių reikalavimų. Prie Teisingumo ministerijos yra sudaryta egzaminų komisija, ir advokatai praktikantai stengiasi juos kuo geriau išlaikyti, tai jų garbės reikalas. Taip jie išsamiau susipažįsta su įstatymais, geriau specializuojasi savo srityje. Tačiau tie, kurie ateina į advokatūrą po 15–20 metų pertraukos, įsivaizduoja, kad čia suras aukso kalnus, kad pinigai tiesiog po stalu vartosi. Ir skaudžiai nusivilia. Dar man būnant Advokatų tarybos pirmininku, ne vienam iš tokių žmonių Taryba patenkino prašymus išstoti iš advokatūros. Kai kurie iš jų įsivaizdavо savo darbą advokatūroje kitaip, negu paaikškėjo tikrovėje. Jie buvo įpratę prie pastovaus atlyginimo, nepriklausomai nuo darbo krūvio. Tuo tarpu advokato uždėtis priklauso nuo jo sutartinių santykių su klientu. Advokatūra reikalauja didelės atsakomybės sau ir savo profesijai.

Tačiau galiu pasakyti, kad yra daug jaunų gabių žmonių, kurie labai rimtai žiūri į mūsų profesiją. Jie energingi, iniciatyvūs, imlūs, jie puikiai užsirekomenduoja atėję į praktiką. Sakyčiau, kad jie dirba mėgaudamiesi tuo darbu. Juose matau Lietuvos advokatūros ateitį.

Krašto pulsas

Rimas Andrikis

Išstatymai kuriami teismų valdžiai

Dar daug įvairių specialybių pareigūnų Lietuvoje neturi savo profesinio etikos kodekso, o Advokatų etikos kodeksas yra gana aukšto lygio. Tačiau mūsų visuomenei dar trūksta žinių apie pačią teisinę sistemą, tuo labiau apie jos reformą, taigi ir apie advokatūros reformą. Trūksta ne tik žinių, bet ir bendravimo kultūros. Anot JAV lietuvių advokato P. Žumbakio, Advokatų etikos kodeksą teisininkai turėtų skaityti kaip bestselerį, nes jame jie gali rasti atsakymus, kaip įvairiose situacijose turi elgtis žmogaus teises ginantis advokatas.

Teisinės sistemos metmenys Seime buvo pradėti tvirtinti 1994 metais. Ir teisinė reforma pamažu ėjo į priekį. Su advokatūra buvo kitaip. Nuo pat Kovo 11-osios advokatūra niekas nesirūpino. Tiksliau – visos valdžios (įstatymų leidėjai ir vykdytojai) rūpinosi, kad šioje sferoje įsitvirtintų draugai ar pažįstami. Tad į advokatūrą plūstelėjo įvairių žmonių srautas, tarp jų ir menkos kvalifikacijos. Net ir naujame Advokatūros įstatyme atsirado nuostata, kad advokatu gali dirbti aukštojo mokslo diplomą turįs teisininkas, *kada nors* penkerius metus dirbęs teisininko darbą, po to galėjęs padaryti ilgą pertrauką. Apie kokią jo kvalifikaciją tokiu atveju tenka kalbėti?

Nuotrauka iš Advokatų tarybos archyvo

Dabartinis Advokatų tarybos pirmininkas Rimas Andrikis

Tuo atžvilgiu mūsų Seime šių metų pavasarį priimtas Advokatūros įstatymas mažai ką bendro turi su europiniais reikalavimais. Šioje srityje mes labiau lygiuojamės ne į skandinavus, prancūzus ar vokiečius, o į italus ar ispanus, kur kvalifikaciniai reikalavimai gana žemi. Kaip juokaujama Ispanijoje, kiekvienas taksistas ten galės dirbti advokatu. Tačiau visame pasaulyje kvalifikaciniai reikalavimai didėja. Žmogaus teisės bus apginamos tuo geriau, kuo kompetentingesnis yra advokatas.

Advokatų taryba stengėsi aktyviai dalyvauti rengiant Advokatūros įstatymą. Norėjome, kad būtų priimtas

įstatymas, atitinkantis pasaulinius standartus. Tačiau patyrėme nusivylimą, nes į mūsų pasiūlymus Seime nebuvo atsižvelgta. Ir naujajame įstatyme yra daug spragų, pažeidžiami kai kurie esminiai advokatūros principai: advokato nepriklausomumas, savarankiškumas, yra pavojus, kad gali būti nepagrįstai kišamasi į advokatūros reikalų sprendimą, o tai turėtų priklausyti tik advokatų savivaldai.

Paradoksalu, bet dabartinėje kadencijoje Seimo pirmininkui ir teisingumo ministrui esant advokatams, turime patį prasčiausią Advokatūros įstatymą. Jį kritikuoja Aukščiausiojo Teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo atstovai, Teisininkų draugija. Kurioje civilizuotoje valstybėje gali taip atsitikti, kad kiekvienas naujas Seimas priimtų vis naują Advokatūros įstatymą, t.y. nuolat jį taisytų. Tai pasityčiojimas iš advokatūros principų. Kaip ir tas faktas, kad aukščiausieji valdžios pareigūnai kalba, jog nuo pat 1994 m. kovoje su nusikaltamumu Lietuvoje pagrindiniai stabdžiai yra advokatai. Tai tikras nonsensas. Drįsčiau tvirtinti, kad daug advokatų savo kompetencija nenusileidžia geriausiems kitų institucijų pareigūnams. Tačiau mano jau minėtos Seime padarytos pataisos leido į advokatūrą pakliūti žemos kvalifikacijos specialistams. Pas mus be kvalifikaci-

nių apribojimų atėjo daug valdžios pareigūnų draugų, bičiulių ar pažįstamų. Toks advokatūros atskiedimas nepagerino jos kokybiškumo. Kai kam advokatūra tampa starto aikštele dideliame skrydžiui į politiką.

Na, o kalbant apie advokatų etiką ir moralę turi būti vykdoma konstitucinė nuostata, kad žmogus turi teisę į gynybą, o advokatas veikia tik teisėtais būdais ir priemonėmis. Tokia nuostata advokatui įauga į kraują tik per praktiką. Vėl grįžtu prie minties, kad įstatymai pas mus orientuoti ne į žmogų ir jo teises, o į teismų valdžią. Įstatymai kuriami jai, nors ta valdžia turi tarnauti piliečiams. Įstatymai pas mus kuriami ne tam, kad piliečiai lengviau savo teises apgintų, o kad teisėjai ir prokurorai lengviau savo funkcijas vykdytų. Piliečių teisės ir laisvės masiškai pažeidinėjamos. 2003 m. gegužės pirmą dieną Lietuvoje įsigaliojo nauji Baudžiamasis ir Baudžiamojo proceso kodeksai. Tada jie buvo pripažinti pažangiausiaisiais Europoje. Šiandien jų negalima atpažinti, nes jie apaugo dešimtimis pataisų, kurios eina į pagalbą ne žmogui, o funkcionieriui. Tačiau Europos Sąjungos direktyvos turėtų priversti mūsų teisminę valdžią atidžiau pažvelgti į žmogų, ir tada advokatas, kuris yra pirmasis teisinės pagalbos teikėjas, privalės būti kvalifikuotas.

*Audronė Bugelevičienė,
Advokatų tarybos pirmininko pavaduotoja*

Klasikinė advokatūra nepopuliari

Susirūpinę, kad rengiamas nepažangus Advokatūros įstatymas, kreipėmės į Europos Sąjungos advokatūrų ir teisininkų bendrijų tarybą (CCBE), prašydami įstatymo projektą pakomentuoti. Ši Seimo pirmininkui ir Seimo nariams atsiuntė raštą, kuriame atkreipė dėmesį, kad būsime įstatyme atsirado neleistina nuostata sudaryti galimybę tapti advokatu be advokato kvalifikacinio egzamino. Taip pat pabrėžė, kad nacionaliniu lygmeniu reikia imtis visų priemonių, užtikrinančių aukštus teisinio išsilavinimo ir pasirengimo standartus, kaip būtina advokato profesijos sąlygą. Kvalifikacinių reikalavimų mažinimas turi įtakos teisinės pagalbos kokybei.

CCBE kritikavo advokatūros vadovų profesinės veiklos ribojimus. Tačiau į CCBE pastabas nebuvo kreipta dėmesio, ir dabar turime, kaip jau minėta, nekokybišką įstatymą.

Norėčiau atkreipti dėmesį, kad ir jauni teisininkai, didžiudamiesi naujaisiomis teorinėmis žiniomis, bet nesusidūrę su praktika, mažai galvoja apie profesinės etikos subtilybes. Šie jauni eruditai, gavę puikų profesinį parengimą, beveik nepripažįsta klasikinės advokatūros tradicijų. Jie mano, kad klasikinės advokatūros principai yra nepopuliarūs, kad siekiant savo klientui palankaus sprendimo reikia veikti drąsiai, nepaisant profesinės etikos normų.

Apskritai žmogaus gyvenimas dabar tampa niekam neįdomus. Matai, kad teisėjas labai skuba, nes jis apsikrovęs bylomis ir neturi kada gilintis į prieš jį esančio žmogaus gyvenimą. Jis tik žiūri, kaip nepažeisti proceso, grei-

Audronė Bugelevičienė, Kęstutis Lipeika, Kazimieras Motieka

Nuotrauka iš Advokatų tarybos archyvo

čiau tą procesą užbaigti. Jei advokatas nebus kartu su žmogumi išgyvenęs jo gyvenimo, jis nebus geras gynėjas ar atstovas. Žmogiškasis faktorius yra svarbus ir baudžiamosiose bylose.

Teisininkas, baigęs teisėjo ar prokuroro karjerą, turėdamas didžiulę profesinę ir gyvenimišką patirtį, gali tapti geru advokatu. Tai yra klasikinė nuostata. Bet dabar viskas keičiasi. Nekreipiama dėmesio į tai, kad vien žinių neužtenka, kad reikia dar ir išminties. Jei valstybė nori nuoširdžiai rūpintis žmogaus teisėmis, ji turi galvoti apie griežtą teisininkų rengimo specializaciją. Universitetuose ir kolegijose advokato profesijai turėtų būti rengiamasi nuo pat pirmos studijų dienos. Manau, kad jeigu būtų griežtesnė atranka, advokato prestižas savaimė augtų. Dabartinis Advokatūros įstatymas, deja, rodo liūdnas tendencijas.

*Petras Kudaba,
Lietuvos advokatūros garbės teismo
pirmininkas*

Tradicinės dorybės – profesinė pareiga

Klientų skundai, valstybinės ir vykdomosios valdžių, teismų, ikiteisminio tyrimo institucijų informacija, gaunama Lietuvos advokatų taryboje, apie netinkamą advokatų profesinių pareigų atlikimą ar elgesį bei drausmės bylų praktika byloja, kad kai kurie advokatai nesupranta ar nenori suprasti, jog advokato profesijai yra taikomi di-

desni, reiklesni elgesio standartai, ne vien žmogiški, bet ir specialūs reikalavimai, nustatyti tiek advokatūros veiklą reguliuojančiuose įstatymuose, tiek ir profesinės etikos kodekse.

Suprantama, kliento interesai yra svarbūs, tačiau nėra svarbiausi, nes įstatymai ir Advokatų profesinės etikos kodekso normos įpareigoja advokatą ginti ar atstovauti tik teisėtiems kliento interesams teisėtomis priemonėmis bei būdais. Ar kliento teisės arba įstatymu saugomas interesas yra pažeisti, advokatas, prieš pasirašydamas sutartį, privalo kruopščiai išsiaiškinti su klientu ir aptarti pažeistiems interesams ginti įstatymu leidžiamas priemones. Todėl advokatas, kalbėdamasis su klientu, niekad neturi pamiršti, kad tuo momentu jis dirba kasdieninį įprastą darbą, o klientas galbūt jaudindamasis prisimins šį susitikimą daugelį metų. Jis tau tik vienas iš daugelio, tu jam – asmuo, dalyvaujantis teisingumo funkcionavime. Tad būk atidus ir korektiškas, rimtas ir teisingas. Jo duotą pavedimą – ginti ar atstovauti jo interesams – atlik sąžiningai ir rūpestingai, veik protingai, kad teikiama teisinė pagalba labiausiai atitiktų kliento interesus.

Kita vertus, pasitikėjimo santykiai su klientu gali egzistuoti tik tada, jeigu klientas neabejoja advokato asmenine garbe, dora ir sąžiningumu. Šios tradicinės dorybės yra tapusios advokato profesine pareiga. Praktiniame darbe jų nepaisydamas advokatas diskredituoja pačią teisingumo įgyvendinimo idėją.

Tautiškumo ir tapatybės išlaikymas

48-oji Lietuviškų studijų savaitė Dainavoje

Juozas Baužys

Dainavos stovyklavietėn Michigano valstijoje, netoli Manchesterio, rugpjūčio 22–28 dienomis vėl rinkosi Lietuvių fronto bičiuliai į savo 48-tąją Lietuviškų studijų ir poilsio savaitę. Joje dalyvavo nemažai LF bičiulių ir iš Lietuvos atvykęs „Į Laisvę“ fondo Lietuvos filialo valdybos pirmininkas, Garliavos gimnazijos direktorius Vidmantas Vitkauskas. Turėjome du kapelionus: pradžioje savaitės buvo atvykęs kun. Vytautas Volertas iš New Yorko, o pabaigoje – kun. Antanas Gražulis iš Čikagos. Stovyklautojus gardžiai ir gausiai valgydino vyriausiasis virėjas prof. Dr. Jonas Račkauskas su savo padėjėjomis.

Pirmųjų poros dienų darbotvarkėje vyko įvairūs posėdžiai, apžvelgė trijų LFB padalinių – LFB tarybos, „Į laisvę“ fondo ir Lietuviškų studijų centro atliktus darbus bei naujus projektus. Buvo plačiai diskutuojama ir dėl šiuo metu Lietuvoje leidžiamo *Į laisvę* žurnalo krypties.

Dr. Rožė Šomkaitė apžvelgė šalpos bei labdaros Lietuvai darbą, kurį pradėjo 1970 m., organizuodama šalpa ir *LKB Kronikos* platinimą. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, jos rūpesčiu buvo pradėtos siųsti mokymo priemonių siuntos Rytų Lietuvos mokykloms. Nuo 1997 m. šį darbą padeda tęsti Tautos fondas. Lietuvos mokykloms talpintuvais siunčiami kompiuteriai, knygos, enciklopedijos, net siuvimo mašinos bei dviračiai, taip pat maistas ir vitaminai. Visa tai daroma palaikant ryšį ir su daugeliu komercinių įstaigų Amerikoje.

Tautos fondas ir Rožė Šomkaitė skirsto studentams stipendijas iš dr. J. Adomavičiaus fondo, rūpinasi mokyklų įdukrinimu. Jau įdukrinta 210 Lietuvos mokyklų. Neseniai buvo sukurta specialus knygų fondas, kuris platina tautinio bei religinio turinio knygas, nes daugelis Lietuvos knygynų nenori to daryti.

Psichologas dr. Romualdas Kriaučiūnas iškėlė klausimą „Kaip organi-

Jono Urbono nuotrauka

Pakeliui į pasitarimą. Iš kairės: Juozas Ardys, Algis Raulinaitis, Vidmantas Vitkauskas, Kęstutis Skrupskelis, Juozas Baužys ir Kazys Ambrozaitis

zuotis?“ Kiekvienos organizacijos vadovams būtina gerai pažinti atstovaujamos visuomenės poreikius. Tam nebūtina didelis žmonių skaičius, tačiau reikia tikėti tuo, kas skelbiama, sudaryti aiškią strategiją, kaip užsibrėžtus tikslus pasiekti.

Vienos vakaronės metu prof. dr. Jonas Račkauskas, Lituanistikos tyrimo ir studijų centro Čikagoje (LTSC) direktorius, supažindino dalyvius su centro darbais, jame telkiama lietuviškos veiklos archyvine medžiaga, glaudžiai bendradarbiaujant su kitais archyvais Lietuvoje ir JAV. Profesorius

apgailstavo, kad pastaruoju laiku pradeda trūkti finansinės paramos ateities planams, kad Lietuvių fondas pradėjo savo paramą mažinti. Į LTSC archyvą bus perkeliamas ir mūsų garsaus fotografo Vytauto Maželio foto archyvas.

Kristina Lapenytė-Bareikienė, šiuo metu dirbanti LTSC Čikagoje, apžvelgė Lietuvoje leidžiamas lietuviškas knygas. Lietuvoje šiuo metu yra apie 540 leidyklų, bet knygų tiražai nėra dideli. Didžiausios leidyklos, pvz., „Šviesa“ ir „Alma litera“, leidžia knygas daugiausia mokykloms. 2003 metais Lietuvoje buvo išleistos 4565 knygos – grožinės literatūros, meno sričių ir informacijos leidiniai. Jau išleisti ke-

Renginiai

turi *Visuotinės lietuvių enciklopedijos* tomiai. Labai gražiai apipavidalinami LGGRT centro leidiniai. Juose daug informacijos apie tremties vietas, partizanų kovas ir kt. Neseniai išleista *Mazosios Lietuvos enciklopedija*. Pasirodė W. Urbono *Žalgiris ir kas po jo* (išversta iš anglų k.), taip pat puiki knyga apie dr. Joną Basanavičių.

LTSC archyvų vedėja Skirmantė Miglinienė savaitės dalyviams parodė vaizdajuostę iš 1990 m. lietuvių tremtinių, politinių kalinių ir jų giminių suruoštos ekspedicijos į Kazachstaną. Filmą pavadintas – „Karlagas – mirties žemė“. Ekspedicijoje buvo aplankyta ir Kingyro lagerio sukilimui paminėti paminklas.

Dr. Augustino Idzelio paskaita stiprino teisingą 1941 m. Laikinosios vyriausybės (LV) įvaizdį. Svarbiausi 1941 m. įvykiai – Tautos sukilimas, LV ir holokaustas, dėl kurio dabar kai kas vis kaltina LV. Būtina atsiminti, jog naciai tuo metu jokių būdu nenorėjo, kad LV būtų sudaryta, o ir pats sukilimas bei LV paskelbimas buvo Berlynui didelis netikėtumas. LV tegalėjo gyvuoti vos šešias savaites ir jos kompetencija žydų atveju buvo labai ribota. LV bandė visaip užkirsti kelią vokiečiams nusavinti žydų turtą (tai atspindi pačių vokiečių raportai). Kai kurie istorikai (Eidintas ir kt.) nori taip aiškinti: esą kad lietuviai norėję žydų turtą patys pasisavinti.

Holokaustas Lietuvos teritorijoje vyko, tačiau jis buvo organizuojamas vokiečių, pagal Hitlerio planus. Reikia pripažinti, kad ir tarp lietuvių atsirado žydšaudžių, tačiau dėl to negalima kaltinti visos lietuvių tautos ir Laikinosios vyriausybės.

Apie su holokaustu surištus kaltinimus lietuviams, kuriuos ir šiandien tebetęsia OSI, kalbėjo amerikietis advokatas Joseph McGinnessas. Jis kaip gynėjas dalyvavo ne vienoje OSI iškeltoje byloje lietuviams ar ukrainiečiams, kaltinamiems karo nusikaltimais. McGinnessas pasakojo, kaip OSI surenka iš sovietinių šaltinių kaltinamuosius „dokumentus“, kaip iš Izraelio atsižėža specialius „liudininkus“, juos nuveža į Lietuvą, apmoko ir parveža į JAV kaip liudytojus, o teismas tai panaudoja kaltinimams. OSI šiam tikslui turi „profesionalių liudininkų“ rezervą, išleidžia milijonus dolerių tokiems „liudininkams“ ir net kai kuriems mokslininkams, kad šie rašytų nesąmones apie nebūtus dalykus. Advokatas McGinnessas yra labai nusivylęs tokiais teismais.

Rašytojas Vytautas Volertas, studijų savaitėse dažniausiai skaitydavęs savo noveles ar ištraukas iš romanų, šį kartą kalbėjo apie praėjusį XX amžių. Nors šis amžius buvo mokslo ir naujų išradimų era, kartu su jais keliavo ir jėga, karai bei teroras. Sovietinė okupacija paveikė didelę lietuvių tautos dalį, kuri ir dabar tebėra dva-

Jono Urbono nuotrauka

Lietuvių fronto bičiuliai iki kitos vasaros atsisveikina su Dainava

siškai sužalota, paveikta marksizmo idėjų. Rusija net negalvoja kaip nors atsilyginti už Lietuvos žmonėms padarytus dvasinius bei medžiaginius nuostolius.

Prof. dr. Vytautas Bieliauskas kalbėjo apie globalizaciją, tautiškumą ir tapatybę. Globalizacija – naujas žodis, kuris pradeda plisti visame pasaulyje. Ryšium su globalizacija atsiranda specifinės problemos, nes ji nesurišta su sąžine bei vertybėmis. Plečiasi korupcija, nukenčia tautiškumas ir kalbos. Pradedama visur vartoti viena, daugiausia anglų, kalba. Jau dabar pastebima, kad didžiulė emigracija iš Lietuvos pradeda kenkti Lietuvos tautiškumo bei tapatybės šaknims. Būtina labiau gerbti savo pačių intelektualinį turtą. Lietuvos valstybė turėtų daugiau rūpintis iverčiais. Žinoma, svarbu, kad ir patys iverčiai rodytų daugiau sąmoningo apsispre-

dimo ir pasiryžimo išlaikyti savo tapatybę. Reikia atsiminti, kad globalizacija yra tik procesas be turinio, o turinį galima rasti savoje tapatybėje.

Prof. dr. Kęstutis Skrupskelis skaitė paskaitą apie asmenybės vaidmenį Lietuvos istorijoje. Pirmosios nepriklausomybės metu Lietuvoje buvo ryškūs tokie intelektualai kaip J. Erečas, K. Pakštas, St. Šalkauskis, kurie vakarietišku stiliumi formavo savo studentų galvoseną, patriotinį nusiteikimą, patys rašė spaudoje ir taip ugde valstybės kultūrą. Gaila, kad šandien visa tai yra pranykę.

Dabartinėje Lietuvoje tokio tipo intelektualai neišryškėja. Šandien Lietuvos universitetuose daugelis profesorių naudojami Europos Sąjungoje parengtais leidiniais, dažnai vengdami iš-

Renginiai

reikšti savo pačių mintis ir komentarus. Susidaro įspūdis, kad nedirbamas ugdymo ir auklėjimo darbas.

Liūda Rugienienė padarė pranešimą apie augančią Pasaulio lietuvių bendruomenę. Pagal statistikos žinias, 1973 m. PLB veikė 14-oje kraštu, o šiemet – net 34 šalyse. Lietuviai plečiasi visame pasaulyje. Lietuva apie savo emigrantus, kurių vis daugėja, neturi tikrų žinių. Kokie žmonės iš Lietuvos išvyksta? Būtų galima atsakyti, kad pirmoji grupė – norintys užsidirbti pinigų ir grįžti. Antroje vietoje – manantys užsienyje pasilikti ilgam. Trečią grupę sudaro įvairūs sukčiai. Naujieji emigrantai nenoriai jungiasi ir į esamas organizacijas bei parapijas. Tiesa, jie praturtina lietuvių kalbą, renginius, tačiau reikia rasti būdus, kaip tuos žmones apsaugoti nuo greito nutautėjimo, kaip skatinti lietuvišką švietimą.

Garliavos J. Lukšos gimnazijos direktorius Vidmantas Vitkauskas kalbėjo apie nuotaikas Lietuvoje, belaukiant Seimo rinkimų. Šiemet Lietuvai yra istoriniai metai: įstojome į ES ir į NATO – daugelis gyventojų tikisi iš to naudos. Tačiau neseniai buvo išgyventa prezidentinė krizė, atsirado Darbo partija, kuri vėl suka į Rytus. Tad ko sulauksime iš naujų Seimo rinkimų?

Matant, kaip Lietuvoje net 70 proc. žmonių naudojasi bevieliais telefonais, kaip beveik visur mokyklose

naudojami kompiuteriai, kaip vystosi naujoji technologija, atrodo, kad ekonominė padėtis gerėja. Bet ar taip iš tiesų yra – dar didelis klausimas. Mokyklose tebėra gana daug sovietizmo liekanų. Gal Lietuvių fondas galėtų paremti lietuviškų renginių išsivijoje filmavimą ir demonstravimą per Lietuvos televizijų programas?

Buvo gražiai paminėtas poetas Jonas Aistis jo 100 metų gimimo sukakties proga. Po platesnio dr. Vytauto Bieliausko įvadinio žodžio apie poetą, iš Kanados atvykusi Aušra Gylytė-Karkienė paskaitė aštuonis Aisčio eilėraščius. Po to savo poeziją skaitė poetė Julija Švabaitė-Gylienė. Juozas Baužys supažindino klausytojus su dr. Jono Šalnės filosofine poezija, meniškais medžio darbais ir trimis jo poezijos knygomis.

Užbaigiamajame savaitės vakare klausėmės pianisto Rimanto Vingro atliekamo koncerto. Po įdomios paskaitėlės, pavadintos „Simbolis ir muzika“, Vingras paskambino M. K. Čiurlionio, A. Skrabino ir kt. kūriniais. Šiuo koncertu ir buvo užbaigta 48-toji JAV LFB Lietuviškų studijų bei poilsio savaitė.

Už jos surengimą ir programos sutvarkymą reikia padėkoti LFB tarybai – Vytui Petručiui, Juozui Ardžiui, Jonui Urbonui ir kitiems.

Sutrupinta iš „Draugo“, 2004 m. rugsėjo 25 d.

Vasaros savaitė Kaune

Unė Simokaitė

Liepos 29–rugpjūčio 1 dienomis „Į laisvę“ fondo Lietuvos filialas Kaune organizavo XIII studijų savaitę. Jos temą šiemet suaktualino politiniai krašto įvykiai: prezidentinė krizė, pasibaigusi apkaltos procesu Seime ir naujo prezidento rinkimais, tariami ar tikri korupcijos skandalai, išprovokuoti prieš Seimo rinkimus, rinkiminės batalijos, prasidėjęs jau vasaros viduryje. Ši tema – „Demokratijos pamokos ateities Lietuvai“.

Kaip įprasta, politinių studijų savaitėje dalyvavo svečiai iš užjūrio, centrinų „Į laisvę“ fondo struktūrų atstovai: dr. K. Ambrozaitis, A. Raulinaitis, prof. K. Skrupskelis, fondo veteranai V. A. Dambra, J. Kojelis. Vienas posėdis buvo skirtas ateitininkams, aptariantiems savo ir Lietuvos problemas.

Studijų savaitės renginiai vyko Kauno įgulos karininkų Ramovėje. Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus atsiuntė savaitės dalyviams savo sveikinimą, savaitę pradėjo Fondo ir jo filialo tarybos pirmininkai dr. K. Ambrozaitis ir J. Kairevičius, karininkų Ramovės viršininkas mjr. G. Riautas. Invokacijos žodį tarė kun. Robertas Grigas. Buvo pasveikintos aktyvios visuomenininkės V. Margevičienė ir prof. O. Voverienė, pagarba atiduota seniausiam išeivijos rezistentui V. Bražėnui.

Pirmininkaujant A. Raulinaičiui ir J. Kairevičiui du pranešėjai K. Ambrozaitis ir V. Vitkauskas apžvelgė „Į laisvę“ fondo ir jo filialo nueitą kelią ir atliktą darbą. Abiejų pranešimų sutrumpinti tekstai spausdinami šiame „Į laisvę“ numeryje.

Popietiniame pirmosios dienos posėdyje pranešimus skaitė Seimo narys Egidijus Vareikis ir buvęs Seimo narys, Nepriklausomybės akto signataras Algirdas Patackas. Jų pranešimų santrauką pateikiame žemiau.

Lietuva, Europa ir pasaulis

Taip galima pavadinti E. Vareikio pranešimą, kuriame paskelbta daug

statistikos, t.y. skaičių ir faktų, liudijančių apie mūsų valstybės įsiliejimą į Europos Sąjungą. Lietuva, anot prelegento, neturi aiškių strateginių prio-

Renginiai

ritetų savo vidaus ir užsienio politikai, o tai reiškia, kad ji nedrįsta imtis savarankiškos ekonomikos ir politikos. „Mąstom šimto metų senumo prof. Kazio Pakšto kategorijomis, – sakė prelegentas, – ir tai stumia mus į pesimizmą. Tai europeriferinė mąstysena“. (Esą būdami ES pakrašty, tampam Europos provincija). Kita politikų grupė vadintina eurooptimistais. Jie planuoja didinti savo įtaką ne tik Karaliaučiuje ar Minske, bet ir Ukrainoje ar Užkaukazėje.

Toliau E. Vareikis samprotavo apie NATO perspektyvas, taigi apie organizacijos, kurios nare Lietuva tapo šį pavasarį, ateitį. Jo nuomone, NATO jau 15 metų ieško naujos strategijos ir neranda. Nemoka rasti, nes

nežino kaip, kovoti su terorizmu. Taigi nauja grėsmė pasaulio saugumui yra terorizmas.

ES strategija – iki 2010 m. pralenkti JAV. Norėdami pasiekti šį tikslą 75 milijonai ES gyventojų turi ieškoti kokybiškai naujų sprendimų. Rusija vis dar neranda savo tapatybės ir pralaimi pasaulio politikoje; pasaulis, priimdamas sprendimus, sugeba apsieiti ir be Rusijos, o jos įtaka pasaulio didžiosios politikos arenoje vis mažėja.

Algirdo Patacko karinė patirtis

Paksiada (arba paksizmas) buvo gal paskutinis bandymas sutrukdyti

Pirmininkauja Aldona Žemaitytė ir Jonas Kairevičius

Gintarė Bukartaitis nuotrauka

Renginiai

Lietuvai kelionę į NATO. Anot pranešėjo, J. Borisovas buvo Rusijos karinės žvalgybos atstovas, baigęs Kijevo kontržvalgybos mokyklą, visuomeninis karinis R. Pakso patarėjas. A. Patackas pabrėžė, kad Lietuvoje ne kartą mėginta vykdyti karinę Rusijos žvalgybą. Remdamasis savo patirtimi, įgyta Čėčėnijoje, pranešėjas mano, kad Rusija vis dar kelia didelę grėsmę ir Lietuvai, nes rusų elgesys neprognozuojamas. Keliais potėpiais pranešėjas perbėgo Lietuvos valstybės istoriją ir jos santykius su Rusija, pradedant 1768 metų Baro konfederacija ir baigiant 1940 metais. (Turime pasirinkti: arba laikytis ES, kuri su savo kariniu biudžetu neužtikrins mūsų saugumo, arba proamerikietiškos pozicijos. Išeitis būtų savarankiškas istorinis mąstymas.)

Šiandieninės nepriklausomos Lietuvos karininkų ideologinė mąstysena pasiskirsto taip: 80 proc. jų yra sovietinio auklėjimo ir tik 20 proc. vakarieetiško mąstymo. Iš 3 milijonų 681 tūkstančio gyventojų kasmet į karinę tarnybą susirenka tik apie 2000 šauktinių. Tai rodo prastą pilietinį auklėjimą, švietimo sistemos spragas. A. Patackas kalbėjo ir apie 2,01 proc. pinigų, skiriamų iš valstybės biudžeto krašto apsaugai. Tik 1,52 proc. kariuomenei tenka tiesiogiai, o kiti – visokiems kitiems tikslams.

Po šių pranešimų vykusioje diskusijoje dalyvavo mons. A. Svarinskas, V. Abraitis, A. Žemaitytė-Veilenienė ir kiti.

Išėivijos ir Lietuvos santykiai laisvinimo kelyje

Išėivijos rezistencijos veikėjas žurnalistas Juozas Kojelis visuomet buvo žemaitiškai kieto charakterio ir pasižymėjo žodžio tiesumu. Jo principas – bekompromisė kova prieš Lietuvos okupaciją. Lietuvai atgavus nepriklausomybę J. Kojelis mėgino įterpti išėiviją į valstybės valdymo reikalus. Deja, čia užteko savų žmonių, mėgstančių valdžią, jie netrukus ėmė burtis ne tiek į valstybingumo ugdyimo klubus, kiek į asmeninių interesų gruputes. Įsivaizduotos išlaisvintos Lietuvos ir šiandieninių realijų neatitikimą laikyčiau J. Kojelio vilčių ir troškimų žlugimo tragedija.

Kaune jis pasklaidė puslapius iš vieno išėivijos gyvenimo istorinio tarpsnio, kuris mūsų istorikų ir politikų liko nepastebėtas ir neįvertintas. Tai Amerikos prezidento R. Reagano (jis mirė praėjusią vasarą) indėlis į baltų laisvės kovas. 1983 m., kai Sovietų Sąjungą gaubė brežnevinės sutemos, R. Reaganas į Baltuosius rūmus pakvietė 200 Amerikos baltų, pasakė kalbą ir paskelbė *Baltų laisvės dieną*. Jis tada kalbėjo, kad Amerika nepripažįsta Baltijos šalių pavergimo, kad jų okupavimą lėmė ciniška sovietų Rusijos ir nacių Vokietijos bendradarbiavimo sutartis, tapusi ir II pasaulinio karo priežastimi. Amerikos prezidentas kalbėjo apie 1940 m. okupacijos padarinius: areštus, žudynes, masinius trė-

Renginiai

mimus, religijos persekiojimą, rusifikaciją. „Bet sovietai niekad nepalaužė baltų dvasios“, – sakė tuomet Reagas. (Panašiai tą laikotarpį vertino ir G. Bushas, pernai vėlų rudenį lankydamasis Vilniuje.) Reagas tą dieną pažadėjo Amerikos baltams, kad niekada nenukryps „nuo moralinių įsipareigojimų pavergtiesiems, kurie yra okupacijos gniaužuose“. Ir pareiškė, kad Amerikos kongresas skubos tvarka priėmė įstatymą birželio 14-ąją paskelbti Baltų laisvės diena.

Kai Los Angeles lietuviai 1987 m. minėjo Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejų, Reagas jiems atsiuntė sveikinimą. 1988 m. atvykęs į Maskvą deryboms, Reagas panorė susitikti su baltų disidentais, tarp jų ir su sesele Nijole Sadūnaite. Jo pastangomis JTO narius pasiekė laiškas, kad Amerika nepripažįsta Baltijos valstybių okupacijos.

Šiuo metu Lietuvos ir jos išeivijos bendravimas yra gana komplikuotas, nes išeiviai jaučia abejingumą jų atliktam Lietuvos laisvinimo darbui. Išeiviai rezistentai ir Lietuvos laisvės kovotojai jaučiasi paniekinti, nes buvo nustumti nuo valstybės reikalų į banalių pagarbos paminėjimų pakraštį. J. Kojelis dalijosi prisiminimais apie vieną šviesiausių išsilavinusių Lietuvos asmenybių, istorikę, buvusią rezistentę ir politinę kalnę Nijolę Gaškaitę-Zemaitienę, mirusią 2000-aisiais metais. Savo priešmirtiniame laiške J. Kojeliui ji taip apibūdino Lietuvos

padėtį: „Keičiant Lietuvos politinę, ekonominę, socialinę sistemą, valdžioje liko tie patys žmonės. Gal todėl tie pokyčiai labai skausmingi, lėti ir sunkūs“.

Baigdamas savo pranešimą preleentas padarė išvadą, kad per 14 nepriklausomybės metų neįvyko lauktas Lietuvos ir išeivijos vienminčių suartėjimas. Per visus tuos metus J. Kojelis atkakliai ieškojo Lietuvoje vienminčių, kurie padėtų įgyvendinti jo idėjas, tačiau kas kartą jam tekdavo nusivilti. Šiuo metu jis viltis deda į tautinę partiją „Lietuvos kelias“, kuriai vadovauja Lilijana Astra. Bijau pranašauti, bet ir šį sykį jam gali tekti nusivilti, nes ši partija vargu ar vaidins kokį nors vaidmenį Lietuvos politikoje. Vietoj numatyto prof. A. Tylos pranešimo apie prof. J. Brazaitį tribūna buvo suteikta „Lietuvos kelio“ vadovei L. Astrai, kuri studijų savaitėje pristatė savo programos tezes. Ir kas iš to? Politinėje Lietuvos padangėje vis dar plaukia vadistinių ambicijų debesys, temdantys Lietuvos kelią į ateitį per tradicines normalias partijas, kaip yra visame pasaulyje. Vis gimsta ir miršta naujos partijos ir partijėlės, kurios ardo politinį Lietuvos pastatą. Turintys pinigų ir įtakingi vadai daug žada ir tampa populistais, neturintys daug pinigų taip pat žada, kritikuodami savo pirmtakų darbus. Toks kelias veda į niekur, nebent parodo, kad Lietuvoje klesti tikra demokratija.

Renginiai

Šaknys ir atžalos

Ateitininkai yra Lietuvos piliečiai, – sakė Ateitininkų federacijos vadas Liutauras Serapinas, – tad jiems rūpi tai, kuo gyva Lietuva. Šiuo metu ji yra ne tiek suskilusi, kiek skaldoma. Geriausiai tą galima pajusti per požiūrį į laisvę. Liepos pabaigoje Ateitininkų federacija pasiuntė kreipimąsi į šalies vadovus dėl seksualinių programų komercinėse televizijose. Kadangi televizoriai neužkoduoti, vaikai žiūri naktines programas, kuriose paviešinami skambučiai iš mobiliųjų telefonų, skirti seksualiniams poreikiams patenkinti komerciniais tikslais. Tame žaidime dalyvauja visi norintys, tarp jų ir vaikai. Pavyzdžiui, dvylikamečiai iš Klaipėdos siūlosi už pinigus seksualiai patenkinti kiekvieną norintįjį. Normalioje valstybėje toks TV kanalas būtų uždarytas, jo vadovybė nubausta. Tik ne Lietuvoje. Į ateitininkų kreipimąsi nesulaukta jokio atsakymo nei iš prezidentūros, nei iš Vyriausybės, tik iš Seimo kanceliarijos atėjo atsakymas, kad raštas persiustas Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui. Tad ar mes esam laisvi? – klausia L. Serapinas, pradėdamas diskusiją, kurioje dalyvavo jauni ir vyresni ateitininkai. Jis pacitavo buvusio „Ateities“ žurnalo redaktoriaus J. Girmiaus mintį, kad „*ugdant ir auklėjant jaunimą turime išugdyti ne ideologiją, o pasaulėžiūrą, nes pasaulėžiūra formuoja ideologiją*“. O

kiek pasaulėžiūros ir ideologijos yra Seimo narių veikloje, švietimo institucijų programose? Kur akcentai švietimo reformoje apie jauno žmogaus pasaulėžiūros ugdymą? J. Girmius rašo: „*Blogis priverčia žmogų atsisaityti idealų, numarina dvasią, palikdamas ją gyventi tikrovės drumzlėse*“. Dvasinis nuosmukis yra viena didžiausių blogio apraiškų. Ar apie dvasinius siekius kalba jaunimo organizacijos, kurias vienija Lietuvos jaunimo organizacijų taryba (LJOT)? Ne, jos kalba apie projektus ir jų finansavimą. Jaunimui trūksta dvasios vadų.

Grįždamas prie ateitininkų, Liutauras Serapinas primena jų šūkį *Visa atnaujinti Kristuje*. Šis šūkis skatina žmogų ne tik protestuoti prieš blogį, bet ir kovoti su juo. Ateitininkų organizacija turi 1670 narių nuo 14 iki 29 metų. O kiek yra jaunimo Lietuvoje? Daugiau kaip milijonas. Ką reiškia prieš jį tie pusantro tūkstančio... Ateitininkų uždaviniai Lietuvoje ir išeivijoje iš esmės skiriasi. Lietuvoje ateitininkai tik ugdo jaunimą ateičiai. Tai reiškia, kad ši organizacija yra per jauna imtis politinės veiklos uždavinių. Lietuvos ateitininkai ypač daug dėmesio skiria jaunimui, kuris dar nebrandus pasaulėžiūrinio atžvilgiu. Ugdyti jaunimą mūsų sąlygomis yra ypač svarbu. Pasiziūrėkim, ką šiandien skaito vaikai, jeigu apskritai jie paima į rankas knygą. Gal „Panelė“, kai lieka laiko nuo mokyklos programinių knygų skaitymo. Ateitininkų fe-

Renginiai

deracijos nariai be politikų, Švietimo ir mokslo ministerijos palaikymo negali vieni atlikti ugdymo darbo. Nepaisant to jie vasaromis rengia jaunimo ugdymo stovyklas; šiemet birželio–liepos mėnesiais veikė aštuonios tokios stovyklos moksleiviams. Spauda apie jas nerašo, televizija nerodo. Savo darbo demonstravimas yra praėjusio amžiaus tam tikros kultūrinės veiklos palikimas. Norint ką nors padaryti iš esmės, reikia kantriai dirbti: kurti programas, leisti pilietinio ugdymo vadovėlius. Šiuo metu Europoje nepopuliarios formalios organizacijos, turinčios vėliavas, ženklus, narystės mokesčius. Europos jaunimas nenori visam gyvenimui duoti priesaikos, jis kitaip supranta ir tėvynės meilę. Tokia yra realybė.

Ateitininkų studentų sąjungos koordinatorius Vytautas Girdzijauskas kalbėjo, kad Lietuvos ateitininkai įsijungia į tarptautinę katalikiškų organizacijų veiklą, kad jie turi savo atstovus LIJOT ir Valstybinėje jaunimo organizacijų taryboje. Anot jo, norint įgyvendinti krikščioniškąsias vertybes, reikia parodyti daugiau asmeninės valios, bent jau pademonstruoti savo poziciją, atsidūrus tarp liberalaus jaunimo.

Buvęs Ateitininkų federacijos vadas, dabartinis AF valdybos narys Vidas Abraitis kalbėjo apie vasaros stovyklas ir jų vadovus, apie sąlygas, kuriomis brendo dabartiniai Lietuvos ateitininkai. Jie negalėjo paveldėti prieškarinio ateitininkų organizacijos

tęstinumo, nes karo ir pokario audros jos narius išblaškė po visus pasaulio kraštus: vienus į Vakarų, kitus į Sibirą, treči žuvo Lietuvos miškuose. O iš likusiųjų atžalė atžalos, kurios ėmė bręsti. Kai šaknys išlieka, nors ir sužalotos, galima tikėtis, kad ūgliai atžels. Tik reikia tinkamo klimato, reikia kantrybės, nors mes ir norim, kad jie augtų greičiau. Išprususių žmonių dabar yra labai daug, nes žinių pasaulis yra begalinis. Tačiau to neužtenka. Mūsų laikmetis nužymėtas ne tiek asmenybėmis – dabar ne žygių metas, tad reikia ne vado, žygiuojančio priekyje, o sutelkto darbo – talkos. Dirbti reikia ne dėl sublizgėjimo ar įvertinimo, o dėl būsimų darbo vaisių.

Ateitininkų sendraugė Apolonija Nistelienė kalbėjo, kad reikia degančio jaunimo. Kai į Lietuvą grįžo A. Žygas, atrodė, kad mūsų ateitininkai tiesiog sužydėjo. Tačiau tai buvo tik akimirkos blykstelėjimas. Vadai turi būti apsupti gabių ir neabejingų padėjų. Tada ir stovyklose dienišis gyvenimas nesiskirs nuo naktinio, žodžiai nuo darbų. A. Nistelienė nusistebėjo, kad atkūrus organizaciją imta „daryti“ naujus sendraugius, į organizaciją kviešti pusamžius žmones, kurie nebuvo ateitininkai moksleiviai ar studentai. Toks dirbtinis ateitininkų struktūros lipdymas prieštarauja organizacijos struktūriniam principams.

Diskusijoje kalbėjęs ir seniausias Lietuvos ateitininkas rašytojas Viktoras Alekna priekaištavo, kad mokykloje ateitininkų niekas negloboja. Tai

turėtų daryti tikybos mokytojai. Jei mokyklose ateitininkų niekas neorganizuos, jie neatgis kaip organizacija.

Diskusiją apibendrino Vidas Abraitis ir Liutauras Serapinas. Anot V. Abraičio, šiandien nėra taip, kaip buvo vakar, o rytoj nebus taip, kaip šiandien yra. Šiandien ateitininkai ieško savo kelio, atsakymų į iškilusius nūdienos klausimus ir randa. Jie pasitiks ir rytdienos iššūkius. Tie, kurie bus išėję ateitininkijos mokyklą, gyvenimą pamatys prasmingesnį. L. Serapinas pabrėžė, kad ateitininkai negali orientuotis į masines auditorijas, negali nešti kryžių per gatves, lydinti pučiamųjų orkestro. Toks krikščionybės maršas jau neturi poveikio jaunimui. Naujame laike ateitininkams iškyla nauji uždaviniai. Juos reikia spręsti tėvų ir vaikų kartoms, negilinant konfliktų, neaštrinant ir taip gana komplikuočių santykių. Reikia iš naujo permąstyti mūsų kaip krikščionių, kaip lietuvių pašaukimą būti laisvais.

Rumšiškėse

Baigiamoji studijų savaitės diena buvo skirta iškilmingam tradicinės Rezistencinės premijos įteikimui ir Jono Aisčio 100-mečiui paminėti Rumšiškėse, J. Aisčio memorialiniame muziejuje.

Premija buvo įteikta rašytojai Emai Mikulėnaitei už knygos „Esame“ sudarymą. Tai generolo K. Ladygos žmonos Stefanijos, Sibiro tremtinės, atsi-

minimai, laiškai, dienoraščiai, atskleidžiantys šios moters talentą burti aplink save jaunuomenę ir ugdyti ją krikščioniškųjų idealų šviesa. Šiemetinės premijos mecenatė – dr. K. Ambrozaičio dukra Ramunė Ambrozaitytė-Fry, liudijanti, kad ir jaunesnioji išėivijos karta eina savo tėvų pėdomis ir išpažįsta tuos pačius idealus.

Rumšiškėse pranešimą apie krikščioniškuosius motyvus J. Aisčio poezijoje skaitė VU dėstytoja dr. Dalia Čiočytė (jis spausdinamas mūsų žurnale atskira publikacija), kalbėjo muziejaus direktorė Gražina Meilutienė. Kauno dramos teatro aktorė Inesa Paliulytė ir gitaristas Arūnas Kelpša atliko poeto atminimui skirtą meninę programą. Rumšiškių kapinaitėse buvo applankytas poeto kapas. (Beje, kultūrinėje programoje atsirado ir prieškarinio prezidentūros pastatas Kaune, ir pagrindinė Vytauto Andziulio spaustuvė „ab“, ir Rumšiškių liaudies buitės muziejus.) Savaitės programa užbaigta prasmingu akcentu – Mišiomis Rumšiškių bažnyčioje, kurios buvo skirtos paminėti mirusius iškiliuosius Lietuvių fronto, LFB ir „Į laisvę“ fondo vadovus ir ideologus. Visus sujauzdino žinia, kad liepos 31 d. Kalifornijoje mirė architektas Edmundas Arbas.

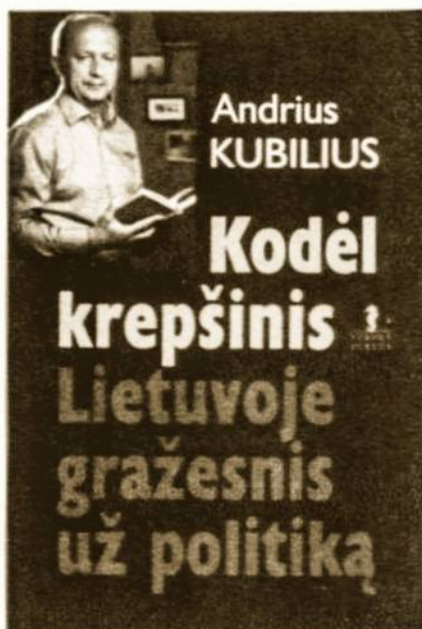
Studijų savaitėje dalyvavo ištikimi kasmetiniai jos gerbėjai, buvo matyti ir naujų veidų. Šio renginio organizatoriai ir svečiai išreiškė viltį, kad tokios savaitės atliks savo prasmingą vaidmenį dar ne vieną vasarą.

Sutartis su savimi, *arba* politinis Andriaus Kubiliaus veidas

Vincentas Uždavinyš

Paėmęs į rankas neseniai pasirodžiusią Andriaus Kubiliaus knygą „Kodėl krepšinis Lietuvoje gražesnis už politiką“ (leidykla „Versus aureas“, dail. Vida Kuraitė), nejučia ją imi lyginti su jo tėvo prof. Vytauto Kubiliaus tekstais. Tarytum nelyginami dalykai: profesoriaus, literatūrinės minties flagmano, padariusio didžiulę įtaką visai XX a. antrosios pusės literatūrai, Vytauto Kubiliaus veikalai yra toli nuo politiko (ir fiziko) Andriaus Kubiliaus trumpų esė, politinių komentarų dienos aktualijų temomis. Šie mažieji tekstai buvo spausdinami žurnale „Veidas“, vertinant ir komentuojant politinius, visuomeninius, socialinius įvykius bei reiškinius. Bet tėvo ir sūnaus tekstai susiliečia per aiškia vertybinę orientaciją, ideologinį pasirinkimą, žodžio taiklumą ir eleganciją, sveiko humoro dozę. Andrius Kubilius savo knygą skiria *mąstantiems* apie Lietuvos valstybę ir mūsų ateitį. Būtent mąstantiems, nors ne-

mąstančių yra keleriopai daugiau. Intriguojanti (šiek tiek žurnalistinė) knygos antraštė bando pagrimuoti tikrąjį A. Kubiliaus veidą, besiraukšlėjantį nuo rūpesčių dėl valstybės ateities. „*Esu beviltiškai įsimylėjęs konserva-*

Knygų lentyna

tizmą“, – rašo A. Kubilius. – *Europietiškoji ir amerikietiškoji. XIX ir XX amžiaus“.*

Taigi A. Kubilius yra praėjusių dvejų šimtmečių dešiniojos ideologijos sekėjas, jos tęsėjas pokomunistinėje politinėje erdvėje. Aiškiai apibrėžtos vertybės: stipri, normali šeima, gyvybinga, iniciatyvi bendruomenė, išmintinga, toliaregė tauta, ambicinga, autoritetinga valstybė. Ryškus rūpestis dėl Lietuvos – Europoje ir pasaulyje. Autoriaus žvilgsnis aprėpia pastarųjų dvejų metų politinius Lietuvos įvykius. Aprėpia ir daugiau: kas buvo mūsų tauta prieš nepriklausomybę, kas jos laukia ateityje. Jis stebi gilėjančią politinę pastarųjų metų krizę (paksizmas ir populizmas įsiurbia vis naujus visuomenės sluoksnius), keliančią grėsmę valstybės likimui. A. Kubilius mano, kad šiandien kaip niekad reikalinga žmonių sutartis su savimi ir su tais, kurie disponuoja sąžinės, moralės, tradicijos sąvokomis. Pinigais paremtos sutartys griūva lyg kortų nameliai, politikus ir visuomenę veda į niekur, tiksliau – į susinaikinimą.

Redaktorė M. Lankutyte knygą suskirstė skyriais, atspindinčiais platų problemų spektrą. Tai ir trylikos valstybės gyvenimo metų laikotarpis, kai tauta, iškovojusi nepriklausomybę, spėjo ja nusivilti („Metamorfozės“), politiniai A.M. Brazausko ir R. Pakso portretai („Prie vairo: tarp kairės ir dešinės“), Lietuvos vizija pagal Andrių Kubilių (skyriai „Konservatiz-

mas ir lietuviybė“, „Pasaulis, kokiame gyvename“) ir t.t. Sukrečiančiai atrodo skyrius „Dvi Lietuvos“, kur aptariama mūsų pilietinė-nepilietinė visuomenė, ir A. Kubiliaus, politiko, prisipažinimas: „*Esu kaltas, nes nežinau, kaip paguosti nemeluojant. Kiti ateina ir žada“.* Tai moralaus ir sąžininco politiko tragedija.

Receptų, kaip išbristi iš politinės (ir socialinės) krizės jis nedaug tepateikia, galbūt nenorėdamas primesti žmonėms savo valią. Jo vizija – mūsų amžiaus dinamizmas, kuriam turi paklusti ir Lietuva, pasirengusi tigro šuoliui, t.y. žinių ekonomikai, šiuolaikiškoms technologijoms, moderniam gyvenimo tipui. Žmonės patys turi mąstyti, sutarti su savo sąžine ir veikti savo aplinką per šeimą, bendruomenę, savivaldą, partijas, Seimą. Konservatorius A. Kubilius populiariai pristato lietuviškojo konservatizmo modelį, suteikdamas skaitytojo minčiai laisvę tą modelį praturtinti savo patirtimi. Konservatizmas prieš populizmą – tai itin aktualu šiandieninei Lietuvai.

Neaišku, ar ši knyga autoriui duos politinės naudos dabartinių politinių rinkiminių batalijų fone. Bet kaip politikui, žvelgiančiam į rytdieną, turėtų garantuoti sėkmę. Vertybinė politika turi ne tik išliekamąją vertę. Ji ugdo žmogų ne mažiau kaip švietimas, daro jį asmenybe, žadina jame pilietį ir valstybininką. Šiandieninei visuomenei tai labai svarbu, vadinasi, A. Kubilius sėkmingai investuoja į ateitį.

Per romantizmo prizmę

Aldona Žemaitytė

Teatrologė, rašytoja, publicistė ir visuomenininkė Gražina Mareckaitė paskelbė bene solidžiausią savo veikalą – monografiją „Romantizmo idėjos lietuvių teatre“ (Nuo XIX iki XXI amžiaus). Išleido Kultūros, filosofijos ir meno institutas Vilniuje.

G. Mareckaitė yra tikra teatro ritė, teatras yra jos tikrasis pašaukimas. Teatrologė paskelbė šimtus recenzijų periodikoje, skaitė dešimtis pranešimų Lietuvos ir užsienio konferencijose, lietuvių folkloro motyvais parašė pjesę „Sutemų sakmės“ (1974), kurią vaidino daugelis teatrų, pjesę-baladę „Eglės namai“, kurią sėkmingai pastatė režisierius Saulius Varnas ir vaidino Šiaulių dramos teatras (1984), pjesę „Salve“ (1986), taip pat keletą pjesių lėlių teatrams, nors daugelio skaitytojų pagarbą ir pripažinimą pelnė savo publicistiniais, eseistiniais kūriniais, angažuodamasi tėvynės, jos laisvės ir nepriklausomybės temomis. G. Mareckaitė buvo aktyvi Lietuvos piliečių chartijos tarybos narė, šiuo metu – Į laisvę“ fondo Lietuvos filialo tarybos narė. Tai rodo jos aktyvią ir tvirtą, iš tėvų paveldėtą vertybinę orientaciją.

„Romantizmo idėjos lietuvių teatre“ yra jos, subrendusios teatro istorikės, kruopštaus darbo vaisius, vertas daktarinės nominacijos. Bėda, kad mūsų neskubama apdalyti moksliniais vardais tų, kurie tikrai to nusipelnė... Gražiną laipsniai ir vardai mažai domina, mokslininkės karjerą ji au-

Knygų lentyna

koja pilietinei pozicijai, tvirtai ją pareikšdama visuomeniniame darbe. Studija apie romantizmą lietuvių teatre, apimanti pusantro šimto metų laikotarpį, rodo autorės didelę erudiciją. Teatrologė aprėpia plačią nagrinėjamų reiškinių, teatro įvykių (spektaklių) ir asmenybių panoramą. Analizuodama draminius veikalus, režisierių ir aktorių darbus, autorė saviškai, *kitaip*, mareckaitiškai, nušviečia ir aptaria teatro gerbėjams ir teatralams jau žinomus dalykus. Studiją ji skiria šviesiam prof. Vytauto Kubiliaus atminimui.

Lietuvių teatrą autorė apžvelgia, lygina, analizuoja kitų tautų, daugiausia lenkų, teatrinio gyvenimo kontekste. Romantizmo idėjos lietuvių teatrą lydėjo jau nuo XIX a. pabaigos mėgėjų teatro scenos laikų (autorė punktyriškai prisimena ir LDK teatrinį paveldą), kai teatras koja kojon žengė drauge su lietuviybės sąjūdžio, tautinio atgimimo dvasia. Prisimindama XIX a. romanizmą, kuris Vakarų Europos teatruose pagimdė modernizmą ir postmodernizmą, G. Mareckaitė ilgiau sustoja ties XX a. pirmosios pusės profesinio lietuvių teatro gimimu, žymiaisiais to meto režisieriais A. Sutkumi, B. Dauguviečiu, A. Oleka-Žilinsku, prieškarinio Lietuvoje teatrinio metodo spyruoklę įtempusiais tarp romantizmo ir realizmo. Varomoji teatrinės minties jėga XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmėčiuose Lietuvos teatrams buvo B. Sruogos kritika, gausi šio rašytojo ir kritiko teatrinė publicistika, mokslinės studijos, siekiant atpratinti

teatrą, jo režisierius, aktorius ir, žinoma, publiką nuo komerciškai patogių, buitaiškai realistinių, konjunktūrinių spektaklių. Analizuodama šį laikotarpį teatrologė remiasi dramaturgijos ir teatro tyrinėtojų B. Sruogos, V. Kubiliaus, J. Lankučio, A. Samulionio ir kitų apie teatrą rašiusių autorių apibendrinimais ir išvadomis, pažvelgdama į šį kūrybingą jaunos Lietuvos valstybės kultūros reiškinį netikėtu aspektu.

Viename didžiausių knygos skyrių „Romantizmo ir realizmo sandūros“ G. Mareckaitė gilinasi į tai, ką ji apibūdina lakia fraze: „*Vaizduotės galia – romantizmo stiprybė*“. Tai, ką vieni tyrinėtojai įžiūrėjo kaip tautinio romantizmo apraiškas lietuvių teatre, kiti ten matė vakarietiško modernizmo užuomazgas. Romantizmo ir realizmo grumtynės persirito per negyvą, okupacinės sovietinės santvarkos padiktuotą socialistinį realizmą, nepaliesdamos jo, ir išsiskleidė XX a. septintajame–aštuntajame dešimtmėčiuose (knygos skyrius „Žymėtieji atomai“) H. Vancevičiaus, P. Gaidžio, J. Jurašo pastatytais spektakliais Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje. Šie režisieriai naudojosi J. Grušo, J. Glinskio, iš dalies S. Šaltenio pjesėmis. Tai buvo herojinio, patosinio tautinio romantizmo proveržis (Just. Marcinkevičiaus „Mindaugas“ trijų teatrų scenose ir kt.), jaudinęs lietuvių teatro žiūrovus, anot G. Mareckaitės, kaip „*lietuvių gynybinė siena, gelbėjusi tautą nuo amnezijos ir mankurtizmo*“ (p. 147).

Knygų lentyna

Tačiau grįžkime šiek tiek atgal, į knygos skyrių, kuris vadinasi „Romantizmo pėdsakai socrealizmo gniaužuose“. Čia teatrologė suveda ne tik tuometinių režisierių, bet ir kritikų sąžinės balansą. Tai buvo laikas, kai kūrybos pobūdį diktavo konjunkūra ir kompartijos politbiuras. G. Mareckaitė gražiai atskleidžia, kaip tame gūdžiame laike žiebėsi režisieriaus R. Juknevičiaus romantinė žvaigždė (B. Sruogos „Apyaušrio dalia“, 1956), kai „režisieriui teko plėšti užžėlusį dirvoną, trupinti sukalkėjusį tinką, peržengti absurdo (tikrovės absurdo) sieną“ (p. 124). Ši frazė leidžia skaitytojams pajusti ne tik socialistinės tikrovės ir tikro menininko konfrontaciją, bet ir autorės stilistinį braižą, jos santykį su analizuojamu objektu, jos širdies karštį, aptariant kultūros ir žmonių likimus okupaciniu laikotarpiu.

G. Mareckaitė ištikima savo braižui, kurio skiriamosios spalvos – aiški idėjinė (ideologinė) nuostata, neabejingas santykis su aptariamu objektu: laikotarpiu, stiliumi, meno idėjinio turiniu, asmenybės laikysena, darbo metodu ir pan. Objektivią mokslinę analizę, kai pasitelkiama įvairūs šaltiniai, taikomas lyginamasis metodas, reljefiškai išraižo publicistinės aistros proveržiai, liudijantys autorės intencijas ir siekį atskleisti tą vidinę tiesą, kurią daugelis tyrinėtojų slepia po daugiažodžių išvedžiojimų, racionalistinių konstrukcijų luobu. Ryškia gija per knygą eina autorės aptariamo objekto – teatro – santy-

kis su tėvynės, tautos, herojinės laisvės motyvais. Kalbėdama apie XX a. trečiąjį dešimtmetį, ji remiasi Vaižganto citata, tiksliai nusakančia situaciją: „*Taip ir supamės ant dviejų gyvenimo lentos galų: tai materializmas aukštyn, tai idealizmas aukštyn...*“, tą patį taikydama ir teatrui. Teatre materializmas reiškėsi per realizmą, idealizmas – per romantizmą. Ir tai ne kokia mokyklinė frazė, o pats kultūros gyvenimas. „*Aplink liepsnojant revoliucijų gaisrams (gal tiksliau – būsimos karo nuojautai. – A. Ž.), komunistinei ideologijai atakuojant trapias demokratijos sienas, suprantama nuolatinė idealistų baimė, kad tie atšiaurūs vėjai neužpūstų taip sunkiai iškovoto Lietuvos valstybingumo*“ (p. 106). Tą patį tikriausiai galėtume pasakyti po septyniasdešimt metų, tarsi tai būtų buvę tik vakar.

Kuo labiau autorė artėja prie mūsų dienų, tuo išsamiau ir atidžiau analizuoja režisūros ir dramaturgijos santykius, režisierių darbo metodiką, interpretacijas, deja, konstatuodama, kad „*į teatrą veržiasi nežabotas šiuolaikinio teatro subjektyvizmas*“ (p. 175). Tai skyriuose „Žymėtieji atomai“, „Romantizmas su pagiežos randu“, kur režisieriaus individualybė klasikiniį romantizmą transformuoja kartais į žiūrovui neatpažįstamus pavidalus. Autorė mano, kad lietuvių teatrui reikėjo pasivyti bėgantį Vakarų laiką, nes ten sceną jau buvo užvaldęs individualistas nihilistas, išbraidęs modernizmo ir postmodernizmo, avangardo ir kito-

Knygų lentyna

kiaus vandeniu, išsėmęs skepsiu ir bjaurastimi apnuodytus pažinimo šulinius. Ta bjaurasties estetika masinio pažinimo nuodais. Taip Lietuvoje užgimė „romantizmas su pagiežos randu“ (Algirdo Landsbergio terminas).

S. Šaltenis, J. Glinskis, J. Jurašas, V. Vaitkus, vėliau E. Nekrošius ir O. Koršunovas buvo avangardas, kuris vedė Lietuvos teatrą į tarptautinius vandenius. Tik gaila, kad jis tikriausiai pateko į tam tikro snobizmo tinklus, nors ir pelnė Vakarų teatro kritikos ir žiniasklaidos pagyras. Tikrųjų vertybių apologetei G. Mareckaitėi tai yra nepriimtina, kaip ir kiekvienam konservatyvesnių pažiūrų menininkui arba meno vertintojui. Teatologė rašo: „*Romantizmo ipėdiniai ir neipėdiniai eina susinaikinimo keliu. Gal tam kad iš naujo prisikeltų?*“ (p. 198). Abejotinas prisikėlimas su suluošintu stuburu... G. Mareckaitėi, klasikinio, idealistinio romantizmo išpažinėjai, tai yra nepakenčiamai apmaudu. Tai, kas dabar vyksta meno sferoje (nebūtinai teatre), verta psichologų ir psichoanalitikų tyrinėjimų, kaip verta studijuoti ir juodųjų technologijų antplūdį politikoje. Atrodo, lyg gimtų naujas didelis pasaulio sunaikinimo planas. O gal kad iš naujo prisikeltų?..

Teigusi, jog romantizmo ir tautinio romantinio teatro nuopelnas yra tai, kad šiandien kaip tauta gyvuojame (ar ne per didelis avansas? – A.Ž.), G. Mareckaitė pripažįsta, jog šiandien kalbėti apie romantinės tradicijos tęstinumą lietuvių scenoje būtų visiškai anachronizmas (p. 230).

Paskutinis knygos skyrius „Vilnius – romantinio jausmo šaltinis“ – poetinė-teatologinė mūsų stebuklingos sostinės apoteozė. Vilnių garbino Adomas Mickevičius ir Czeslavas Miloszas, Balys Sruoga ir Mstislavas Dobužinskis, Anatolijus Kairys ir Justinas Marcinkevičius... Vilnius yra magas, kuris savo burtų lazdele per epochas brėžia paslaptingus kultūrinius rašmenis. Tarp jų ir teatrinius. Tokia viltinga gaida autorė baigia savo knygą.

Tikėkimės, kad viskas bus gerai ir su romantizmu. O autorei linkėtume tęsti šią jos širdžiai mielą temą, nes dar daug aspektų liko nepaliesta, archyvuose dar atsiranda papildomos unikalios medžiagos. Sakykim, kad ir apie Birutės Pūkelevičiūtės Kanadoje pastatytą „Baltaragio malūną“ – romantizmo šūksnį, nuskambėjusį per sovietų okupacijoje likusio poeto ir vakarietišku tremtinių širdžių sąšauką.

P. S. *Knyga gausiai iliustruota įvairių laikotarpių spektaklių scenomis, scenovaizdžiais, aktorių vaidmenų portretais. Nuotraukos paimtos iš Lietuvos kultūros ir meno archyvo, Teatro, muzikos ir kino muziejaus. Knygos leidybą parėmė Kultūros ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija. Autorė dėkoja recenzentams dr. Petronėlei Česnulevičiūtei ir dr. Antanui Vengriui.*

Trys portretai idealo šviesoje

Benas Urbutis

Niekas Lietuvoje šiuo metu taip nuosekliai nepropaguoja ateitininkų palikimo, kaip Tatjana Maceinienė, filosofo Antano Maceinos marti, atidžiai ir detalai išstudijavusi ne tik savo žymiojo uošvio, bet ir jo bičiulių – bendraamžių, bendražygių – gyvenimą ir darbus. (Ji A. Maceiną propaguoja ir tarp rusų skaitytojų, nes žymiausi jo veikalai, T. Maceinienės išversti į rusų kalbą, buvo išleisti Sankt Peterburge.) Jau pirmoji jos knyga „Pašauktas kūrybai“ (2000, „Aidai“) apie Antano Maceinos asmenybę ir jo veiklos principus bei savitumą atkreipė dėmesį į prieškarinio Lietuvos ketvirtojo dešimtmečio fenomeną – neokatalikiškąją inteligentiją, kurios pagrindą sudarė žymūs katalikų veikėjai, Ateitininkų federacijos vadai St. Šalkauskis, Pr. Dovydaitis, K. Pakštas, taip pat kiti Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojai (J. Ambrazevičius-Brazaitis, A. Maceina, Z. Ivinskis, A. Damušis, J. Girnius, J. Grinius) ir jų studentai. Beveik visi jie priklausė ateitininkams, anuomet, kai Lietuvoje buvo autoritarinis valdymas, steigė laikraščius, juose brėžė naujos, modernios ir demokratiškos, Lietuvos viziją. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui jie parengė Tautos sukilimą, sudarė Laikinąją vyriausybę, kuri nacių apmūdai paskelbė atkurianti Lietuvos nepriklausomybę. Karas sužalojo jų li-

kimus, priversdamas rinktis savanorišką tremtį arba būti sunaikintiems okupantų, pristabdė jų veiklą. Tik pokaryje, kai atsидūrė Vokietijoje ar Amerikoje, jie susibūrė į Lietuvių fronto bičiulių sambūrį ir tęsė savo misiją. Pagrindiniai jų uždaviniai tada buvo lietuviybė ir Lietuvos nepriklausomybė.

Tokiame fone kultūrologė, kultūros istorikė T. Maceinienė piešia savo herojų portretus naujoje knygoje „Ne tik

rovės drumzlėse, o idealo šviesoj“ (pavadinimas gal kiek ir griezdiškas), kurią 2004 m. pavasarį išleido „Katalikų pasaulis“. Knygoje pateikiami trijų visuomenės veikėjų – prof. Juozo Ambrazevičiaus-Brazaičio, prof. Zenono Ivinskio ir dr. Juozo Girniaus – biografiniai-literatūriniai portretai. T. Maceinienės publicistikai nebūdingas tam tikras šio žanro paviršutiniškumas. Autorė remiasi daugeliu šaltinių, nurodydama juos sintetina faktą ir apmąstymą, maža vietos palikdama emocijai ar vaizdui. Tuo bruožu ji priartėja prie mokslinio literatūros kritikos stiliaus, kuris rašantįjį verčia laikytis tam tikrų rėmų. Tai ne yda, tik apybraižos-studijos autorių verčia sprautis į tam tikrus rėmus, kartojant tuos pačius faktus, teiginius, įrodymus. Atsiranda tam tikras nuobodulys. Antra vertus, publicistinis stilius leidžia populiarinti medžiagą, ir knyga tampa prieinamesnė plačiam skaitytojų ratui. Vis dėlto T. Maceinienei teko nelengvas uždavinys – reikėjo apibūdinti ir apibendrinti nemažą dramatiško meto atkarpą, ieškant sąsajų su mūsų laiku.

Štai J. Ambrazevičius-Brazaitis („Kilnus šviesuolis“), literatūros mokslininkas ir kritikas, pedagogas, visuomenės veikėjas, politikas, iškili figūra ano meto visuomenėje. Vyresnioji išeišvijos ateitininkų karta jį laiko iškiliausia uola tuometinėje veikloje ir užmojuose *visa atnaujinti Kristuje*. Kaip aiškėja iš T. Maceinienės pateiktos kūrybinės jo biografijos, tai buvo tragiška figūra, nes tragizmą nulėmė permainingas istorinis laikotarpis, sulaužęs ne vieno talentingo žmogaus likimą. Savae J. Brazaitis skaudžiai vertino sakydamas, kad jis tėra kamštis, kuriuo užkišama atsiradusi skylė. Reikia suprasti,

kad jis ėjo ten, kur šaukė pareiga ir reikalas. Literatūros mokslininkas ir kritikas tapo politiku *iš reikalo*, nes jautė atsakomybę savo tautai. Atsisakė gyvenimo patogumų, gerovės, ramaus šeimos gyvenimo, mokslinės karjeros. Suveddamas gyvenimo balansą bičiuliams rašė: „*Vienintelis mano nuopelnas, kad nesipriešinau būti kamščiu*“. Šią iš jo lūpų išsprūdusią karčią frazę aptaria Antanas Maceina, literatūrologė Birutė Ciplijauskaitė ir pati knygos autorė Tatjana Maceinienė. Anot jos, J. Brazaičio gyvenimo credo „*dalytis savo gyvenimu su kitais*“ virto jo – vienišo, ligoto, vlikininkų apšmeižto tremtinio – tragedija. T. Maceinienė šią tragediją interpretuoja kaip herojinę, priekaištaudama savo uošviui ir B. Ciplijauskaičiai už nekorektišką „kamščio“ interpretaciją.

Kaip ir rašydama apie kitus du ateitininkų veikėjus (Z. Ivinskį, J. Girnių), autorė biografiniais faktais remiasi ir biografijos atskleidžia tiek, kiek tai reikalinga raudona gija per jos knygą einančiai idėjai iliustruoti ir plėtoti. Tą idėją – asmenybės idealizmas, iš vienos pusės, ir tikrovė – iš kitos, paverčianti žmogaus gyvenimą tragedija. Žmogus negali gyventi be idealo, bet idealas grąsina vienatve, nepritekliams, pašlijusia sveikata ir tik pomirtiniu (ir tai ne visiems) nuopelnų įvertinimu. Pasakodama apie J. Brazaitį, autorė išryškina jo kilnumą, atskleisdama absoliutų pasiukojimą pareigai, bendriems interesams. Per paties J. Brazaičio laiškus, jo susirašinėjimą su Z. Ivinskiu, J. Grinium, J. Girnium, A. Maceina ir kitais amžininkais (atrodo, tie laišškai sudaro nemažą dalį A. Maceinos archyvo), per amžininkų prisiminimus, per T. Maceinienės sugretinimus ir apmąstymus iškyla tarsi granitinis (o gal bron-

zinis) rūstokas J. Brazaičio portretas. A. Maceina savo bičiulį pavadino *prameniū*, šiuo žodžiu įsismelkdamas į asmenybės esmę. T. Maceinienė bando išgildinti tokios sąvokos atitikmenį psichologiniu, pasaulėžiūriniu, ideologiniu aspektais.

„1998 m. į Lietuvą sugrįžo istoriko prof. Z. Ivinskio palaikai“, – taip autorė pradeda kitą savo apybraižą „Gyvoji dvasia“. Šiandieninei visuomenei Zenonas Ivinskis taip pat mažai pažįstamas kaip ir J. Brazaitis, nors akademikas E. Gudavičius jį pavadino įžymiu lietuvių istoriku, o jo veikalą – „*geriausia Lietuvos istorija, kokią iki šiol turėjome*“. Tai svarus komplimentas iš šiuolaikinio profesoriaus lūpų, turint galvoje, kad tos *Istorijos* išėjo tik pirmasis tomas. Kitų dviejų tomų sumanymą autorius nusinešė į kapus, A. Maceinai apgailestaujant, kad paliko tik *Istorijos* griaučius. J. Brazaitis išky-la prieš mus kaip pareigos, artimo meilės ir aukos žmogus, o Z. Ivinskis blaškosi tarp pareigos ir profesijos, vis dėlto laimint profesijai. Jis skubėjo dirbti ir siekė tobulybės, – matyt, tokie būtų jo asmenybės kontūrai. J. Brazaitis dėl pareigos atsisakė profesinių ambicijų, o Z. Ivinskis, vaikydamasis tobulumo chimera, prarado laiką ir sveikatą. Tobulumo siekis neleido jam susikaupti, kad parašytų savo tritomę *Istoriją*, kurią vadino gyvenimo knyga. Atidėlioti rašymą jį vertė vis naujų faktų paieškos ir suradimas Romos ar kitų Europos miestų archyvuose, taip pat įvairūs visuomeniniai įsipareigojimai. J. Brazaitis savo bičiulį pavadino „*tragiškiausia figūra visoje mūsų generacijoje*“. Tobulumo siekimą T. Maceinienė laiko ne bevaisėmis pastangomis, o besaikio ivinskiško ide-

alizmo pasireiškimu. „*Manyčiau, jo tragizmo priežastis buvo tikrovės nesutapimas su idealu*“ (p. 157).

Trečiasis T. Maceinienės herojus – filosofas Juozas Girnius („Ateitininkijos tarnas“). Dabar jau knygos autorė T. Maceinienė jį laiko tragiškiausia asmenybe iš visų to meto kultūrininkų. Kodėl? Iš kur plaukia tas naujųjų (modernųjų), intelektualų katalikų tragizmas? Iš jų idealų nesutapimo su tikrove, iš poreikio gyventi sąžiningai, kilniai, kai tikrovė reiškiasi įvairiomis amoralumo formomis. Autorė šią mintį visai varijuoja, paliudydama konkrečiais pavyzdžiais. Pirmoji ir antroji sovietų okupacijos, nacių okupacija, karo išgyvenimai ir sukretimai turėjo išplauti, sunaikinti tai, ką tie vyrai buvo gavę iš šeimos, mokyklų, tarpusavio bendravimo. Bet savo idealizmą jie išlaikė, už jį sumokėdami aukštą fizinės ir dvasinės sveikatos kainą.

Rašydama apie Juozą Girnį autorė daugiausia remiasi jo veikalais. Kaip ir J. Brazaitis, Girnius paaukėjo savo profesiją. Brazaitis – dėl pareigos ir reikalo, Girnius – vardan tautos ir tautinės ištikimybės, vardan ateitininkų ateities. Anot autorės, vardan savo vaikystės ir jaunystės idealų. Tas aukos poreikis buvo toks stiprus, kad nustelbė profesinės karjeros trauką. Beje, J. Girnius visapusiškai savęs neatskleidė kaip filosofas ir dėl kitos priežasties. Jis gyveno Amerikoje, krašte, kurio filosofinė mintis, ten įsivyravęs pozityvizmas ir liberalizmas visai nedomino krikščioniškojo egzistencializmo išpažinėjo ir propaguotojo J. Girniaus.

Taigi trys bičiuliai (jie buvo ir Lietuvos fronto bičiuliai), trys idealistai... Kokie jie buvo? Autorė apibendrina:

Knygų lentyna

Brazaitis vykdė pareigą visuomenei ir tautai; Ivinskis siekė tobulybės ir bėgo per gyvenimą; Girnius tarnavo vaikystės idealams. Kiekvienas gražus savo nuveiktais darbais ir tragiškas nesutapimu su tikrove.

Pabaigos žodyje „Vakarų saulėlydis – Lietuvos saulėlydis?..“ T. Maceinienė skelbia kaltinamąjį aktą demoralizuojančiai Vakarų demokratijai ir aptaria jos žalojančią įtaką jaunai Lietuvos demokratijai. Jos nuomone, Lietuvoje dabar atgimė buržuazinė dvasia, kuriai rūpi tik materialinė gerovė. Valdžios atstovai neturi nei idėjų, nei idealų. Integracija į Europos Sąjungą verčia nusilenkti galingiesiems ir paaukoti tautos ateitį. Tokios ir panašios niūrios mintys lanko prieškarinio ateitininkų idealais susižavėjusią autorę. Manau, kad ji per daug dramatiškai mus šiandien

nių tikrovę. Pernelyg ją sudramatino Lietuvos žiniasklaida, įvairdama visuomenę į kampą savo negatyvizmu ir net cinizmu. Ir tarp politikų, ir tarp jaunomenės, ir tarp mokslo ar meno atstovų esama idealistiškai nusiteikusių žmonių, kurių neįveikė ekonominiai-utilitariniai interesai.

Vakarų kultūra yra suformuota krikščioniškosios Europos kultūros, demokratija yra mažesnė blogybė už autoritarizmą, pagaliau šiuo metu nėra kito pasirinkimo – tik tarp Rytų ir Vakarų. Siūlau imti į rankas Andriaus Kubiliaus knygą, kuri aptarta šiame „Į laisvę“ numeryje, skaityti apie europietiško ir amerikietiško konservatizmą, drauge su autoriumi regėti Lietuvos ateities viziją, su ateitininkais savyje ugdyti naujus idealus. Taip atiduotume pagarbą senajai idealistų kartai.

Lietuvos fronto bičiulių, *Į LAISVĘ* fondo ir jo filialo Lietuvoje tarybos bei valdybos su giliu liūdesiu praneša, kad šiais metais visiems laikams mus paliko mūsų bičiuliai

**Edmundas Arbas, Vytautas Vidugiris,
dr. Albinas Šmulskštys, dr. Vytautas Majauskas.**

Netekome aktyvių Lietuvai ir lietuvybei nusipelnusių rezistencinio bei visuomeninio darbo pasižventėlių.

Reiškiamo gilią užuojautą Amžinybėn iškeliavusių bičiulių giminėms ir artimiesiems.

Nuoširdžiai užjaučiame žurnalo *Į LAISVĘ* redaktore
Aldoną Žemaitytę-Petrauskienę, mirus mylimai Mamai.

„Į LAISVĘ“

LEIDĖJAMS, RĖMĖJAMS, BENDRADARBIAMS
IR SKAITYTOJAMS

Dėkoju LFB centro valdybai ir „Į laisvę“ fondo tarybai bei valdybai, „Į laisvę“ Lietuvos filialo tarybai ir valdybai, „Morkūnas ir Ko“ spaustuvei už keturis metus (nuo 2000 m. pabaigos) man, žurnalo redaktorei, parodytą pasitikėjimą, už pagarbą mano, kaip redaktorės, nuomonei, formuojant žurnalo veidą; už laisvę kūrybinei minčiai, už bendradarbiavimą, už bičiulystę, už galimybę skleisti žmonėse tas vertybes, kurios mums visiems yra brangios.

Ačiū Vytui Petruliui ir Kaziui Ambrozaičiui, Juozui Ardžiui ir Petruui Kisieliui, Juozui Kazickui ir Vytautui Volertui, jau a.a. Vytautui Kubiliui ir Gražinai Mareckaitei, Tautvydui Majauskui ir Vidmantui Zavadskiui...

Tenka atsisveikinti su visais skaitytojais, autoriais ir atsiprašyti, jeigu juos kuo nors įžeidžiau ar nepateisinau jų lūkesčių. Dėl susidariusių aplinkybių tenka keisti darbo pobūdį, bet visuomet šviesiai prisiminsiu tą keturių metų laikotarpį, kai mes buvom drauge. Linkiu gražaus ir kūrybiško bendradarbiavimo su nauju „Į laisvę“ redaktoriumi.

Linkiu šviesių, ramių arėjančių šventų Kalėdų ir sėkmingų, sveikų 2005-ųjų metų.

Pagarbiai ir nuoširdžiai
Jūsų Aldona Žemaitytė-Petrauskienė

Cp 3524

ISSN 1648-2506

9 771648 250003